

681

R

5

SEMAIAN

3

ONDERZOEK IN ZUIDOOST-AZIË

H. Schulte Nordholt (red.)

VAKGROEP TALEN EN CULTUREN
VAN ZUIDOOST-AZIË EN OCEANIË
RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN

SEMAIAN 3

ONDERZOEK IN ZUIDOOST-AZIË
AGENDA'S VOOR DE JAREN NEGENTIG

H. Schulte Nordholt (red.)

Vakgroep Talen en Culturen van Zuidoost-Azië en Oceanië
Rijksuniversiteit te Leiden
1990

681
R
S

SEMAIAN is een serie publicaties van de Vakgroep Talen en Culturen van Zuidoost-Azië en Oceanië van de Rijksuniversiteit te Leiden.

Met deze serie wil de Vakgroep een extra kanaal creëren waardoor ook minder gangbare teksten, die op enigerlei wijze betrekking hebben op Zuidoost-Azië, kunnen worden gepubliceerd.

Deze serie publicaties is tot stand gekomen met financiële steun van het Programma Indonesische Studiën (PRIS) en het Indonesian Linguistics Development Project (ILDEP).

Redactieraad: prof. dr. H.M.J. Maier, prof. dr. W.A.L. Stokhof,
dr. W. van der Molen, drs. R.H. Menick (red.).

Alle correspondentie betreffende SEMAIAN, inclusief bestellingen en abonnementen, is te richten aan het secretariaat van de Vakgroep Talen en Culturen van Zuidoost-Azië en Oceanië, Rijksuniversiteit te Leiden, Postbus 9515, 2300 RA Leiden.

CIP-gegevens Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

Onderzoek in Zuidoost-Azië / H. Schulte Nordholt (red.). - Leiden: Vakgroep Talen en Culturen van Zuidoost-Azië en Oceanië, Rijksuniversiteit Leiden. - (Semaian, ISSN 0924-4840; 3)

Met lit. opg.

ISBN 90-73084-03-2

SISO az.z 994 UDC [316+39]:(95)

Trefw.: Zuidoost-Azië.

© copyright Vakgroep Talen en Culturen van Zuidoost-Azië en Oceanië. Leiden, 1990.

Behoudens uitzondering door de wet gesteld mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht niets uit deze uitgave worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking. De uitgever is met uitsluiting van ieder ander gerechtigd de door derden verschuldigde vergoedingen van kopiëren, als bedoeld in artikel 17 lid 2, Auteurswet 1912 en in het K.B. van 20 juni 1974 (Stb. 351) ex-artikel 16b Auteurswet 1912, te innen en/of daartoe in en buiten rechte op te treden.

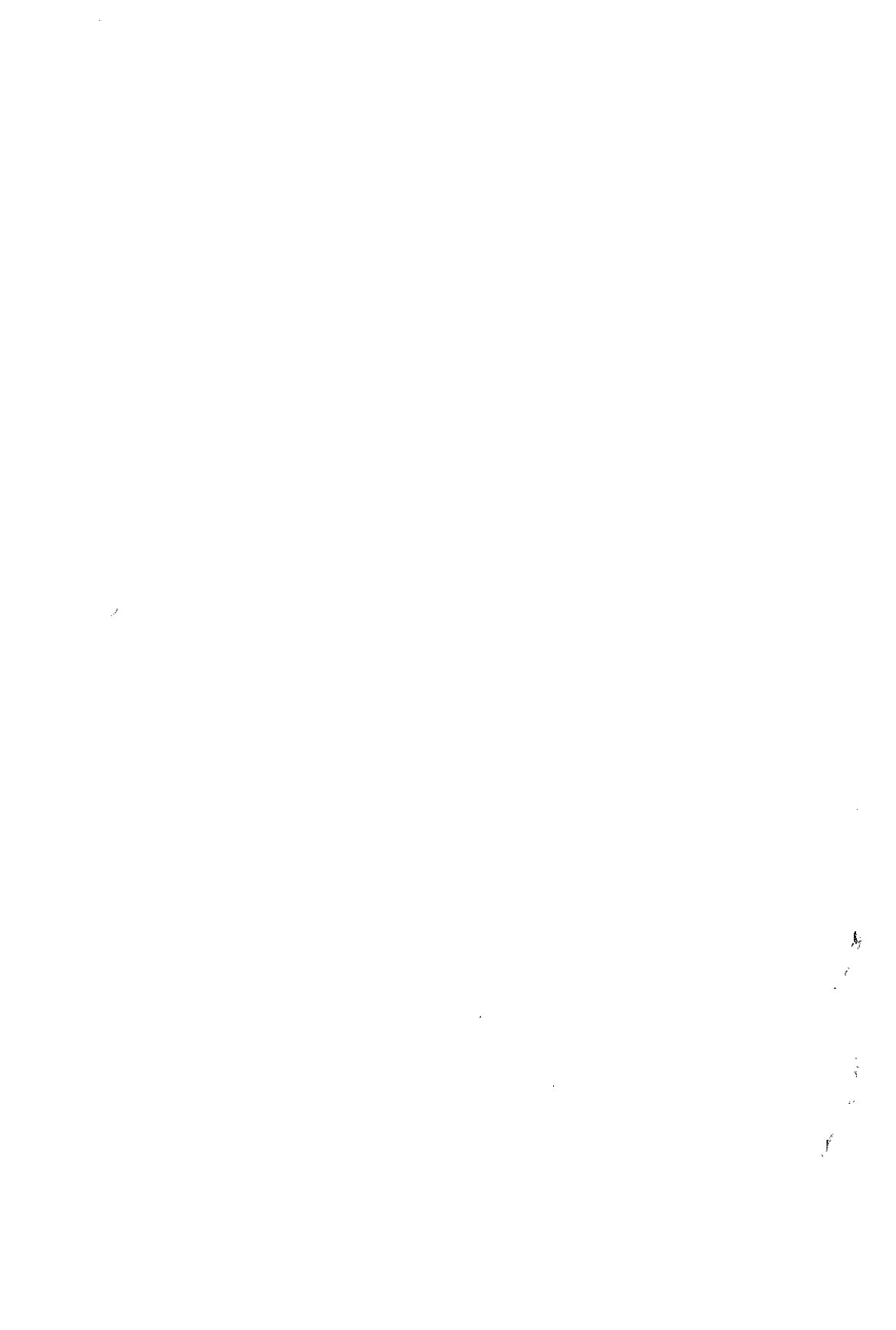
Save exceptions stated by the law no part of this publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or other means, included a complete or partial transcription, without the prior written permission of the publisher. Only the publisher is qualified to collect the dues indebted by others for copying.

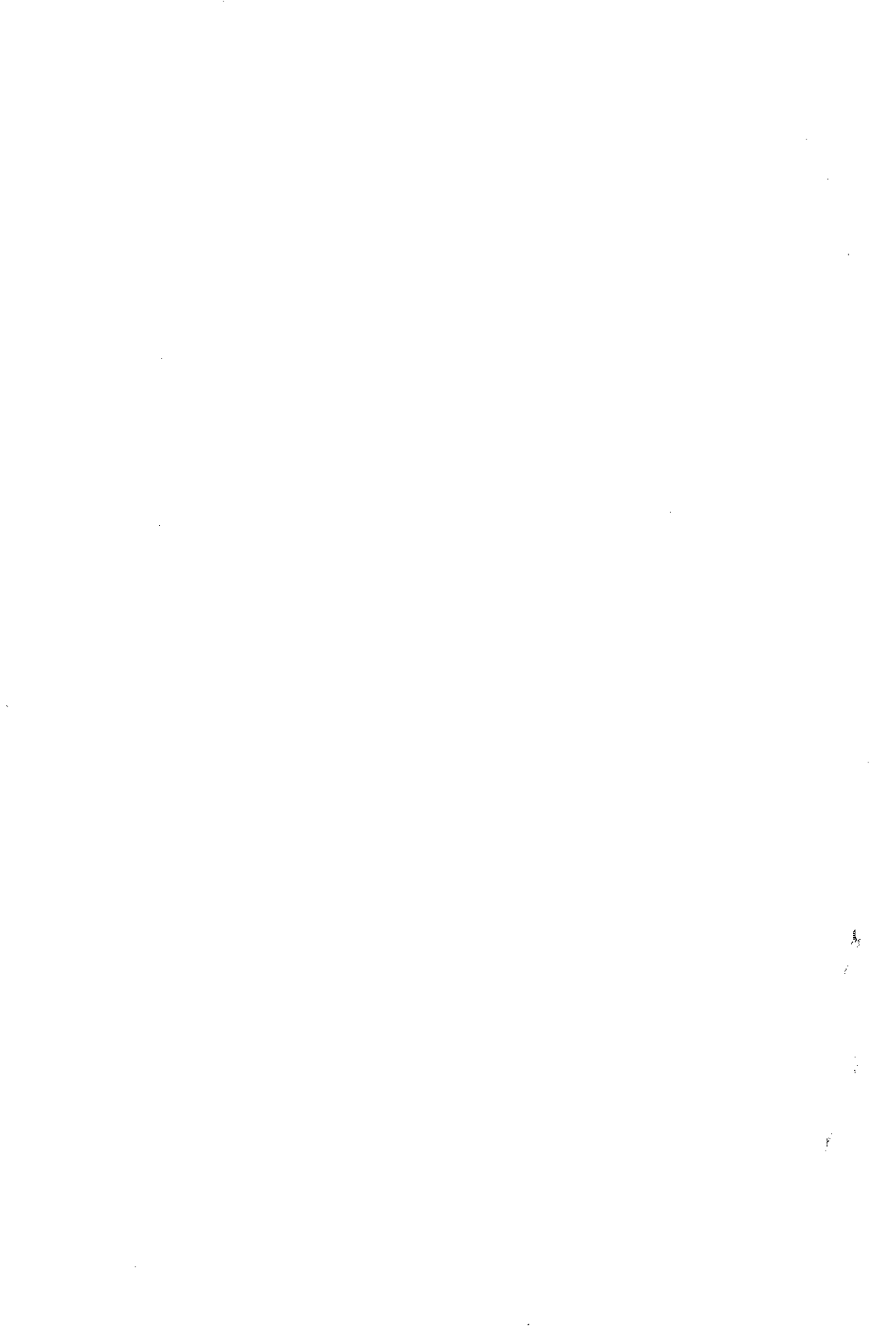
INHOUD

Lijst van afkortingen	VI
Inleiding	
<i>Henk Schulte Nordholt</i>	1
1 Indian colonies, indianization or cultural convergence? Reflections on the changing image of India's role in South-East Asia. <i>Hermann Kulke</i>	8
2 Een onderzoeksagenda voor de culturele antropologie van Indonesië in de jaren negentig. Plannen, mogelijkheden en problemen. <i>Reimar Schefold</i>	33
3 Klimaat, krokodillen en kapitalisme. Economische en sociale geschiedenis van Zuidoost-Azië. 1500 tot heden. <i>Peter Boomgaard</i>	51
4 De literatuurwetenschap. Agenda voor de negentiger jaren. <i>Henk Maier</i>	63
5 De sociologie van Zuidoost-Azië op weg naar de jaren negentig. Een overzicht. <i>Otto van den Muijzenberg</i>	72
Bibliografie	89
Colofon	116

LIJST VAN AFKORTINGEN:

BEFEO	Bulletin de l'École Française d'Extrême-Orient.
BKI	Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-, en Volkenkunde.
BSOAS	Bulletin of the School of Oriental and African Studies.
IC	Indonesia Circle.
ICA	Instituut Culturele Antropologie van de Rijksuniversiteit te Leiden.
JAIH	Journal of Ancient Indian History.
JAS	Journal of Asian Studies.
JASO	Journal of the Anthropological Society of Oxford.
JSEAH	Journal of Southeast Asian History.
JSEAS	Journal of Southeast Asian Studies.
KITLV	Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land-, en Volkenkunde.
VBG	Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen.
VKI	Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde.

INLEIDING

Henk Schulte Nordholt

‘Wie zich niet bezint, weet niet waar hij aan begint.’ Zo ongeveer luidde het eenvoudige motto waaronder representanten van een vijftal disciplines tijdens de conferentie van het Oosters Genootschap in Nederland op 8 en 9 juni 1989 in Leiden een voordracht hielden over de toekomst van hun vak. Aan de deelnemers was gevraagd een, uiteraard subjectieve, onderzoeksagenda voor de jaren negentig te schetsen met betrekking tot Zuidoost-Azië. Deze publicatie vormt de neerslag daarvan.

De belangrijkste reden om onderzoeksplannen voor het komende decennium op de agenda te plaatsen is het, naar ik vermoed in brede kring levende, verlangen om het wetenschappelijk onderzoek de rust en de ruimte te geven waar het in de afgelopen jaren zozeer aan ontbroken heeft. De jaren tachtig zijn immers gekenmerkt door een chaotische opeenvolging van taakverdelingsoperaties, krimp- en groei-maatregelen, de oprichting van landelijke netwerken, stuurgroepen en aanverwante overlegorganen, de race om zo snel mogelijk landelijke ‘centres of excellence’ erkend te krijgen, terwijl er ook nog Europese samenwerkingsverbanden tot stand moesten worden gebracht. ‘VF’ programma’s werden bedacht, geëvalueerd en geherformuleerd, terwijl ieder zichzelf respecterende instelling bovendien enkele, liefst lucratieve, ‘projecten’ moest hebben lopen. Er heerst, kortom, een bureaucratische terreur waarbij de ene nota nog niet klaar is of de volgende staat al weer op stapel en talloze rituele dansen rond – al dan niet vermeende – subsidiemogelijkheden en geldstromen worden opgevoerd.

Wie eerlijk is weet dat er geen enkel aantoonbaar verband bestaat tussen de uitbreiding van de academische bureaucratie en de kwalitatieve verbetering

van het wetenschappelijk onderzoek. Sterker nog, vragen omtrent inhoudelijke aspecten van het wetenschappelijk onderzoek werden tijdens al deze operaties nauwelijks of niet gesteld. Het moge derhalve duidelijk zijn dat degene die het onvoorspelbare bureaucratische circus volstrekt serieus neemt binnen korte tijd stapelgek wordt, al was het alleen maar omdat de tijd ontbreekt om nog een wetenschappelijk boek open te slaan. Wie het evenwel waagt om zich daaraan te onttrekken onder het voorwendsel wetenschappelijk werk te prefereren boven nota's en netwerken, loopt het gevaar buitenspel te worden gezet. De harde werkelijkheid is, naar ik vrees, dat we het spel zullen moeten meespelen zolang de zogenaamde 'beleidsmakers' menen dat wetenschap en bureaucratie synoniemen zijn.

Hoewel aan dovemansoren gericht kunnen we niet nalaten deze 'beleidsmakers' de vraag te stellen of zij ons nu eindelijk met rust willen laten, omdat we heel graag weer aan het werk willen. De bijdragen in deze bundel getuigen daar tenminste van.

Op het eerste gezicht doet het wellicht wat pretentieus aan om onderzoeksagenda's voor de jaren negentig samen te stellen, maar dat is niet de bedoeling. Ten eerste is deze bundel geen beleidsnota waarop behendig moet worden ingespeeld, maar een verzameling individuele visies en voorstellen die hopelijk discussies zullen uitlokken. In de tweede plaats is er om redenen van praktische aard niet naar volledigheid gestreefd. Daarom zijn de hier geformuleerde standpunten niet exclusief; zij sluiten andere disciplines of benaderingen geenszins uit.

De bijdragen in deze bundel zijn afkomstig uit een vijftal disciplines: archeologie/oude geschiedenis, antropologie, geschiedenis, letterkunde en sociologie. Aan elk van de schrijvers is niet alleen gevraagd om onderzoeksvoorstellen te formuleren die verder reiken dan hun persoonlijke interesse, maar ook om aan te geven welke mogelijkheden er bestaan om interdisciplinaire samenwerking te stimuleren.

Ofschoon in subsidie-aanvragen en nota's de woorden 'interdisciplinair' en 'comparatief' met de regelmaat van de klok, en veelal niet nader gespecificeerd, zijn aan te treffen, is toch enige bescheidenheid op zijn plaats. Pogingen in het verleden om een interdisciplinaire en/of comparatieve benadering door middel van teamonderzoek te organiseren zijn lang niet altijd succesvol geweest. Vaak blijkt het van de individuele kwaliteit van een

onderzoeker af te hangen in hoeverre een interdisciplinaire benadering kan worden gerealiseerd. Desalniettemin valt er de laatste jaren een toenemende bereidheid tot interdisciplinair contact waar te nemen, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de bijeenkomsten van de Kontaktgroep Tropisch Azië (KOTA) en diverse workshops rond specifieke thema's waaraan bijdragen uit verschillende disciplines worden geleverd.

Dit laatste is, evenals de comparatieve benadering, geen doel in zichzelf. De gedachte hierachter is dat elke discipline nu eenmaal zijn sterke punten, maar evenzeer zijn beperkingen heeft. Wanneer het er ons werkelijk om gaat de samenlevingen in Zuidoost-Azië beter te leren begrijpen, dan is het niet anders dan noodzakelijk over de grenzen van het eigen vakgebied heen te kijken en de resultaten van het eigen onderzoek te confronteren met die van collega's uit andere disciplines. Wanneer zulke bijeenkomsten succesvol zijn, kunnen er vanuit een interdisciplinair perspectief nieuwe onderzoeksvragen worden geformuleerd die de grenzen van de afzonderlijke vakgebieden overschrijden. En daaraan wil deze bundel een bijdrage leveren.

Het is niet toevallig dat we voor het vakgebied van de archeologie en oude geschiedenis van Zuidoost-Azië Hermann Kulke, hoogleraar Aziatische geschiedenis aan de universiteit van Kiel, hebben uitgenodigd. Als gevolg van ondoordachte besluiten door de universiteiten van Amsterdam en Leiden is de Nederlandse wetenschappelijke expertise op dit vlak, die internationaal in hoog aanzien stond, vrijwel gedecimeerd.

Kulke is een sprekend voorbeeld van de wetenschapper die een comparatieve en een interdisciplinaire benadering in zich verenigt. Op basis van zijn kennis van zowel India als Zuidoost-Azië en door een combinatie van archeologie, antropologie en geschiedenis, is hij in staat nieuwe inzichten te verschaffen in het oude debat over de hindoeïsering, of indianisering, van Zuidoost-Azië. Hij verwerpt in zijn bijdrage het oude idee van de superieure Indiase cultuur die het minder geciviliseerde Zuidoost-Azië tot voorbeeld was. In plaats daarvan verdedigt hij de 'convergentie-these'. Daarin staat niet langer het culturele eenrichtingsverkeer van het 'hogere' India naar het 'lagere' Zuidoost-Azië centraal, maar de wisselwerking tussen de twee gebieden aan weerszijden van de Golf van Bengalen. Vanuit dit perspectief gezien gingen ontwikkelingen op het vlak van staatsformatie in Zuid-India en delen van Zuidoost-Azië gelijk op. Zelfs valt te constateren

dat bijvoorbeeld op het vlak van tempelbouw Zuidoost-Azië Zuid-India ver heeft overtroffen.

Met deze bijdrage heeft Kulke ongetwijfeld een nieuwe bladzijde opengeslagen met betrekking tot de oude geschiedenis van Zuidoost-Azië. Een bladzijde die in de komende jaren moet worden volgeschreven.

Reimar Schefold is de nieuwe hoogleraar culturele antropologie aan de Rijksuniversiteit van Leiden. In zijn bijdrage bouwt hij enerzijds voort op de traditie waarin het antropologisch studieveld als comparatief geheel centraal staat, anderzijds voegt hij daar enkele kritische notities aan toe. Niet alleen pleit hij voor een verruiming van de grenzen van het studieveld, dat zich gaandeweg tot Oost-Indonesië heeft beperkt, maar ook voor een thematische verbreding van het onderzoek. In het verlengde hiervan wil hij het studieveld als het ware dynamiseren door de nadruk te leggen op transformatieprocessen die zich binnen de Indonesische culturen voltrekken. In dit verband prefereert hij de zogenaamde 'participantenmodellen', waarin ook plaats moet zijn voor mogelijke *gender* verschillen, boven de formele en vaak wat al te statische analytische modellen die tot nu toe gangbaar waren. Een van de consequenties van zijn betoog is bovendien dat meer aandacht moet worden besteed aan menselijke keuzes en motivaties bij het onderzoek naar culturele transformaties. Zodoende probeert hij vanuit de 'Leidse traditie' aansluiting te vinden bij de actuele problematiek rondom ontwikkelingsbeleid, waarvan hij zeer terecht meent dat deze tot falen is gedoemd wanneer aandacht voor de betrokken cultuur achterwege blijft.

Bij elkaar opgeteld is dit een ambitieus programma waarin niet alleen moet worden bewezen dat antropologisch onderzoek 'operationeel' kan worden gemaakt ten behoeve van ontwikkelingsbeleid, maar 'het studieveld' tevens plaats moet bieden aan het moderne Indonesië. Tradities sterven af wanneer ze niet veranderen, zo luidt ongeveer Schefolds boodschap. Dit houdt ondermeer in dat antropologie en geschiedenis elkaar veel te bieden kunnen hebben, indien het onderzoek naar culturele veranderingen serieus wordt genomen.

Cultuur en ontwikkelingsbeleid komen opnieuw aan de orde in de bijdrage van Peter Boomgaard, historicus aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Uit zijn agenda komt duidelijk naar voren dat het historisch onderzoek met

betrekking tot Zuidoost-Azië een zeer snelle ontwikkeling doormaakt, en in meerdere opzichten bezig is uit een isolement te komen. In de eerste plaats bestaat de Zuidoostaziatische geschiedenis niet langer uit in zichzelf gesloten werelden die gekenmerkt wordt door een exclusief geheel van analytische concepten. De Javaanse geschiedenis kent, met andere woorden, niet langer alleen maar zijn eigen onderzoekstaal die gesproken wordt door een betrekkelijk kleine kring Java-specialisten. In plaats daarvan worden er nu meer algemene thema's aan de orde gesteld die ook elders in de wereld zijn onderzocht. En dat is een uiterst gezonde ontwikkeling. Het onderzoek naar lange-termijn-trends op het vlak van de economische geschiedenis is daar een voorbeeld van. Innoverend is in dit verband het voorstel de lange-termijngeschiedenis van het landschap te onderzoeken en te komen tot een ecologische historiografie van Zuidoost-Azië.

Wie vijftien jaar geleden beweerde dat geschiedenis relevant zou kunnen zijn voor ontwikkelingsbeleid werd ietwat meewarig aangestaard. Boomgaard wijst echter op het belang van archieven en publicaties van de koloniale 'welvaartsdiensten'. Deze bevatten een grote hoeveelheid materiaal dat niet alleen van direct praktisch nut kan zijn voor huidige projecten, maar waaruit wellicht ook enkele wijze lessen kunnen worden geleerd.

Wellicht de grootste uitdaging vormt het voorstel om een begin te maken met het onderzoek naar mentaliteitsgeschiedenis. Hoewel het te betwijfelen valt of de Filippijnse Mennochio, of het Javaanse Montaigne ooit gevonden worden, of dat in navolging van Le Goff's 'De Woekeraar en de Hel' de mentale acceptatie van het kapitalisme in Aceh kan worden getraceerd, moet, ondanks al deze reserves, de poging tot mentaliteitsgeschiedenis niet bij voorbaat worden verworpen. Zoals Boomgaard aangeeft, treedt het historisch onderzoek ook op dit gebied uit een isolement door op zoek te gaan naar nieuwe bronnen die buiten de vertrouwde beslotenheid van de archieven te vinden zijn. Samenwerking met antropologen en onderzoekers van teksten lijkt een absolute voorwaarde, wil een dergelijk onderzoek kans van slagen hebben.

Zowel van de zijde van antropologen als ook van historici is er een groeiende belangstelling voor Zuidoostaziatische teksten waar te nemen, en workshops waarin onderzoekers van teksten in gesprek raken met historici en antropologen zijn allang geen zeldzaamheid meer. Wie echter had

gehoopt dat Henk Maier, hoogleraar Indonesische taal- en letterkunde te Leiden, op het interdisciplinaire vlak veel te bieden heeft, komt bedrogen uit. Zijn bijdrage in deze bundel vormt een eigenzinnig pleidooi voor de autonomie van de tekst.

Zijn agenda begint overigens zeer conventioneel met de stelling dat er nog altijd verzameld en gedocumenteerd moet worden. Vervolgens gunt hij antropologen en historici wel een blik in al dat materiaal, maar voegt daar direct aan toe dat teksten meer zijn dan bronnenmateriaal dat op selectieve wijze kan worden 'geplunderd' door onderzoekers op zoek naar informatie. Ten slotte neemt hij een radicaal standpunt in door niet de relatie tussen tekst en (politieke, antropologische, historische etc.) context, maar die tussen tekst en de emotie van de lezer centraal te stellen. Dit is uiteraard een respectabel standpunt, maar men kan zich afvragen in hoeverre een academisch discours dan nog tot de mogelijkheden behoort.

Ten slotte bevat de bijdrage van Maier een warm pleidooi voor de emancipatie van de Zuidoostaziatische literatuur. Net zoals bijvoorbeeld moderne Indonesische schilderkunst niet langer in een museum voor volkenkunde, maar in het Stedelijk zou moeten hangen, zo hoort Indonesische literatuur een plaats te krijgen in de 'canon' van de wereldliteratuur. Pramoedya gewoon naast Tolstoi op dezelfde plank.

De laatste bijdrage is van de hand van Otto van den Muijzenberg, hoogleraar sociologie en moderne geschiedenis van Zuid- en Zuidoost-Azië aan de Universiteit van Amsterdam. Alvorens enkele agendapunten voor de jaren negentig te formuleren, geeft hij eerst een overzicht van recente ontwikkelingen op het vlak van de Zuidoostaziatische studiën. Wat daarbij in de allereerste plaats opvalt is de overweldigende dominantie van de Indonesische studiën. Ofschoon de studie van de Filippijnen recentelijk in opkomst is, bestaat de expertise van andere gebieden buiten Indonesië in hoofdzaak uit betrekkelijk geïsoleerd opererende individuen. In het verlengde hiervan is een tweede aspect dat opvalt de geringe hoeveelheid comparatieve studies over Zuidoost-Azië. De Nederlandse onderzoekstraditie uit zich nog altijd in de gedegen monografie. Mogelijk kunnen wetenschappelijke bijeenkomsten rond een gericht comparatief thema dit isolement verder helpen doorbreken.

In zijn overzicht van de Indonesische studiën legt Van den Muijzenberg niet alleen een duidelijk verband tussen de ontwikkeling van de politieke relaties tussen Nederland en Indonesië enerzijds en de aard en omvang van het Nederlandse onderzoek in Indonesië anderzijds, maar hij wijst bovendien op enkele ingrijpende consequenties daarvan. Een van de gevolgen van de stimulering van de Indonesische studiën is bijvoorbeeld de vraag waar de 'bibit', die zo ijverig is opgekweekt, nog aan de slag kan. Een teer, maar belangrijk punt is de mate van zelfcensuur die Nederlandse onderzoekers zichzelf opleggen om hun toegang tot Indonesië niet op het spel te zetten. Een dergelijke houding heeft tot gevolg dat er in Nederland wel veel nadruk ligt op locale studies, maar uitermate weinig onderzoek wordt verricht naar politieke verhoudingen in het moderne Indonesië. We weten, met andere woorden meer van het dorp dan van het centrum van de macht, doordat we wel bekend zijn met dorpselites, maar veel minder met de elitegroepen die op staatsniveau de macht in handen hebben. Indien een vergelijkende studie naar de zogenaamde 'linkages' tussen politiek-economische verhoudingen op het locale, regionale, nationale en internationale vlak werkelijk van de grond wil komen, zal het geconstateerde vacuüm met betrekking tot Indonesië substantieel moeten worden opgevuld, zonder bij voorbaat terug te schrikken voor de eventuele risico's die daaraan zijn verbonden.

Ten slotte toch nog een kwestie van organisatorische aard. 'Europa 1992' ligt op vrijwel ieders lippen. Zou het niet nuttig, maar ook noodzakelijk zijn om tijdig te komen tot de vorming van een Europese Associatie van (Zuidoost?) Aziatische Studiën? Een dergelijke associatie moet uiteraard niet verworden tot het zoveelste bureaucratische blok aan ons been, maar kan als een flexibel opererend kader vakgenoten bij elkaar brengen en, indien nodig, als pressiegroep optreden om onderzoeksbelangen te verdedigen op het Europese niveau waar nationale verbanden nu eenmaal tekort schieten.

Deze bundel bevat niet alleen plannen voor de toekomst, maar is tegelijk een document van de eigentijdse geschiedenis, omdat de gepresenteerde onderzoeksagenda's minstens zoveel zeggen over de situatie waarin we ons nu bevinden. Het lijkt daarom geen onaardige gedachte om over tien jaar opnieuw bij elkaar te komen om te zien wat er wel of niet van terecht is gekomen en om opnieuw onze agenda's naast elkaar te leggen.

INDIAN COLONIES, INDIANIZATION OR CULTURAL CONVERGENCE?
Reflections on the changing image of India's role in South-East Asia

Hermann Kulke

For a long time western knowledge about South-East Asia has been overshadowed by the fame of India and the greatness of her culture. India, "das gesuchte Land" (Hegel), remained the main attraction in the East ever since Alexander's India campaign more than two thousand years ago. 'Trans-Gangetic India' (*India extra Gangem*), the name used by Claudius Ptolemy for the countries of South-East Asia is as symptomatic of this attitude as the more recent names like Further India, East Indies, the Indies, Indian Archipelago or Islands, Insulinde, Hinterindien, Nederlandsch-Indië, Indochina and Indonesia.¹

South-East Asian historical research by European scholars indeed developed parallel to the progress of western colonization in that part of the world, as G. Coedès once rightly pointed out. In this connection Coedès remarked that even in 1861 it was still possible for a professor of the *Collège de France* to write in the *Journal des Savants* that "the Indian countries situated beyond the Ganges hardly deserve the attention of history."² For a French historian this was apparently the last opportunity to give such a negative statement about South-East Asia because exactly in the same year the French under admiral Bonard conquered the whole of Cochin China and thus laid the foundation stone of future French Indochina. It is well known that already the first generation of

---

¹Wheatley 1982:13.

²Coedès 1964:1.

French colonial explorers, conquerors, and administrators contributed through their sheer enthusiasm a lot to the discovery of Indochina's past, a work which culminated a few decades later in the foundation of the *École Française d'Extrême-Orient*, the greatest achievement of France in the East. But what matters here at the moment is the strange fact that despite the European "discovery" of Angkor already three hundred years ago and despite such important historical books like Raffles' "History of Java", published in 1817, such a remark on the "Indian countries beyond the Ganges" was still possible in 1861 for a French historian. It shows that in regard to the estimation of South-East Asia by European scholars the Ptolomaic world view was still alive in mid-19th century.

We have to keep in mind this fact in order to estimate the rapid progress of historical knowledge about South-East Asia during the late 19th and early 20th centuries and to do justice to the arduous epigraphical and chronological work of a rather small group of historians of the pioneer generation in the early decades of the 20th century. Nowadays some of their work may be criticized as 'Indiocentric' or even biased. But one has to keep in mind that originally they had to resist the even greater bias of South-East Asia's alleged cultural and historical insignificance *vis à vis* the greatness of the neighbouring cultures and empires of India and China. In order to overcome this prejudice, it was certainly the easiest and perhaps the most effective way to show that South-East Asia itself produced or at least possessed several of the most important monuments of the whole Indian culture, as for instance the Borobudur and Angkor Vat. And since at that time next to nothing was known about the autochthonous protohistory of South-East Asia - what was more understandable than assuming an Indian origin of the early South-East Asian states and cultures?

Apparently, this assumption was further corroborated by the discovery of more and more Sanskrit inscriptions in the whole of South-East Asia with their many Indian names, titles and administrative terms. In this regard it is very important that already during the early phase of modern South-East Asian historiography ancient Chinese texts relating to South-East Asia were systematically collected and translated. They give clear evidence for the pre-

sence of large groups of Brahmins in mainland South-East Asia during the early centuries A.D., particularly on the Malay Peninsula. Moreover, these texts contain at least one example of an Indian ruler in South-East Asia. According to the History of the Liang dynasty the Brahmin Kauṇḍinya became the ruler of Funan in the middle of the 4th century A.D. and “modified once more all the laws to conform with the usage of India”.¹

Indian art and architecture and Indian names in Sanskrit inscriptions in South-East Asia, quotations from Chinese annals as well as local chronicles and legends about Indian princes and Brahmins in South-East Asia, and even about mass migrations of Indians to South-East Asia gave rise to the idea that the origin of South-East Asian history were Indian principalities and kingdoms, founded by roaming Indian princelings or conquering *rājās*. They would then have been followed by more and more Indian traders, craftsmen and Brahmins and thus Indian or Hindu states were founded in South-East Asia.

This approach to South-East Asian history culminated during the twenties and thirties of our century when Indian historians went even a step further and introduced the concept of ‘Greater India’ and ‘Hindu Colonies’ in South-East Asia. In 1926 the ‘Greater India Society’ was established in Calcutta and already in the following year the first volume of a series of monographs on ‘The Indian Colonies in the Far East’ was published by the late doyen of Indian historians, professor R.C. Majumdar. He became the most prominent proponent of this school. In a special lecture delivered in 1940 he pointed out: “Intercourse in this region first began by way of trade, both by land and sea. But soon it developed into regular colonization, and Indians established political authority in various parts of the vast Asiatic continent that lay to the south of China proper and to the east and southeast of India. Numerous Hindu states rose and flourished during a period of more than thousand years [...]. The Hindu colonists brought with them the whole framework of their culture

---

¹Wheatley 1961:48. In this above mentioned Presidential Address he translated this passage with “he restored the conduct of government in accordance with Indian dharma”.

and civilization and this was transplanted in its entirety among the people who had not yet emerged from their primitive barbarism.”¹

However, “the much maligned term of colony”² and the concept of ‘Greater India’ did not survive for long the demise of European colonies in the East. In 1954 Quaritch Wales who had worked since decades on Indian influence on the Malay peninsula published, still in time, his book “The Making of Greater India” as the last major contribution in the fields of ‘Greater India Studies’. Only three years later, the independence of Malaya finally brought to an end ‘Greater Britain’, too.

When the concept of Greater India and Indian Colonies in South-East Asia were finally given up, another concept had already gained the upper hand. The new key-word was now ‘Indianization’. It has to be regarded primarily as a reaction against the untenable concept of ‘Indian Colonies’ in the Far East and its obvious excesses. Already in 1934 Van Leur, a young Dutch student, dealt this concept the first blow in his thesis *Eenige beschouwingen betreffende den ouden Aziatischen handel*.³ Strongly influenced by Max Weber’s studies on India and his statements about the active role played by local rulers in the process of Hinduization in Central and Southern India,⁴ Van Leur came to very similar conclusions about early Indonesian rulers: “In the same sort of attempt at legitimizing their interest involved in ‘international trade’ (in the first place *vis-à-vis* the Indian traders themselves), and organizing and domesticating their states and subjects, they called Indian civilization to the east - that is to say, they summoned the Brahman priesthood to their courts. There were, then, no ‘Hindu colonization’ in which ‘colonial states’ arose from intermittent trading voyages followed by permanent trading settlements, no ‘Hindu colonies’ from

---

¹Majumdar 1940:21.

²Sarkar 1970:V.f.

³The English translation was published posthumously (under the title *On early Asian trade*) together with a selection of his publications as in a monograph entitled *Indonesian trade and society Essays in Asian social and economic history* (Van Leur 1955).

⁴Kulke 1986b:97-116.

which the primitive indigenous population and first of all its headmen took over the superior civilization from the west.”¹

“Van Leur did not survive to see his life work recognized, not even in the Netherlands.”² He died in the Pacific War at the age of thirty four. But his “often rather bold and heretical hypotheses”³ have to be regarded as a major contribution to the study of early state formation in South-East Asia and India’s role in it. The impact of van Leur’s thesis on these studies was first felt in 1946, only a few months after Indonesia had declared its independence, when professor F.D.K. Bosch delivered his famous inaugural lecture at Leiden University on “Problems of the Hindu Colonization of Indonesia”.⁴ Having meanwhile arrived at similar conclusions, Bosch referred in his lecture specifically to van Leur’s thesis. In his lecture he undertook for the first time a systematic study of different theories of Indianization which he labeled as ‘Brāhmaṇa’, ‘Kṣatriya’ and ‘Vaiśya’ hypotheses. In a careful analysis he refuted both the Kṣatriya-warrior and the Vaiśya-trader hypotheses and came to the conclusion that Brahmins must have been the major agents of Indianization. Bosch’s lecture initiated a long and often very controversial discussion about the process of Indianization. In fact ‘Indianization’ may be regarded as the major theoretical issue of classical South-East Asian studies during the first two or three decades after World War II. For the time being it found its conclusion in two comprehensive and well-balanced articles by I.W. Mabbett entitled “The ‘Indianization’ of South-East Asia: reflections on the prehistoric (and historic) sources.”⁵

Doubtlessly the concept of Indianization has led to a more refined analysis of the whole complex of India’s cultural influence in South-East Asia. As its major advantage one may regard its final refutation of the ‘Kṣatriya hypothesis’ and the emphasis it laid instead on the role played by Brahmins as

---

¹Van Leur 1955:98

²Van Leur 1955:VIII.

³Van Leur 1955:V.

⁴Bosch 1961:1-22.

⁵Mabbett 1977b:1-14 and 1977a:143-161. For a more recent Indian interpretation see Chakravarti 1985-86:229-261.

advisors and ritual specialists at the courts of South-East Asia – without, however, neglecting the importance of trade and traders. However, the intensive discussions of, and restrictions to, the three different hypotheses had a serious repercussion, too. In a way they perpetuated the Indocentric view of early South-East Asian history. Van Leur's scornful comment in 1934 "to what an extent Indonesian shipping played an active role is a question never raised" was not taken up seriously in the context of these Indianization studies. Despite its undeniable merits the concept of Indianization thus still seems to keep to the beaten track, neglecting indigenous South-East Asian initiatives.

G. Coedès' standard work on the Indianized States of South-East Asia is a good example in this context. Originally published in French in 1944 under the title *Histoire ancienne des états hindouisés d'Extrême-Orient* it was revised several times till it was translated into English in 1967 with the approval by G. Coedès. The two introductory chapters on the 'Land and its inhabitants' and on 'Indianization' are followed by a chapter on 'The first Indian kingdoms'. The book concludes with two chapters entitled 'The decline of the *Indian* kingdoms' and 'The end of the *Indian* kingdoms' (my emphasis). Moreover in the context of his theoretical discussion of the process of Indianization Coedès, too, speaks of the 'transplantation' of the Indian civilization into South-East Asia,¹ though not in its entirety as postulated by R.C. Majumdar.

It is therefore not astonishing that sooner or later the concept of Indianization as a whole was bound to come under fire. In his Sri Lanka Endowment Fund Lecture on 'India and maritime South East Asia. A lasting relationship' professor De Casparis pointed out in 1983 that it is not his "intention to demolish existing theories about 'Indianization' but rather to call attention to some of their weakness and so to prepare the way for a more satisfactory approach."² He showed that even such well-known Sanskrit inscriptions as the Kutei inscriptions of Eastern Kalimantan of about 400 A.D. may well "indicate a truly Indonesian ceremony."³ Moreover he referred to several cases of true

---

¹Coedès 1968:92.

²De Casparis 1983:7.

³De Casparis 1983:4. For a more detailed study of the Kutei inscriptions see also De Casparis 1986:242-255.

'cultural relations' between India and Indonesia, some of which even led to Indonesian influence in India, too. He then concludes: "Instead of the conception based on the principle of initial 'Indianization' I propose to substitute the pattern of a lasting relationship between the Indian subcontinent and maritime South-East Asia. The relatively simple, or perhaps simplistic, view of Indianization is replaced by a complicated network of relations, both between various parts of each of the two great regions and between the two regions themselves."¹

De Casparis himself admits that his conclusions are "difficult to reconcile with some of the most authoritative views of 'Indianization', in particular those expressed by two of the greatest scholars who devoted their long careers to the study of early South-East Asia: N.J. Krom and G. Coedès."² But I assume that De Casparis himself must have felt that his verdict is the *coup de grace* to the concept of Indianization rather than a mere dissenting vote.

In his presidential address at the 1982 meeting of the American Association for Asian Studies, P. Wheatley, too, observed that "the tide of revisionism that is currently sweeping through South-East Asian historiography has in effect taken us back almost to the point where we have to consider re-evaluating almost every text bearing on the protohistory period and many from later times."³ Two reasons have considerably contributed to, or even caused, the need of a thorough revision of our conceptual framework of early South-East Asian history and the role played by India during this period. First, the sensational prehistoric archaeological discoveries in mainland South-East Asia, particularly those in Northeastern Thailand during the last three decades.⁴

---

¹De Casparis 1983:18f.

²De Casparis 1983:5.

³Wheatley 1982:27.

⁴These findings were discussed by several international workshops and conferences. Their proceedings allow an interesting insight in the changing evaluation of these findings. See for instance the papers submitted to a conference held at the School of Oriental and African Studies, London, in September 1973 (*Early South East Asia*, ed. by R.B. Smith and W. Watson, New York 1979) and to a symposium on The Origins of Agriculture, Metallurgy, and the State in Mainland Southeast Asia, organized ten years later by the Department of Anthropology, University of Otago, Dunedin, New Zealand, ed. by Donn Bayard, 1984).

They put South-East Asia on a similar level with, or, according to few archaeologists, in certain fields (e.g. bronze metallurgy) even in the forefront of, Asia's most developed prehistoric regions. Wheatley rightly observed that "prior to World War II, and even later, virtually all prehistoric research in South-East Asia was undertaken within an evolutionary paradigm that was strongly predisposed to interpret changes in the composition of archaeological assemblages as the results of either population movements or the diffusion of cultural traits into the region from outside. During the 1960s and 1970s, however, it became increasingly clear that the old paradigm was no longer an adequate vehicle for fruitful thought about these matters."¹ Instead the discoveries in North-Eastern Thailand prove that during the prehistoric period at least continental South-East Asia was a centre of cultural progress and diffusion rather than a stagnant backwater. On the basis of these recent archaeological findings and of his own research on protohistoric and early South-East Asia, Wheatley therefore concludes that "at about the beginning of the Christian era, South-East Asia was occupied by a mosaic of societies and cultures [...] within a common, recognizably South-East Asian trajectory of cultural evolution. Organizationally, these communities ran the whole gamut from bands through tribes to chiefdoms, including strongly developed paramountcies exhibiting substantial degrees of centralized direction, hereditary hierarchical statuses, and dominantly redistributive modes of economic integration not far removed from those of true states."² Wheatley then arrives at an inference which is of great importance for our considerations, too, when he suspects "that it is in these pre- and protohistoric paramountcies that much of the dynamism of the so-called Hinduization process should be sought."³

In regard to the re-evaluation of India's cultural impact on South-East Asia, the recent discovery of mainland South-East Asia's indigenous pre- and protohistory is of equal importance as were previously the Greater India concept and Bosch' Indianization theory. Whereas the concepts of 'Indian

---

¹Wheatley 1982:16.

²Wheatley 1982:18.

³Wheatley 1982:18.

Colonies in the Far East' and, though to a lesser degree, of Indianization, regarded India's impact during the first centuries of the first millennium A.D. as the beginning of South-East Asia's historical development, the new archaeological findings in mainland South-East Asia show that we may have to interpret the congenial acceptance of India's influence and the subsequent 'Hinduization' as the final stage or even culmination of South-East Asia's indigenous pre- and protohistory.

While trying to situate India's early impact on South-East Asian history, one should also have a fresh look at the early polities of South-East Asia which allegedly emerged under India's impact during the first half of the first millennium A.D. Historians and authors of the early standard works of South-East Asian history usually equipped these early 'Hindu' (Krom) or 'Indian' (Coedès) kingdoms of South-East Asia with more or less all Weberian criteria of a centralized state organized according to the Indian model.¹ L.P. Briggs' description of third-century Funan under King Fan Shih-man provides a significant example of these early historiographically reconstructed 'empires': "From a little river-settlement governed by a naked girl, (Briggs refers here to the mythical Nāga or serpent princess married by the Indian Brahmin Kaunḍinya) to an empire more than a thousand miles in extent, with boundaries perhaps as wide as those of which the proudest Khmer Emperor could later boast, in less than two centuries, is no small achievement for any people in any period."² Recent research particularly by C. Jacques, however, has shown that nearly none of these statements can be accepted any longer as established facts.³ Neither did Funan's history begin in the late 1st century A.D. with a river-settlement under a naked Nāga princess, nor do we have any proof that in the 3rd century the conquests of King Fan Shi-man, to whom Briggs refers in his statement, led to permanent annexations of areas beyond present-day central Cambodia and the lower Mekong valley. In this regard it is more helpful to refer to O.W. Wolters' study on 7th century Chenla, the alleged post-Funan

---

¹Kulke 1986a:1-22.

²Briggs 1951:18.

³Jacques 1979:371-379.

'empire' about which he notices, "that the evidence reflects the multiplicity of regional centres in the land which, for convenience, we call 'Cambodia'." And he concludes that "in this situation the term 'kingdom' is an inappropriate one. Greater unities were still only the fragile consequence of the power of an individual leader. This kind of unity quickly dissolved when an overlord died or lost the confidence of his allies".¹ Similarly the very existence of a Śrīvijayan *Empire* during the late 7th and early 8th century has been questioned by Bronson,² K.R. Hall³ and recently I had the occasion to lecture elsewhere on 'Kadātuan Śrīvijaya - Kraton or Empire of Śrīvijaya?'⁴ And for early Java, Van Naerssen spoke of a "polykratonic concept of Hindu-Javanese period."⁵

Let me try to illustrate this new interpretation of early South-East Asian statehood by means of the two earliest inscriptions of South-East Asia. The famous Vo-canh inscription of the Rājā Śrī Māra from southern central Vietnam is dated on palaeographical grounds between the 3rd and 5th centuries A.D. The badly mutilated introductory verses proclaim 'mercy to the people' (*prajā*) and 'first victories' (*prathama vijaya*). The remaining portions of the inscription reports a donation of Śrī Māra. While seated on his throne in the midst of his own kinsmen (*svajana*), having satisfied his sons and brothers, he made the announcement which was meant to be beneficial to the people (*prajā*). He promised to share all his property with those who are dear to him and requested his successors to follow his example.⁶

G. Coedès identified Śrī Māra with the Funanese ruler Fan Shi-man⁷ who is known from Chinese sources to have defeated nearly a dozen kings, some of them perhaps even beyond the Menam river. Briggs refers to his conquests in the above quotation and when he assumed that his 'empire' extended from lower Burma to coastal Vietnam, the find spot of the Vo-canh inscription.

---

¹W.W. Wolters 1974:371.

²Bronson 1979:395-405.

³Hall 1976:61-106.

⁴Kulke (in press b).

⁵Van Naerssen 1976:298.

⁶Majumdar 1927:1-3.

⁷Coedès 1964:40.

However, to my understanding the Vo-canh inscription contains – apart from the similarities of the names – no information at all which would justify Śrī Māra's identification with the mighty King Fan Shi-man and thus to extend the 'empire' of Funan to coastal Vietnam. Instead, the Vo-canh inscription appears to depict still a genuinely local chiefdom. The inscription refers only to the 'king' (*rāja*), his own relatives (*svajana*), the 'royal lineage' (*rājakula*), and the host of kings (*rājagaṇa*), most likely the heads of minor lineages. Furthermore twice the welfare of the 'people' (*prajā*) is invoked explicitly, which, most likely, comprised the whole clan. No other patrimonial officers are mentioned. Śrī Māra's 'state affairs' thus obviously were still the affairs of his own patriarchal household. He ruled his people through the traditional means of 'conciliation and gifts' (*sāma-dāna*), as it is mentioned more explicitly in Sañjaya's inscription of early eighth-century Java.

However, two significant factors distinguished Śrī Māra's polity from the other chieftaincies which must have surrounded his polity. First, Śrī Māra obviously had begun to extend his authority beyond his own clan territory through 'first victories' which are referred to in the otherwise illegible introductory verses of his inscription. It is likely that these victories, and particularly the spoils, made a reassurance of the loyalty of his own (perhaps envious) people seem advisable. Second, the inscription itself has to be taken into consideration. The very fact that Śrī Māra was able to invite and to entertain at least temporarily one or even several Brahmins for composing and engraving the inscription has to be regarded as a clear indicator of social change, particularly in regard to his own status within lineage and clan. Moreover, there can be no doubt that the mere existence and the possession of this inscription in an illiterate society must have enhanced Śrī Māra's status even further. As in the case of Mūlavarman's early yūpa (or sacrificial post) inscriptions in Kalimantan and particularly Jayanāsa's early Malay inscriptions in Sumatra, Śrī Māra's Vo-canh inscription may have well complemented the traditional means of magical authority of a powerful chieftain.

In this regard one may refer to the impressive Dongson kettle drums. Their distribution throughout South-East Asia corresponds fairly well with the early centres of Indian influence in South-East Asia. During late proto-history and

even in the initial phases of early history of South-East Asia, they may have had similar social functions as the early inscriptions. Thus these drums, too, would have to be interpreted as an indication of the emergence of 'pre-Indianized' chiefdoms, a process which was then carried on smoothly, though accelerated, under Indian influence.¹

The seven *yūpa* stone inscriptions of Mūlavarman from Kutei in East Kalimantan contain an even more illustrative example of the rise of a strong local chiefdom within three generations.² These earliest inscriptions of Indonesia are incised on seven sacrificial stone pillars (*yūpa*) which strongly resemble menhirs.³ On palaeographical grounds their date is assumed as c. 400 A.D. One of these inscriptions relates the genealogy of Mūlavarman's 'dynasty'. It begins with the grandfather Kuṇḍuṅga about whom only his Sanskrit title Narendra ('Lord of Men') is known which, however, might have been conferred upon him posthumously by his son or grandson. In the second generation some incipient change is clearly discernable. Kuṇḍuṅga's son adopted the Sanskrit name Aśvavarman and, moreover, he is explicitly mentioned as the founder of a (royal) lineage or 'dynasty' (*vaṃśa-kartā*). The political significance of this foundation of a 'dynasty' is unknown. But sociologically it certainly must have meant a considerable raise of status for Aśvavarman's family or lineage within his own clan. Under Aśvavarman's son Mūlavarman, a genuine socio-political change took place which appears to have led to the emergence of a strong chiefdom. Mūlavarman assumed the foreign (Indian) royal title *rājā*, defeated neighbouring chiefs or 'landlords' (*pārthiva*) and made them 'tribute givers' (*kara-dā*). He invited Brahmins 'who came hither' (*iha-āgata*) and who were showered by him with gifts of land and cows. They performed grand ceremonies at a 'most sacred place' near his own town (*svaka pura*) and incised the *yūpa* inscriptions.

Śrī Māra's Vo-canh inscription and Mūlavarman's (perhaps contemporary) *yūpa* inscriptions pertain to a very similar developmental stage. They depict the

¹For an interesting interpretation of the Dongson drums and their political function ('regalia theory') see Helmut H.E. Loofs-Wissowa 1983:410-418.

²See also Kulke (in press a).

³Chhabra 1963:85-92.

rise of a family (*kula*) or lineage (*vamśa*) within their own wider societies. Moreover both bear witness to pristine attempts to establish authority beyond the own clan territory through 'first victories' over neighbouring chiefs. The spoils of these victories and the, most likely, irregular tributes from defeated chiefs certainly both enhanced and endangered the newly acquired status of their 'royal' authors within their hitherto only slightly stratified societies.

It was at this developmental stage of South-East Asian societies that Indian influence apparently fell on fertile ground. None of these early inscriptions of South-East Asia indicate that the preceding rise of these chieftaincies had occurred under, or was even based on, direct Indian influence. The pristine emergence of these chiefs most likely had nothing to do with direct Indian influences although the interregional trade certainly must have had an impact on this development particularly in coastal South-East Asia. However, both inscriptions show that at a certain stage of this development Brahmins 'came hither' in order to legitimize the new status and wealth of these chiefs. Obviously there existed a tremendous need of additional legitimation which obviously no other traditional institution was able to provide fully. Śrī Māra still stuck to the traditional institution of giftgiving. But here, too, Brahmins appear to have been required for reassuring Śrī Māra's lineage and other relatives of his own (and of his successors') intention and willingness to share their property also in the future with all those 'who are dear' to them. Mūlavarma seems to have chosen, most likely under the direct influence of the Brahmins, already a slightly different solution. He distributed and thus neutralized his conspicuous wealth of land and cows among these foreign ritual specialists. They in turn helped him to organize grand ritual ceremonies which had the character of a great potlatch,¹ as we know it from later Javanese inscriptions. The presence of Brahmins during these ceremonies not only enhanced the prestige of a chief who was able to invite and feed them. Their presence also raised the status of the community as a whole. And moreover, after settling down on their gift-land, the Brahmins certainly soon would have been able to make themselves indispensable as ritual specialist, particularly in

---

¹See particularly De Casparis 1986:244ff.

all *rites de passage*. Only few of them would then have taken up their new profession as *rājagurus* and administrative advisors. The Vo-canh and the Kutei inscriptions, however, clearly reveal that in this early phase of so-called Indianization Brahmins were not primarily engaged as administrative specialists or, in Max Weber's terminology, as extra-patrimonial bureaucrats. In fact none of these two inscriptions mentions any 'officer' at all. Instead during this early phase, Brahmins appear to have been invited particularly as a sort of 'extra' legitimators of a new and more advanced type of authority which was not sanctioned by the traditional societies of South-East Asia.

According to this interpretation of the early epigraphical evidence, the earliest polities of South-East Asia were neither full-fledged kingdoms or even empires nor had they emerged or even been created under direct political Indian impact. India's seminal cultural influence at this stage, however, helped considerably to legitimize and safeguard the results of a series of already ongoing processes of indigenous socio-political and economic changes. In this way, Indian influence certainly accelerated the transformation of chieftaincies into strong paramount chiefdoms and early kingdoms.

The new archaeological evidence for South-East Asia's pre- and protohistory on the one side and the new interpretation of the alleged early 'empires' of this region on the other side may also lead to a more general re-evaluation of the early history of South-East Asia – and India's role in this process. As long as the so-called 'pre-Indianized' South-East Asia was regarded as a region populated by primitive bands and loosely structured tribes and, at the same time, the early states were understood as full-fledged kingdoms and empires organized strictly according to the Indian model, it was an obvious, if not the only rational, conclusion to regard India as the sole origin and transmitter of the civilization of South-East Asia and thus the initiator of its history, too. The concept of 'Indian States' or even 'colonies' in South-East Asia was the logic outcome of this interpretation of South-East Asian history. This concept was only modified rather than refuted by the more recent theories of Indianization. But in view of our knowledge about the already far advanced material culture and trade relations of the societies of South-East Asia at the beginning of the Christian era and due to the reinterpretation of the alleged 'empires' of the

early centuries A.D. as chiefdoms, principalities and early kingdoms, we are now perceiving a continuous process of early state formation in this region. At a certain stage this indigenous process was deeply influenced and strongly accelerated by the Indian model of culture and state formation. As Malay shipping during these centuries was highly developed and in some aspects even more advanced than contemporary Indian shipping,¹ it is quite likely that the fame of India's greatness reached South-East Asia first through indigenous sailors and traders. It were then some rulers of this eastern region who indeed 'summoned' (or more likely: invited) the Brahmins to their little courts, in order to legitimize and strengthen through their advice their claim to superior authority and power, a claim which, as we know from anthropologists, is not sanctioned by tribal norms.

This evolutionary process of early state formation during the first millennium A.D. was not restricted to South-East Asia. In many parts of Eastern, Central and Southern India,² too, we observe in the same centuries a very similar 'trajectory' of political and socio-economic evolution as in South-East Asia.³ There is no need to point out or even to explain in detail that in contrast to South-East Asia North India and parts of Central India for a millennium (ca. 500 B.C. to 500 A.D.) had already experienced several impressive periods of state formation, some of them leading temporarily even to the emergence of true empires, e.g. under the Mauryas, Kuṣāṇas, Śtavāhanas and Guptas. But in this connection two considerations have to be kept in mind. First, recent research tends to interpret the administrative structure of these states as far less centralized and their territoriality far less clearly defined than Kauṭilya's Arthaśāstra and modern historians made us believe. Second, and even more important in this regard is the fact that in large parts of Central and Eastern

---

¹See e.g. Marschall 1980:15-23.

²Of particular importance for our consideration are India's coastal regions and the early political centres in their immediate hinterland (e.g. Kancipuram and Bhubaneswar) as they must have been visited most frequently by South-East Asian traders and other visitors.

³For coastal Eastern and Southern India see Seneviratne 1980-81:54-69; Maloney 1976:1-40; Allchin and Allchin 1982; for a more general discussion of the process, see also Chattopadhyaya 1983.

India from Bengal down to Cape Komorin the development lagged behind North India during the early centuries A.D. Instead, it was characterized by a local process of protracted but continuous socio-economic and cultural changes and in few regions by local state formation. As in several parts of South-East Asia, in India, too, major features of these socio-economic changes were rice-based agrarian extension, the slow emergence of a stratified peasant society, interregional trade, and the rise of small merchant communities and incipient urbanization. Another important characteristic of this development was the existence of a large number of nuclear areas distributed over the whole of coastal Eastern and South-Eastern India at the lower courses of the many fertile rivers.¹ These nuclear areas slowly emerged as local centres of the just mentioned economic integration and of cultural innovation. The major feature of cultural change and innovation was the settlement of Brahmins in these nuclear areas and the spread of their North Indian 'Aryan' social norms and religious teaching. The political development in these nuclear areas was characterized by the rise of distinguished families or clans and their leaders, a development which initially however rarely transcended the local frontiers. The Tamil literature of the Saṅgam Age (c. 1st to 5th centuries A.D.) gives a vivid picture of these processes of cultural acculturation, socio-economic changes and early state formation.

This local development of Eastern and South-Eastern India was interrupted and, at the same time, strongly accelerated by the temporary interference of North Indian states (e.g. the Mauryas in the 3rd century B.C.) and by the emergence of indigenous regional states, e.g. the Cedis under Khāravēla in Orissa in the 1st century B.C. and the Śtavāhanas in Central India from the 2nd century B.C. to the early 3rd century A.C. But although all these states left behind impressive archaeological remains, the strange fact remains that, with the partial exception of the Śtavāhanas, none of them appear to have initiated a continuous process of regional or even transregional state formation in Eastern or Southern India. The stage of political development in late 4th century Eastern India can be best perceived from Samudragupta's Allahabad

---

¹For the concept of nuclear areas see Stein 1969:175-216.

inscription. The inscription contains the names of seven defeated 'rājā's' whose little kingdoms were situated, like a string of beads of about five hundred kilometer length, at the Bay of Bengal between the Mahanadi and the Godavari rivers.¹ Thus approximately every seventy kilometer one of these little rājā's was striving for the control of his nuclear area, most of them being known only through their mention in Samudragupta's inscription.

Towards the end of the 4th century North India was heading for the culmination of its classical state under the imperial Guptas when other large parts of India, in particular at the coastal areas of the Bay of Bengal had not yet reached the level of continuous translocal or even regional political integration. Here, the development began, most likely under the influence of the Gupta empire, around 400 A.D. and culminated in the late 6th century in the rise of the first regional kingdoms, e.g. of the Pallavas in Tamilnadu and the Gaṅgas and Śailodbhavas in Kalinga. The sociopolitical development of Eastern India during the first half of the first millennium A.D. thus resembles in many respects the development in parts of South-East Asia. Students of Indian art and archaeology may rightfully argue that this general statement about 3rd and 4th centuries Eastern India does not take into account the Buddhist civilization in Eastern India with its marvelous Buddhist remains, for instance at Nagarjunikonda and Amaravati. Pieces of their art after all belong to the earliest remnants of Indian influences in South-East Asia. However, the 'urban' culture of these Buddhist centres in Eastern India and their ramification in South-East Asia appear to have had still rather little effects on the above mentioned processes of socio-economic change and local state formation in South-East Asia, perhaps with the only exception of central Burma.

The specific early medieval type of indigenous local state formation emanating from nuclear areas can be observed in a broader scale on both sides of the Bay of Bengal only from about the 5th century onwards. The political development which began during these centuries was not any longer based mainly on the control of a network of trade relations and its urban and mercantile elites, as it is assumed, for instance, in the case of the Śtavāhanas. Although

---

¹Fleet 1888:7; see also Schwartzberg 1978, plate III.D.1.

trade relations continued to exist and to support trading and political elites, the new-comers among the latter began to draw their economic and political support from a slowly developing agrarian society and its surplus. The process of peasantization and agrarian extension emanating from these nuclear areas furthermore led to a stepwise integration, and in some cases certainly also to a partly displacement, of tribal communities which surrounded these nuclear areas.

The dynamism of this process slowly permeated among the tribal chieftaincies in the hinterland. The 7th and 8th centuries-inscriptions of the Śailodbhava dynasty of Koṅgodamaṇḍala in Southern Orissa contain a revealing dynastic foundation legend which may go back to the late 4th or early 5th centuries A.D.¹ The legend relates that Pulindasena, who was famous among the people of Kalinga, requested Śiva to relieve him from the burden of rulership. Śiva granted this boon and a young man appeared out of a piece of rock (*śila-śakala-udbhedi*). Both names, Pulindasena (who has no title) and Śailodbhava, clearly reveal a tribal origin of this dynasty. The Pulindas were a well-known tribe of ancient Central India. Pulindasena thus may have been a military chief (*sena*) of this tribe. The name of his successor, Śailodbhava ('born from the mountain') and the mention of the Mahendragiri as the 'great family mountain' (*br̥hat-kula-giri*), points even more clearly to their mountainous homeland from where they conquered the nearby fertile valley of the Rishikulya river in coastal South Orissa. Their inscriptions of the 7th and 8th centuries identify the Śailodbhavas as stern followers of Hinduism who claimed to rule their early kingdom according to Hindu śāstras. In the middle of the first millennium A.D., more than half a dozen of such dynastic foundation legends and stories of divine metamorphoses of formerly tribal ṭhakurāṇīs (uniconic tribal or village deities) to tutelary Hindu deities of these early kingdoms are known from epigraphical sources in Orissa.² They all testify stages of incipient state formation connected with protracted processes of

¹Sircar 1951:32-43.

²Kulke 1978:29-37. For an interpretation of the Śailobhava genealogy see also De Casparis 1979:112f.

socio-economic changes and cultural transformation which we are now used to call Hinduization.

Moreover there is sufficient reason to assume that in coastal north-eastern India, too, (e.g. in Kalinga) maritime trade acted as an additional impulse of these socio-economic and political changes, even though not to the extent that its early civilization was 'sparked by sea trade' as one author assumes for Tamil Nadu.¹ But we possess at least one important contemporary reference of the time of the above-mentioned Śailodbhava dynasty. In the early 7th century Hsüan-tsang reports about the (hitherto unidentified) harbour Che-li-ta-lo (Charitra?) in coastal Orissa that "it is merchants depart for distant countries, and strangers come and go and stop here on their way. Here are found all sorts of rare and precious articles."² Future excavations in the hitherto poorly surveyed coastal districts of ancient Kalinga and Orissa still have to corroborate this literary evidence.

As in the case of South-East Asia, in India, too, our knowledge does not yet permit any decisive conclusion as to whether these socio-economic and political changes in Central and South India during the early centuries A.D. were initiated primarily by direct contacts with the so-called Aryan culture of North India or whether they form the continuation of indigenous processes which were then influenced and even accelerated by Northindian influences. But in contrast to South-East Asia, Central and South India had experienced North Indian influences already for several centuries even before the Christian era. These early influences usually appeared as a blending of Buddhist and Jainist teaching, of trade and, temporarily under the Mauryas, of military and administrative expansionism. However, in most parts of Central and South India these early influences appear to have not yet reached the grassroots of social life. These were touched only during and more particularly towards the end of the first half of the first millennium A.D. by the above mentioned changes which originated from the local level and which led to the emergence

---

¹Maloney 1976:33.

²Beal 1884 II:205.

of early regional kingdoms since the beginning of the second half of the first millennium A.D.

Wheatley's statement on South-East Asia quoted above that "it is in these paramountcies that much of the dynamism of the so-called Hinduization should be sought" is therefore also valid for large parts of Central, South and particular South-East India. Here, too, from the 4th and 5th century onwards we observe the same process of 'guided Hinduization' working mainly through the systematic settlement of Brahmins in the nuclear areas and near the little courts of the upstarts among rural elites and tribal chiefs.

For South-East Asia O.W. Wolters arrives at very similar conclusions when he writes about "what is often called 'the Indianization' of South-East Asia. Rather than assuming that Indian influences introduced an entirely new chapter in the region's history, I prefer to see the operation of specific 'Hindu' and therefore religious rather than political conceptions that brought ancient and persisting indigenous beliefs into sharper focus."¹ According to Wolters the focal point of the Hinduization process of early South-East Asia was the 'big man' which he prefers to call 'man of prowess'. It was Hinduism, particularly the devotional *bhakti* cults of Śaivism and Vaiṣṇavism which allowed a "heightened perception of the overlord's superior prowess."² Wolters therefore concludes that "'Kingship', signified by the personal Śiva cult of the man who had seized the overlordship and not by territorially-defined 'kingdoms', was the reality that emerged from the Hinduization process."³ This depiction of an essential aspect of early 'state' formation in South-East Asia is, to a large extent, valid for Central and South India, too.⁴ Here, in the Southasian periphery of the Gangetic core region, Northindian influences of Hindu kingship certainly have a much older tradition. Yet what matters in the context of our delineations is the fact that their impact on the process of indigineous

---

¹O.W. Wolters 1982:9.

²O.W. Wolters 1982:10.

³O.W. Wolters 1982:11.

⁴Kulke 1986b:97-116.

early state formation in Central and South India, too, can be traced only towards the end of the first half of the first millennium A.D.

If we look at the societies on both sides of the Bay of Bengal in the middle of the first millennium A.D., we observe a nearness or even a certain convergence of the social evolution in both regions. Of course, parts of India, particularly North India under the Guptas, were far advanced in comparison to South-East Asia, - but certainly also in regard to large parts of India and in particularly Eastern and Southern India. It was this social nearness between the societies of both sides of the Bay of Bengal rather than the social distance between imperial Indian states and South-East Asian chiefdoms which made the Indian model so attractive to South-East Asian rulers. For obvious reasons this Hindu model of a 'limited universal kingship' was initially taken over by early local rulers of South-East Asia from the princely states of South and Eastern India and not from the truly imperial Guptas of Northern India, and certainly not from the imperial court of China - a model that did not at all fit the requirements of contemporary South-East Asia. Brahmins and scribes who brought the so-called Pallava gr̄antha script to Indonesia in about 400 A.D. were thus not emissaries of powerful Hindu rulers of South India (where indeed no powerful empires existed at that time). They came rather from princely courts whose rulers were still facing quite similar problems of establishing their authority and 'domesticating' their people. Thus there seems to have existed an 'elective affinity' (to use Goethe's term of 'Wahlverwandschaft') between Indian and South-East Asian rulers which was brought about largely by the assumed convergence of their societies. Once we look in this way at the societies on both sides of the Bay of Bengal, we understand why India's culture did not reach South-East Asia through an act of 'transplantation' but through a 'complicated network of relations'¹ between partners of mutual 'process of civilization' which comprised both sides of the Bay of Bengal.

Let me try to explain this 'convergence hypothesis' by a final example from the field of art and architecture. In regard to the question of the origin and Indian provenance of Javanese architecture Reginald le May offers the often

---

¹De Casparis 1983.

repeated answer when he writes: "The earliest Indo-Javanese art, known to us now, although it is Indian in general feeling, has a special character of its own, without equivalents in India, and is usually recognizable also from other types of Indian colonial art. The reason is, of course, that those monuments in stone are of the [early, H.K.] eighth century, whereas the colonization began many centuries earlier. It is most probable that the earliest sanctuaries were made of wood and that by the time that more durable buildings were needed the local tradition had been formed."¹ To study the exact Indian provenance of regional styles of art and architecture of South-East Asia and possible 'missing links' is certainly a legitimate field of research.² But in regard to the alleged wooden prototypes and missing links one has to bear in mind the fact that in the whole of Eastern and South Eastern India, too, the earliest Hindu temples belong to the 7th century, perhaps with very few marginal exceptions like that of the late 6th-century Śatrughneśvara group in Bhubaneswar in Orissa. At the whole coast of Eastern India structural temple architecture began in the early 7th century as suddenly as in South-East Asia, though in Eastern India certainly one or two generations earlier. The very first of the great Hindu temples in Southern and Eastern India which must have deeply impressed visitors from South-East Asia, e.g. the shore temple at Mahabalipuram, the Kailāsanātha at Kancipuram, and the Paraśurāmeśvara temple at Bhubaneswar, even belong to the late 7th and early 8th centuries. There is thus no need to look for wooden prototypes of Hindu temples in South-East Asia, e.g. of the Dieng plateau temples in Central Java, or even for missing links between them and those of the assumed Indian provenance. As nearly contemporary creations of, for instance, the Pallava temples, they had obviously developed from the very beginning stylistic peculiarities as did the temples of the other regional schools of architecture in India itself.³

---

¹Le May 1962:89.

²See for instance Christie 1970:1-14.

³Of course, it is well-known that the structural Hindu temple architecture had a long 'protohistory' in Buddhist and Hindu 'cave temple' architecture. In regard to architectural and iconographic details they may have influenced the future Hindu temples in the respective regions even more than the few very early but poorly decorated temples e.g. the Ladh Khan

But we are not concerned here with the question of the origin of the Hindu temple and Buddhist monuments. It is, of course, Indian and thus the origin of the early temples in South-East Asia is Indian, too. What matters here are three slightly different facts. First, as just mentioned, the early temples of South-East Asia are more or less contemporary with those Hindu temples which sprang up like mushrooms in Central, South and Eastern India since the early 7th century A.D. Considerably earlier are only very few like those of the 6th century Cālukyas at Aihole. Second, as in the case of other regional styles of structural temple architecture in India the early temples of South-East Asia had from the very beginning 'a special character of its own'. Third, the spread of Hindu temple architecture beyond the frontiers of the former Gupta empire on both sides of the Bay of Bengal was directly linked with the emergence of the early regional kingdoms in both these regions.

At this point of our reasoning the 'convergence hypothesis' may be of some heuristic value. It may help us to explain the almost simultaneous emergence of structural Hindu temple architecture on both sides of the Bay of Bengal and the quick acceptance and the congenial advancement of Indian influences in South-East Asia. Due to the similarity of socio-economic and political developments in these two regions the mere impulse of North Indian 'Late Gupta' temple architecture was sufficient to allow the – more or less simultaneous – rise of various schools of Hindu temple architecture in India and South-East Asia. Obviously in both regions there had existed the same or at least a similar socio-political needs for a new type of legitimation which was provided (*inter alia*) by a hitherto unknown monumental or 'political architecture'. The rapid spread of Hindu temple architecture might have been greatly facilitated by architectural manuals (*śilpa śāstra*) which most likely appeared for the first time during these centuries perhaps exactly due to these socio-political needs.

---

in Aihole. However, the long existence of the cave temples in India does not fully explain the rather sudden and momentous appearance of structural temple architecture. On the contrary, one has to ask why for so many centuries while the masterpieces of Indian cave temple architecture were created, structural temple architecture did not come up outside the Gupta empire. South-East Asian temples don't have this long indigenous protohistory. But what matters here, is the nearly simultaneous emergence of structural temple architecture at both sides of the Bay of Bengal.

Furthermore, the convergence hypothesis may help to obviate such useless questions as to whether or not even the stonemasons of the early temples in South Asia were Indians. Of course, they were not, even though individual Indian Śilpīns, Brahmins and Buddhist monks will have contributed a lot to the development of early Javanese art. Thus the Central Javanese Kelurak inscription of 782 A.D. praises the guru Kumāraghoṣa from Bengal (*gauḍīdvīpa*) for having consecrated a Mañjuśrī image.¹ The undated but perhaps slightly later Caṇḍi Plaosan inscription even reports that this temple was erected for the Buddha due to the “constant coming of (people from) Gurjara land” (*satata-gurjara-deśa-samāgata*).²

Despite or perhaps even due to the ‘constant flow’ of people and ideas in both directions, South-East Asian peoples themselves soon became partners and even masters of their Indian teachers. Only about hundred years after the spread of Indian temple architecture to Java, Javanese architects and stonemasons created the Borobudur, the greatest architectural monument of this age in the whole of South and South-East Asia, which indeed had no equivalents in India. The same is true with the monumental temple mountains of Angkor, the concept of which was doubtlessly derived from India. But apart from a few possible ‘prototypes’ in Bengal, India never produced such conceptual masterpieces of architectural cosmography as for instance the Phnom Bakheñ at Angkor.³ And where do we find possible Indian ‘prototypes’ of Angkor Vat and the Bayon?

The concept of Indianization may help us to explain the way Indian influences initially spread to South-East Asia, their Indian provenance, their agents etc. However it does not explain the quick and truly congenial advancement of Indian cultural traits in South-East Asia. On the contrary, the very concept of Indianization prevents the understanding of the overall ‘process of civilization’ in South-East Asia and therefore, in some regards, the concept of Indianization may even has to be regarded as a misnomer in the context of South-East Asia.

---

¹Sarkar 1971: I:43.

²Sarkar 1971: X:48.

³Filliozat 1954:527-54.

Unlike the Indianization concept the convergence hypothesis not only tries to give more space to indigenous initiatives in South-East Asia. Moreover it tries to interpret the developments in early South-East Asia in the framework of an overall historical process which includes and affected the societies of South and South-East Asia as a whole. According to this hypothesis, it was the socio-economic and political convergence in both regions during the early centuries A.D. which required and enabled similar solutions to similar problems of social change. Whereas Indianization presumes social distance as a major cause of acceptance of Indian influences in South-East Asia, the convergence hypothesis postulates social nearness as the promoter of social change under – undoubtedly – Indian influences in South-East Asia.

EEN ONDERZOEKSAGENDA VOOR DE CULTURELE
ANTROPOLOGIE VAN INDONESIA IN DE JAREN NEGENTIG
Plannen, mogelijkheden en problemen¹

Reimar Schefold

Toen Claude Lévi-Strauss in 1973 tijdens een bezoek aan het Instituut voor Culturele Antropologie in Leiden werd gevraagd wat hij het belangrijkste probleem vond in de Antropologie van dat moment, was zijn antwoord kortaf: "to do good fieldwork."²

Laten we deze optie even aanhouden. Verrichten van goed veldwerk – allicht, maar waar en met welk doel? Is Indonesië niet al overspoeld met veldwerkers, zijn alle relevante vragen niet al lang gesteld, valt er nog iets nieuws te verwachten door onderzoekers, zoals in de Malinowski-traditie gebruikelijk is, twee jaar lang het veld in te sturen?

Er zijn verschillende antwoorden op deze vraag te bedenken. Het korte bestek van mijn bijdrage maakt een keuze noodzakelijk. In deze bundel is een apart hoofdstuk gereserveerd voor ontwikkelingssociologisch onderzoek en daarom zal ik mij niet primair bezig houden met de ontwikkelingsproblematiek, hoewel aan het slot ook thema's aan de orde komen die met moderne veranderingen te maken hebben. Ik zal ook geen expliciete aandacht besteden aan peasant- of urbanisatie-studies. Ik wil mij hier vooral richten op bepaalde vormen van en mogelijkheden voor toekomstig onder-

---

¹Hoewel ik herhalingen heb trachten te voorkomen, leidt het onderwerp van deze bijdrage op sommige plaatsen tot een gedeeltelijke overlapping met de inhoud van mijn enkele maanden later gehouden inaugurele rede (Schefold 1990). Voor suggesties, en correcties van het Nederlands, dank ik in het bijzonder Jet Bakels, P.E. de Josselin de Jong, H.G. Schulte Nordholt en Han Vermeulen.

²Vermeulen 1987:31.

zoek, waarmee de Nederlandse antropologie sinds geruime tijd op een eigen manier een bijdrage aan de internationale discussie heeft geleverd.

Ik begin met het klassieke onderwerp van de culturele antropologie: de bestudering van kleinschalige samenlevingen, voldoende toegankelijk met de methode van de participerende observatie, en met genoeg eigen, of-schoon steeds veranderende, tradities om een op hen gericht onderzoek zinvol te maken.

Er bestaat hier een merkwaardige paradox. Sinds meer dan een eeuw laten antropologen niet na te verzekeren dat dergelijke samenlevingen eigenlijk niet meer bestaan.¹ En toch zijn er de laatste jaren tientallen monografieën verschenen, vaak van bijzondere kwaliteit, die duidelijk maken dat onderzoek naar traditionele cultuurvormen in Zuidoost-Azië ook tegenwoordig nog mogelijk is en in de jaren negentig zeker mogelijk zal blijven. Het gaat daarbij in het algemeen om kleine en afgelegen groepen, maar marginaliteit als zodanig is het probleem niet. Het probleem ligt veel meer in de vraag naar de relevantie: is het zinvol om zoveel energie te investeren in culturele uitingen die in hun specifieke lokale vorm binnenkort zonder twijfel tot de geschiedenis zullen behoren? Wat is de betekenis en de relevantie van 'Urgent Anthropology'?

Waarschijnlijk hangt de reden dat deze vraag *überhaupt* wordt gesteld samen met de wat ouderwetse doelstelling waarmee Urgent Anthropology in het verleden vaak is gepresenteerd: het inventariseren van verdwijnende cultuuruitingen alsof het daarbij om een soort geïsoleerde fossielen ging, zonder eigen geschiedenis en zonder beïnvloedingen door de buitenwereld. Ik herinner me dat in de jaren zeventig in een van onze werk-

¹Zo antwoordde Lévi-Strauss in een recent interview op de vraag: "Immerhin muss es für Sie doch ein fundamentales, fast existentielles Problem darstellen, sich mit den schriftlosen Völkern zu befassen, während deren Welt real am Verschwinden ist.": "Lassen Sie mich sagen, dass Sie die Überlegungen, die Sie anstellen, in der ethnologischen Literatur schon seit dem 18. Jahrhundert finden können. Als sich Ende des 18. Jahrhunderts die ersten ethnologischen Gesellschaften formierten, wie die 'Société pour l'étude de l'homme' in Frankreich - was Sie da lesen können, ist dies: Die Zeit ist bemessen, die Völker verschwinden mit rasender Geschwindigkeit, man muss sich beeilen. Seit 200 Jahren hören wir das ohne Unterbruch. Als Sir James Frazer im Jahr meiner Geburt, im Jahr 1908, auf dem ersten Lehrstuhl für soziale Anthropologie in Liverpool seine erste Vorlesung hielt, was sagte er da? Er sagt: Wir haben nur noch einige Jahre vor uns, das Ende steht bevor, wir müssen uns beeilen." (C. Lévi-Strauss in de *Basler Zeitung* 171, 25 juli 1987).

gemeenschappen een voorstel van Jan van Baal om aan Urgent-Anthropology-onderzoeken een hoge prioriteit toe te kennen, werd afgewezen met het argument dat er in theoretisch of praktisch opzicht actuele onderzoeksvragen waren die vanwege hun directe relevantie – onafhankelijk van de bekendheid of onbekendheid van de groep waar ze zouden worden onderzocht – voorrang dienden te krijgen.

Op zichzelf houdt zo'n prioriteitsstelling natuurlijk gewoon in wat kenmerkend is voor iedere vooruitgang in de wetenschap: elke tijd stelt aan het beschikbare materiaal nieuwe vragen en krijgt daardoor nieuwe antwoorden en inzichten. Maar persoonlijk ben ik van mening dat Urgent Anthropology zelfs in haar inventariserende vorm van groot belang is, althans indien daarbij rekening wordt gehouden met de bredere context. Gedetailleerde etnografische beschrijvingen zijn misschien soms niet erg boeiende lectuur, maar als ze op goed veldwerk berusten komt daardoor in ieder geval materiaal beschikbaar dat ooit wetenschappelijk gebruikt kan worden.

Maar er is meer dan dat. Latere generaties zullen zich waarschijnlijk niet zo bijster veel interesseren voor modestromingen binnen het discours van onze antropologische theorieën, maar des te meer voor de etnografische feiten, en ze zullen weinig begrip opbrengen voor onze nalatigheid in het documenteren daarvan. Wat dreigt is het teloorgaan van een 'idea-pool'¹ die men zou kunnen vergelijken met de 'gene-pool' van de tropische regenbossen. Daarmee raken we meteen de meest algemene zin van de culturele antropologie. P.E. de Josselin de Jong heeft die in zijn afscheidscollege fraai geformuleerd: "Wie met de culturele antropologie kennis maakt doet meestal een ervaring op die heel ingrijpend is voor de wijze waarop men de wereld om zich heen ervaart: men gaat de manier van voelen, denken en handelen van de eigen samenleving niet meer als vanzelfsprekend beschouwen, maar leert die zien als varianten te midden van allerlei andere, elders gerealiseerde, mogelijkheden."²

De algemeen menselijke zin van het leren kennen van andere culturen, die door de oproep van de Urgent Anthropology op zo'n dramatische manier wordt geaccentueerd, kan tot drie met elkaar samenhangende aspecten

---

¹Deze formulering is afkomstig van J. Platenkamp.

²P.E. de Josselin de Jong 1987:35.

worden teruggebracht: meer bescheidenheid ten aanzien van de eigen culturele verworvenheden; meer wederzijds begrip en tolerantie; meer bereidheid om van andere culturen te leren. Wanneer we echter in het concept voor de laatste Beleidsnota (1990-1995) van WOTRO lezen, dat – nu de ontwikkelingsgerichte onderwerpen domineren – het “tropengebonden onderzoek [...] van betrekkelijke luxe tot noodzaak [is] geworden”, dan kunnen wij niet anders dan constateren dat zelfs in kringen rond dergelijke wetenschappelijke instanties, ondanks alle goede bedoelingen, nog steeds opmerkelijke vormen van etnocentrisme aanwezig zijn.

Het antropologisch studieveld

Beter is het natuurlijk wanneer het veldwerk zelf al van een beredeneerde probleemstelling uitgaat en de onderzoeker daardoor gerichter kan omgaan met relevante informatie. Een treffend voorbeeld zijn de talrijke publikaties die de laatste jaren over Oost- en West-Indonesië zijn verschenen. Zij knopen aan bij de oude studieveldtraditie van de ‘Leidse Richting’ in de culturele antropologie, waarbij een koppeling wordt nagestreeft tussen holistisch veldonderzoek aan de ene kant en theoretische modellen die de etnografische feiten inzichtelijk kunnen maken aan de andere kant. De lokale vormen worden onderzocht met de vraag of zij als structurele transformaties kunnen worden beschouwd van algemene patronen die karakteristiek zijn voor het hele studieveld. Vergelijkingen tussen de afzonderlijke vormen kunnen er ook toe bijdragen dat de betekenis van een lokaal verschijnsel in een ruimere context wordt geplaatst en daardoor omvattender kan worden geïnterpreteerd.

Ik hoef hier niet op de geschiedenis van deze wetenschappelijke traditie in te gaan. Die is de laatste tijd in verschillende publikaties uitstekend uiteengezet, met haar Franse (Durkheim en Mauss) en Engelse (Radcliffe-Brown) wortels, en met de convergente, onafhankelijke ontwikkelingen in het Franse en Nederlandse structuralisme, die elkaar later in wetenschap-

pelijke discussies en uiteindelijk ook in gemeenschappelijke onderzoeksprojecten hebben gevonden.¹

De studieveld-benadering is de meest specifieke inbreng van Nederlandse antropologen geweest in het cultureel antropologisch onderzoek van Indonesië. Hoewel Leiden daarbij een centrumfunctie heeft vervuld, is het geenszins alleen in Leiden dat onderzoek, verbonden met deze traditie, heeft plaatsgevonden en nog plaatsvindt. Dat daarbij ook kritische geluiden te beluisteren zijn, valt alleen maar toe te juichen. Nieuw materiaal en nieuwe theoretische inzichten leiden tot nieuwe vragen, die nieuw onderzoek kunnen stimuleren en nieuw licht kunnen werpen op oude gegevens. Het lijkt me vanzelfsprekend dat een continuering van deze kritische reflectie een centrale plaats moet innemen op de agenda voor de jaren negentig. Daarbij zullen ook aspecten naar voren komen die in de oude benaderingswijze weinig of geen aandacht kregen en waarvan de relatie met de Leidse Richting misschien alleen nog wetenschapshistorisch kan worden gelegd.

Allereerst geef ik enige voorbeelden voor kritische reflectie. Zo lijken mij de criteria voor de ruimtelijke afbakening van het studieveld dringend aan herziening toe. Dit geldt met name ten aanzien van de zeer problematische koppeling hiervan aan de linguïstische grenzen. Bij de eerste presentatie van het concept door J.P.B. de Josselin de Jong, meer dan vijftig jaar geleden, werd een studieveld in vrij algemene termen gedefinieerd: het moest voldoende homogeen zijn om als eigen onderzoeksgebied te kunnen dienen, maar tegelijk genoeg plaatselijke schakeringen vertonen om interne vergelijkingen vruchtbaar te maken. De Maleise Archipel kon als voorbeeld voor zo'n studieveld dienen, alhoewel dit gebied, zo merkt J.P.B. de Josselin de Jong op,² in taalkundig opzicht "zoo heterogeen mogelijk" lijkt.

In de na-oorlogse ontwikkelingen van het concept is het echter juist de taalverwantschap, namelijk de spreiding van subgroepen van de Austro-nesische taalfamilie, die als grondslag voor een dergelijke afbakening wordt genomen. Wie met de etnografische situatie van Zuidoost-Azië enigszins vertrouwd is zal begrijpen dat hierdoor grote moeilijkheden worden

---

¹Bijv. Barnes 1985; P.E. de Josselin de Jong 1980a, 1984; P.E. de Josseling de Jong en Vermeulen 1989; Locher 1978, 1988; Vermeulen 1987.

²J.P.B. de Josselin de Jong 1935:5.

opgeroepen. Ik herinner hier alleen aan het nut van vergelijkingen met niet-Austronesische zogenaamde Papua-taalgroepen in het oosten van Indonesië,¹ en met Austroaziatische taalgroepen in het westen,² zoals dit uit recent onderzoek weer duidelijk aan het licht is gekomen. Hier vinden wij zoveel systematische culturele overeenkomsten en variaties dat het absurd zou zijn om deze gebieden op grond van een zelf opgesteld criterium niet bij het onderzoek te betrekken. Een soortgelijke gedachte brengt Benjamin³ bij zijn bespreking van de niet-Austronesische *Orang Asli* op het Maleise schiereiland tot de uitspraak: "But to claim that we must treat cultures separately because they pertain to different language families [...] would be to claim that we must exclude Finns, Hungarians, and Basques from consideration of European culture simply because they speak non-Indo-European languages."

Dit betekent echter niet dat we dan maar overal vandaan alles wat modelmatig vergelijkbaar schijnt in de vergelijkingen moeten betrekken, zoals dit in Nederland soms werd voorgesteld.⁴ De zin van het studieveld ligt juist niet in het aantonen van globale structurele convergenties; de zin ligt in het analyseren van de transformaties van thema's met een gemeenschappelijke historische wortel. Pas in tweede instantie zou men een stap verder kunnen gaan en proberen om op grond van vergelijkingen van analoge resultaten uit verschillende studievelden tot universele (bijv. psychologisch of ecologisch gefundeerde) regels te komen. Met een dergelijke koppeling van globale vergelijkingen en de studieveld-benadering is echter nog nauwelijks een begin gemaakt.⁵ Voor wat betreft de afgrenzing van een studieveld zou ik in ieder geval voor een meer pragmatische, dat wil zeggen telkens op het onderwerp betrokken, aanpak willen pleiten, waarbij ten aanzien van de bestudeerde fenomenen een combinatie van aantoonbare cultuur-historische verwantschap – hoe deze

---

¹Platenkamp 1988, Visser 1989.

²P.E. de Josselin de Jong 1965.

³Benjamin 1985:267.

⁴Schefold 1985, noot 5.

⁵Oosten 1988 en zijn conclusie: "Comparison of one FAS [Field of Anthropological Study; R.S.] with another may be useful, but an adequate methodology for such an exercise has yet to be developed." (1988:273).

zich ook manifesteert – en gebleken transformatorische vergelijkbaarheid de doorslag geeft.

Een ander punt betreft de thematische uitbreiding van de oorspronkelijke kernelementen van het Indonesische studieveld. Met deze uitbreiding is in feite al lang een begin gemaakt, bijvoorbeeld op het gebied van textiel,¹ van huisvormen,² van sociale categorieën,³ of van mythologische en kosmologische thema's.⁴ Oude modellen worden daarbij verfijnd, of nieuwe geformuleerd.⁵ De inspiratie die in veel recente onderzoeken over Oost-Indonesië van de Franse school van Louis Dumont uitgaat, is van dit laatste een treffend voorbeeld. Er ontstaat een discussie over de nationale grenzen heen die onderzoekers bij elkaar brengt en een dialoog met een dubbele functie op gang brengt: enerzijds kunnen eigen resultaten scherper en vooral herkenbaarder worden gepresenteerd, anderzijds wordt daardoor comparatief onderzoek aangemoedigd dat een herziening van de bestaande modellen mogelijk maakt.⁶ Vooralsnog zijn de meeste onderzoeken echter gericht op de analyse van lokale culturen. Systematische, comparatieve studies zijn tot nu toe schaars. Ook hier ligt een belangrijk agendapunt voor de jaren negentig.

---

¹Jager Gerlings 1952, Niessen 1985.

²Domenig 1980.

³Fox 1980.

⁴P.E.de Josselin de Jong 1980b, Schefold 1985.

⁵Ik heb elders uiteengezet (Schefold 1985 en 1986) waarom ik één van de oorspronkelijke studieveld-elementen van J.P.B. de Josselin de Jong (1935:20 en 14), de "veerkracht" in "de reactie der oud-inheemsche cultuur op bepaalde machtige beschavingsinvloeden van buiten", niet in deze reeks zou willen handhaven. Allereerst lijkt mij dit verschijnsel geen specifiek gegeven van het Indonesische studieveld - met welke grenzen dan ook; men denke bijvoorbeeld aan het volkscatholicisme in Latijns Amerika. Bovendien spreekt een opnemen van dit element de centrale gedachte van het hele concept tegen: het ontwikkelen van modellen op basis van transformatorische verwantschap. 'Veerkracht' kan worden geïllustreerd maar niet in termen van een model worden gepresenteerd. Ik vraag mij overigens af of het inderdaad in de bedoeling van de oorspronkelijke opzet van het Indonesische studieveld heeft gelegen om dit element als een onderdeel van de 'structurele kern' te beschouwen, zoals in de meer recente publikaties over dit concept steeds wordt verondersteld. De Josselin de Jong (1935:14) sprak in dit verband duidelijk van een "ander verschijnselencomplex", nadat hij (1935:6-13) de drie eerste elementen (asymmetrisch connubium, dubbel-unilineale afstammingsrekening en phratrie-dualisme) had gepresenteerd als "een gesloten [...] systeem dat [...] zich doet kennen als de structurele kern van tal van Oud-Indonesische beschavingsvormen."

⁶Vgl. de twee door C. Barraud en J.D.M. Platenkamp uitgegeven themanummers van de *BKI* over ritueel in Oost-Indonesië 1989/1990.

Model en betekenis

Het model-georiënteerde onderzoek poogt de complexe etnografische realiteit tot haar essentie te reduceren zodat transformatorische relaties herkenbaar worden.¹ Deze benadering heeft ook een complement nodig, en hier ligt mijns inziens een punt waaraan het onderzoek in de tot nu toe geschetste traditie van antropologische studies in de komende jaren nieuwe aandacht zou moeten besteden. De nadruk op de transformatorische aspecten leidt vaak tot een zeker schematisme. Dit schematisme hangt met de gekozen prioriteitsstelling samen en is daardoor wellicht onontkoombaar. Maar het versterkt de behoefte om meer te weten te komen over de mens en zijn motivaties achter de modellen.

In de Leidse traditie van cultureel antropologisch onderzoek wordt het belang van de vraag naar de eigen visie van de participanten sinds ruim veertig jaar steeds weer benadrukt. In het begin ging het daarbij om de kwestie in hoeverre de participanten zich bewust zijn van de structurele principes die aan hun culturele orde ten grondslag liggen. De vraag werd gesteld waarin de modellen zoals die door de participanten zelf worden geformuleerd overeenkomen met de onderzoekersmodellen en waarin zij daarvan afwijken; vervolgens werd geprobeerd, het antwoord op deze vraag vanuit de prioriteiten en idealen van de participanten te verklaren. Daarmee werd de aandacht ook gevestigd op zogenaamde 'idea principles', voorstellingen die bij het structurele model passen en het bevestigen zonder tot de vorming van sociale groepen te leiden. Deze voorstellingen vormen samen met de participantenmodellen de 'orde conçu' van een samenleving.²

In de laatste jaren begint zich hierin een zekere verschuiving af te tekenen. De aandacht bij het bestuderen van de participantenvisie verplaatst zich van de vraag naar de formele modellen steeds meer in de richting van de concepten waarin in verschillende Indonesische samenlevingen aan elementen van hun 'orde conçu' in steeds weer dezelfde termen metaforisch gestalte wordt gegeven ('huis', 'boot', getalssymboliek enz.).³ Met deze nieuwe accentuering komt de aandacht dichterbij de ervaringswereld van

---

¹P.E. de Josselin de Jong 1976:137.

²P.E. de Josselin de Jong 1987: 20 en 25.

³Fox 1980 en Platenkamp 1990.

de participanten zelf te liggen. Deze concepten zijn immers geen abstracte principes maar configuraties van beelden. Het zijn voorstellingen die op de werkelijkheid zijn georiënteerd en waarvan de betekenis een associatieve grondslag heeft.

Bij deze toenemende aandacht voor symbolische processen kunnen wij nog een stap verder gaan. In de traditie van de Franse sociologen Durkheim en Mauss die bij het ontstaan van de Leidse Richting van grote invloed zijn geweest, worden de patronen van sociale organisatie als de grondslag gezien waarnaar de voorstellingswereld van de mensen is gemodelleerd.¹ Deze deterministische visie werd al in de voor-oorlogse periode van de Leidse Richting gaandeweg opgegeven en vervangen door een synchrone beschouwing waarbij de verschillende vormen als variaties van een logisch model (of, zoals men later zou zeggen, als transformaties) werden beschreven, zonder dat daarbij op de historische relaties werd gelet.

De nieuwe symbolische benadering impliceert in zekere zin een omkering van de deterministische gedachte. Het bestaan van gelijke metaforen voor verschillende vormen van sociale organisatie laat zien dat de door Durkheim gepostuleerde eenzijdige afhankelijkheidsrelatie niet opgaat. Beide aspecten kunnen alleen worden begrepen vanuit bepaalde achterliggende ideeën en denkbeelden over de werkelijkheid. Het zijn dergelijke denkbeelden die ons inzicht kunnen geven in de ontwikkeling van bepaalde vormen van sociale organisatie binnen het studieveld. En het zijn diezelfde denkbeelden waarmee wij ook vat kunnen krijgen op de gemeenschappelijke historische grondslag die het studieveld definieert – een grondslag die bij uitsluitend synchrone beschouwing uit het vizier verdwijnt.

In het eerste deel van mijn in noot 1 genoemde oratie ben ik uitvoerig ingegaan op Indonesische voorbeelden die dit kunnen illustreren. Een van de centrale thema's daarbij was de voorstelling dat een groep die aan een andere groep een vrouw geeft, méér geeft dan alle tegenprestaties kunnen vergoeden. De bruidnemer blijft afhankelijk van de bruidever en is daardoor aan hem ondergeschikt. Vaak uit deze ondergeschiktheid zich ook in een spirituele afhankelijkheid: de bruidnemer ontvangt de zegen van de bruidever en diens voorouders. Deze zegen is symbolisch aanwezig in

---

¹P.E. de Josselin de Jong en Vermeulen 1989.

bepaalde voorwerpen, bijvoorbeeld weefsels, die de bruid in het huwelijk inbrengt.

In sommige gevallen, bijvoorbeeld in Mentawai, geldt een dergelijke afhankelijkheid alleen voor de bruidegom. In deze gevallen kan de bruid uit alle andere groepen worden gekozen. Vaak wordt een dergelijke spirituele afhankelijkheid echter niet alleen voor de bruidegom maar ook voor diens verwantschapsgroep aangenomen, die immers als een sociale eenheid functioneert. Dit leidt tot de bekende asymmetrische huwelijkssystemen die in de Leidse studieveld-traditie zo'n vooraanstaande rol hebben gespeeld. De betreffende modellen lijken erg ingewikkeld en komen op veel studenten als een soort logische 'Spielerei' over. Maar het denkbeeld daarachter is veel minder gecompliceerd. Voor de participanten gaat het om de zegen, de 'levensstroom', die met de bruid, en met de symbolische giften die haar begeleiden, van de bruidegvers naar de bruidnemers toe gaat. Dit concept bepaalt de aard van hun relatie en beïnvloedt toekomstige huwelijkskeuzes.

Het was een van de grote verdiensten van de voor-oorlogse Leidse structuralisten te hebben aangetoond dat de asymmetrische huwelijks-systemen gelijktijdig ruimte kunnen bieden aan patrilineaire en aan matri-lineaire groeperingen. Ik ben bij het voorbeeld uitgegaan van een patri-lineaire en patrilocale situatie, maar de vraag ligt voor de hand hoe het met deze zegen, en de relatieve status die daarmee is verbonden, is gesteld in het omgekeerde geval: daar waar niet de vrouw bij de man maar de man bij de vrouw intrekt, en waar, zoals in sommige gebieden in West-Indonesië, zelfs een soort bruidegomsprijs wordt betaald. Maar hoewel de modellen voor dit soort samenlevingen met 'bruidegom-gevende' en 'bruidegom-nemende' groepen in het studieveld in theoretisch opzicht voortreffelijk zijn uitgewerkt, is het toch zeer typerend voor de traditionele studieveld-benadering hoe weinig wij eigenlijk weten over de denkbeelden achter deze modellen.¹ Het is te hopen dat de jaren negentig ons ook op die punten verder zullen brengen.

De culturele symboliek is echter niet alleen een manifestatie van sociale waarden en denkbeelden; zij is ook een medium van reflectie en vernieuwing. Dit geldt met name voor vormen van symbolische 'acting out' van de werkelijkheid in rituelen. Rituelen zijn vaak eenzijdig geanalyseerd

---

¹Postel-Coster (1985:184-186) maakt een eerste begin.

als een metaforische vertaling en bevestiging van de alledaagse sociale werkelijkheid. Maar ook hier zou de antropologie eindelijk moeten afstappen van de fictie dat de mens in andere culturen alleen denkt zoals hij leeft. Zoals denkbeelden patronen van sociale organisatie genereren, confronteren rituelen deze patronen met denkbare alternatieven. Hier vinden we vaak een creatief element, een experimenteren met vormen van bestaan, dat van impliciete wensen en verwachtingen getuigt en mogelijkheden vrijmaakt die in het dagelijks leven misschien te kort komen. Ook op dit veld voor verder onderzoek ben ik in mijn oratie uitvoerig ingegaan. Het spreekt vanzelf dat juist de kennis van dergelijke alternatieven, ook al worden zij alleen maar op het conceptuele vlak tot uitdrukking gebracht, voor het begrijpen van wat in veranderingssituaties gebeurt – of juist niet gebeurt – een grote en verhelderende rol kan spelen.

Iets soortgelijks geldt voor het mythenonderzoek. In dit verband wil ik nog een ander thema noemen dat mijns inziens speciale aandacht verdient: de eigen visie van subgroepen binnen een cultuur. Een voorbeeld dat ik graag tot ver in de jaren negentig op de onderzoeksagenda zou willen plaatsen betreft de verschillen in het perspectief van mannen en vrouwen. Ook dit is een onderwerp dat naast een modelmatige ook een symbolische analyse uitlokt. Specifieke ideeën die als zodanig vaak nooit expliciet worden verwoord, komen symbolisch in versies of varianten van mythen, spreekwoorden en dergelijke tot uitdrukking.¹ Hierin kunnen de verschillende visies op de werkelijkheid gestalte krijgen en hier komen we allerlei manieren tegen waarmee leden van een sociale groep hun eigen waarden, prioriteiten en motivaties tot uitdrukking brengen.

Cultuurverschil en transformatie

De symbolische analyses dragen ertoe bij dat een lokale culturele configuratie inhoudelijk beter kan worden begrepen. Wij zijn van het standpunt uitgegaan dat de lokale vormen binnen een studieveld transformaties voorstellen van oplossingen die elders een andere uitwerking hebben gekregen. Dit leidt tot een nieuwe vraag, waarmee het comparatieve element weer op

---

¹Schefold 1989.

de voorgrond treedt: kunnen wij ook deze transformatorische verschillen binnen het studieveld inhoudelijk interpreteren? Geven zij uiting aan specifieke waardenstelsels die de Indonesische culturen als geheel van elkaar onderscheiden?

Ook aan deze vraag is in de studieveld-traditie tot nu toe nauwelijks aandacht besteed. De beschrijving van de afzonderlijke culturen was 'holistisch', gericht op het aantonen van structurele overeenkomsten tussen bepaalde cultuuraspecten op grond van gemeenschappelijke ordeningsprincipes. In de vergelijkingen van de culturen onderling werden de transformatorische relaties vervolgens modelmatig geanalyseerd. Wat echter nauwelijks aandacht kreeg was de vraag in hoeverre deze formele verschillen verbonden waren met verschillen van inhoudelijke aard, met specifieke configuraties van waardevoorstellingen die eigen zijn aan een lokale cultuur en die kunnen verklaren waarom bepaalde elementen van het studieveld juist de betreffende plaatselijke vorm hebben gekregen.

Deze 'blindheid' voor de inhoudelijke dimensie geldt eveneens voor de grote leermeester op het gebied van de transformatie, Claude Lévi-Strauss. Dit is opvallend, omdat juist Lévi-Strauss constant heeft gewezen op het belang van de culturele diversiteit, op de dialoog die tot stand kan komen door het feit dat mensen in verschillende culturen steeds weer andere antwoorden op problemen hebben gezocht en gevonden die met de *condition humaine* en haar lokale modaliteiten samenhangen, en op de daaruit voortvloeiende mogelijkheid, om "in een wereldwijde coalitie van culturen die elk hun originaliteit bewaren" van elkaars inzichten te leren.¹ Want tegelijkertijd blijft Lévi-Strauss bij de vraag naar de betekenis van transformatorische verschillen merkwaardig algemeen. Afgezien van directe factoren uit de bijzonderheden van het lokale natuurlijke milieu verwijst hij steeds weer naar een bijna mechanische behoefte van de mens om zich te onderscheiden, om zijn eigen identiteit te profileren door op een schematisch aantoonbare manier oplossingen te kiezen, die consequent alles wat de burens eigen is omdraaien, plussen in minnen, concaaf in convex, veranderen en andersom – terwijl inhoudelijk alles bij hetzelfde blijft.²

---

¹Lévi-Strauss 1972:74.

²Schefold 1989.

Ik denk dat we de vraag voor de culturele antropologie van Indonesië anders moeten stellen. We moeten niet alleen de transformaties aantonen, maar ook de mens erachter in beeld brengen. De mens die bepaalde oplossingen opneemt en andere verwerpt; die niet zuiver digitaal en op een bijna voorspelbare manier de constructies van zijn burens omdraait, maar daarbij eigen keuzes maakt, keuzes, die nooit los kunnen worden gezien van de culturele context waarin zij plaatsvinden.

Ik wil ook hier een voorbeeld noemen: het verschil in de reactie op bepaalde koloniale maatregelen ten aanzien van inheemse tradities. Een van de meest verafschuwde gebruiken in Nederlands-Indië, naast weduwenverbranding en kannibalisme, was het etymologisch zo archaisch benoemde koppensnellen.¹ De bijbehorende mythen en rituelen laten er geen twijfel over bestaan dat deze institutie in het hele studieveld een gemeenschappelijke historische wortel heeft. En toch heeft het koppensnellen zich lokaal zeer uiteenlopend ontwikkeld. Ik noem als voorbeeld het verschil in de situatie bij de Minahasa in Noord-Sulawesi en bij de Mentawaiers. In het eerste geval verkregen de gesnelde koppen een centrale plaats bij hun eigenaar en werden ze in de huizen bewaard als een bron van kracht en van individueel prestige. In het tweede geval werden de koppen gevreesd en ver van huis in een boom in het oerwoud opgehangen. Hier zien we duidelijk de invloed van twee verschillende culturele contexten: de hiërarchische, uitermate competitieve samenleving van de Minahasa waarin de rivaliteit de boventoon voert aan de ene kant, en het egalitaire bestaan van de Mentawaiers aan de andere kant, waarin het streven naar harmonie bijna een preoccupatie kan worden genoemd en voor de gewelddadige agressiviteit van het koppensnellen slechts in de marge ruimte kon bestaan.

Analoog verschillend waren ook de reacties op het verbod van het koppensnellen door het koloniale bestuur. Bij de Minahasa werd dit een van de voornaamste aanleidingen tot massaal en verbitterd verzet, gevolgd door de ineenstorting van de hele cultuur en uiteindelijk door de bekende massale bekerings die hebben geleid tot de vergelijkingen van de Minahasa-dorpen met gereformeerde Nederlandse plattelandsgemeenten. De Mentawaiers daarentegen reageerden al gauw bijna opgelucht toen het koppensnellen was verboden; de institutie was binnen de kortste tijd verdwenen, en zelfs in

---

¹Fischer 1941.

gebieden waar de Nederlandse invloed zich nog niet rechtstreeks deed gelden maakte men van de gelegenheid gebruik om van de lastige overgeërfde plicht af te komen.

Het is duidelijk dat soortgelijke vragen ook in verband met moderne ontwikkelingen moeten worden gesteld; ik kom daar aan het eind nog op terug. De analyse moet dan met speciale aandacht voor de rol van de lokale economische en politieke machtsconstellaties worden verbonden. Maar indien er voldoende bronnen beschikbaar zijn behoort een analyse van deze rol ook deel uit te maken van het onderzoek naar de oorzaken van het ontstaan van historische transformaties. We komen hiermee op de invloed van materiële en historische factoren bij de ontwikkeling van lokale waardensystemen en denkbeelden. Ook aan deze terreinen is vanuit de boven geschetste antropologische wetenschapstraditie met haar nadruk op de synchrone transformatorische relaties tot nu toe weinig aandacht besteed.

Voor dergelijk historisch-antropologisch onderzoek lijkt een multidisciplinaire benadering met een eigen methodische inbreng van de geschiedwetenschappen het meest geschikt. Maar het belang van een multidisciplinaire aanpak geldt ook voor tal van andere onderzoeksterreinen. Dat de ontwikkeling van de antropologische theorievorming met name voor wat betreft de Leidse traditie veel tribuut verschuldigd is aan de taalwetenschap hoeft hier niet nog eens te worden benadrukt.¹ Of, om een ander voorbeeld te noemen: een vergelijkende analyse van door mannen of door vrouwen vertelde mythen zou pas compleet zijn als naast het onderzoek van impliciete visies die daarin naar voren komen ook de specifieke verteltrant zou worden onderzocht, zoals dit bij de algemene literatuurwetenschap gebruikelijk is. Op vergelijkbare wijze zou onderzoek naar de culturele adaptatie van bepaalde groepen aan hun milieu rekening moeten houden met biologische en geografische inzichten over de ecologische condities enz. Incidenteel vindt een dergelijk op elkaar inspelen van verschillende disciplines regelmatig plaats, maar met het systematisch opzetten van multidisciplinaire projecten is pas recent een begin gemaakt. De nieuwe Centra voor Niet-Westerse Studies en voor Milieukunde in Leiden en het Centrum voor Azië-Studies in Amsterdam hebben hierbij een belangrijke taak te vervullen. Slechts tussen haakjes wil ik in dit verband

---

¹Locher 1988:52ff. en P.E. de Josselin de Jong en Vermeulen 1989:303f.

herinneren aan de interuniversitaire cursus Indonesiëkunde waarin voor het onderwijs al sinds jaren een multidisciplinaire benadering wordt nagestreefd.

Verandering en moderne ontwikkeling

Het soort onderzoek waar ik het tot nu toe over heb gehad is sterk op onze eigen wetenschappelijke prioriteiten en belangstellingen georiënteerd. Dit betekent niet dat men er in Indonesische antropologische kringen geen interesse voor zou hebben en evenmin dat men het niet als eigen specialisaties aan Indonesische universiteiten verbonden zou willen zien. Voorbeelden van samenwerkingsverbanden met dit doel in het verleden kunnen in de jaren negentig hopelijk nog worden uitgebreid. Dit is een taak waarbij het in 1975 opgerichte bilaterale Programma Indonesische Studiën een grote rol toekomt. Maar in Indonesië beschouwt men dergelijke thema's toch in eerste instantie als een zijlijn naast vraagstukken die direct ontwikkelingsrelevant zijn.

Ik wil hier slechts enkele manieren noemen waarop de Culturele Antropologie in dit verband een eigen bijdrage kan leveren. Uit alles wat ik in dit kort bestek heb gezegd is hopelijk duidelijk geworden dat het hierbij niet om iets essentieel nieuws hoeft te gaan. Veranderingsprocessen zijn zonder de culturele factor niet te begrijpen, en geplande ontwikkelingen kunnen alleen worden gerealiseerd indien rekening wordt gehouden met de vaak impliciete denkbeelden en motivaties van de participanten. Het gaat dus eerder om een bewuste gerichtheid van het onderzoek op hedendaagse ontwikkelingsproblemen dan om een fundamenteel andere opzet. Het uiteindelijke kader daarvoor moet uiteraard ook hier multidisciplinair zijn; in de al genoemde beleidsnota van WOTRO voor de eerste helft van de jaren negentig wordt hieraan veel aandacht besteedt.

Een dergelijke gerichtheid is a priori gegeven bij de participatie van antropologen in het opzetten en in de evaluatie van ontwikkelingsprojecten. Gezien de antropologische aandacht voor de participantenvisie en het in Nederland langzamerhand algemeen onderkende falen van projecten

waarbij daarmee geen rekening werd gehouden,¹ ligt een dergelijke participatie voor de hand – zo zeer zelfs, dat men het uitblijven daarvan misschien minder aan de geborneerdheid van de ontwikkelingsinstanties moet toeschrijven dan aan het onvermogen van ons antropologen om de eigen deskundigheid aannemelijk en operationeel te maken.

Maar diezelfde aandacht voor de participantenvisie maakt in principe elk antropologisch onderzoek dat daarmee rekening houdt potentieel ontwikkelingsrelevant. De bovengenoemde toegenomen aandacht voor symbolische processen vindt hier achteraf een bijkomende motivering. Door deze aandacht komen impliciete denkbeelden en drijfveren, waarvan de kennis bij het inspelen op nieuwe ontwikkelingen belangrijk kan zijn, in het gezichtsveld. Een voorbeeld dat de laatste tijd veel aandacht krijgt zijn milieuproblemen in de Derde Wereld en de rol die plaatselijke bevolkingen kunnen spelen bij het vermijden of oplossen daarvan.² Traditionele, religieus gefundeerde gedragsregels zorgen hier vaak voor een omzichtig en adequaat omgaan met de natuurlijke hulpbronnen.

Zo kennen de Sakuddei, een tribale groep op Siberut in West-Indonesië waar ik sedert twintig jaar onderzoek heb gedaan, een stelsel van jacht- en van andere taboes dat ervoor verantwoordelijk is dat het evenwicht in de natuurlijke omgeving en met name het bestand aan wild nooit ernstig werd bedreigd.³ Terecht wordt er bij dergelijke voorbeelden echter ook gewaarschuwd dat men de toepasbaarheid van de tradities op moderne veranderende verhoudingen niet te optimistisch moet inschatten. De tradities zijn aangepast aan stabiele situaties en van het ecologisch nut zijn de participanten zich meestal niet bewust.⁴ Bij de Sakuddei zijn de laatste jaren luchtbuksen geïntroduceerd waarmee het jagen veel gemakkelijker wordt maar waarop de traditionele taboes niet van toepassing zijn. De Sakuddei zijn er ook onder deze nieuwe omstandigheden van overtuigd dat het jachtwild zich zoals vroeger steeds zal blijven regenereren. Een

¹Een soortgelijke negatieve gang van zaken treffen wij ook bij projecten die door Derde-Wereld-landen zelf zijn opgezet; voor een sprekend voorbeeld uit Indonesië zie Bakels en Boevink 1988.

²Persoon en Oosten 1988.

³Schefold 1988b:19f.

⁴Gezien het onbewuste karakter van dergelijke – soms 'tribal wisdom' genoemde – gedragsregels is het intrigerend om te onderzoeken hoe de totstandkoming van de positieve ecologische componenten daarvan kan worden verklaard.

buitenstaander zal echter gauw constateren dat de dieren in het oerwoud reeds in deze korte tijd zorgwekkend zijn gedecimeerd. Het is duidelijk dat een analyse die ook ontwikkelingsrelevant wil zijn juist in dergelijke situaties veel explicieter aan de recente economische en politieke machtsverhoudingen en aan de daarmee samenhangende veranderingen moet refereren dan dit in de meeste antropologische publikaties tot nu toe het geval is.

Meer specifiek zijn er natuurlijk ook onderzoeken waarvan het thema als zodanig de ontwikkelingsproblematiek betreft. Er zijn de laatste jaren in Nederland belangrijke studies geschreven die duidelijk maken dat de dominerende theorieën over de historische en contemporaine ontwikkelingen in de rurale gebieden grondig moeten worden herzien. Deze studies komen elders in deze bundel aan de orde en ik kan hier niet verder op ingaan. Ik wil hier alleen nog een ander voorbeeld noemen, een thema waarvoor ook van de kant van Indonesië zelf grote aandacht bestaat: het vraagstuk van de etniciteit. De culturele processen die daarmee samenhangen zijn van een springlevende creativiteit en geven alleen al voldoende stof om elke aarzeling over het bestaan van relevante mogelijkheden van cultureel antropologisch onderzoek in de jaren negentig onnodig te maken.¹

Ten slotte is er het vraagstuk van de ontwikkeling zelf, van ontwikkeling als ideologie met de spanning tussen lokale en nationale visies op verandering en modernisering. Het samenwerken met wetenschappelijke *counterparts* uit het land van onderzoek kan hier een nieuwe en uitdagende dimensie verkrijgen. Wat ik in het begin stelde over de rol van de antropologie bij het bemiddelen van een dialoog tussen culturen geldt *mutatis mutandis* ook voor de dialoog tussen de antropologen zelf.

Over deze dialoog nog een laatste opmerking. Nederland heeft al lang geen monopolie meer voor onderzoek door buitenlanders in Indonesië en heeft dat in feite ook nooit gehad. Toch is er een groot potentieel aan wederzijdse contacten met Indonesische wetenschappers en er is een alom erkende wens tot samenwerking in onderzoek en onderwijs. Waar het om gaat is een complementaire bundeling van Nederlandse en Indonesische expertise. Veel energie gaat daarbij echter vandaag nog verloren, ondanks het Programma Indonesische Studiën en de goede diensten van het Koninklijk Instituut voor

---

¹Voor recente Indonesische voorbeelden Schefold 1988a, Van Bemmelen 1990.

Taal-, Land- en Volkenkunde met zijn vertegenwoordiging in Indonesië omdat er een gebrek is aan coördinerende en begeleidende instanties. Waarom bestaat er eigenlijk wel een Nederlands Onderzoeksinstituut in Kaïro maar niet in Jakarta? Dit is een open vraag, en ik zou graag willen weten hoe ik deze vraag moet plaatsen conform de ondertitel van mijn bijdrage aan deze bundel: als plan, als mogelijkheid of als probleem voor de jaren negentig? Hoe dit ook zij – dat de goede wederzijdse samenwerking met de Indonesische antropologen zich zal voortzetten en zich nog zal gaan intensiveren is geen voorstel, maar een wens voor de agenda van de komende jaren.

KLIMAAT, KROKODILLEN EN KAPITALISME

Economische en sociale geschiedenis van Zuidoost-Azië 1500 tot heden

Peter Boomgaard

Wie vooruitblijkt, kijkt onwillekeurig naar die specialismen binnen zijn vak waarvan hij op z'n minst een beetje verstand heeft. In dit verhaal beperk ik me dan ook tot de economische en sociale geschiedenis, en zelfs daarvan komt lang niet alles aan de orde. Dit is dus een zeer subjectief verhaal, en niet vermelde deelspecialismen hoeven niet bang te zijn dat ze géén toekomst hebben.

Nadat dit vastgesteld is, moeten we ons natuurlijk onmiddellijk afvragen hoe ons soort mensen in vredesnaam tot prognoses komt. Ik onderscheid na een snelle introspectie drie elementen:

1. doortrekken van ontwikkelingen die al te onderkennen zijn;
2. kijken naar wat er elders gebeurt – in het geval van Europese historici die zich met Zuidoost-Azië bezig houden is dat doorgaans de ontwikkeling van de historiografie over Europa;
3. letten op de maatschappelijke behoefte – misschien voor sommigen een typisch jaren-'70-geluid, maar daarom in mijn ogen nog niet minder relevant.

Mijn verhaal bevat sporen van alle drie elementen. Bovendien wil ik, waar nodig en mogelijk, over de muren heen kijken die de verschillende disciplines scheiden.

Vier clusters van problemen, die mijns inziens voor de jaren '90 van belang zijn, zullen aan de orde komen:

1. de zogeheten seculaire trend;
2. ecologische geschiedenis;
3. mentaliteitsgeschiedenis;

4. geschiedenis van de ontwikkelingshulp *avant la lettre*.

Ik zal de vier gebieden – of gebieden *in spe* – in de aangegeven volgorde bespreken.

Seculaire trend

Dit is een weinig inventieve maar tevens redelijk gangbare ‘vertaling’ van het begrip *secular trend*, ook wel *long-term trend* genoemd. Lange golven, waarvan de opgaande of neergaande fase een eeuw of meer beslaat, in klimaat, bevolking, landbouwopbrengsten, prijzen, handel etcetera. De toppen van de golven worden gemarkeerd door crises, zoals de beruchte Zwarte Dood in de veertiende eeuw en de ‘general crisis’ van de zeventiende eeuw.

Dit alles is wat Europa betreft goed gedocumenteerd en tamelijk onomstreden, zij het dat men het nog lang niet eens is over de aard van de processen die aan deze lange-termijn-fluctuaties ten grondslag liggen. Ook over China en Japan zijn we in dit opzicht redelijk goed ingelicht.¹ De laatste jaren is men steeds meer geneigd om klimatologische fluctuaties als de motor van deze lange-termijn bewegingen te beschouwen.² Het valt echter niet te ontkennen dat grote epidemieën los van klimatologische veranderingen een ingrijpende rol gespeeld kunnen hebben.³

Zuidoost-Azië is er bij dit soort onderzoek tot op heden erg bekaaid afgekomen. Systematisch onderzoek naar prijsreeksen, oogstopbrengsten, bevolkingsontwikkeling en epidemieën is pas onlangs op gang gekomen, en beperkt zich dan doorgaans tot de periode na 1800.⁴

Kijken we naar heel Zuidoost-Azië, dan is in feite alleen de bevolkingsontwikkeling van de laatste honderd jaar behoorlijk gedocumenteerd. Voor

¹In Nederland heeft de seculaire-trend-benadering vooral ingang gevonden door toedoen van Slicher van Bath (zie met name Slicher van Bath 1960). Voor een meer recente – en kortere – samenvatting zie Braudel 1973:1-20.

²De meest recente mij bekende poging die het klimaat centraal stelt is Galloway 1986.

³Zie bijvoorbeeld Le Roy Ladurie 1973 en McNeill 1979.

⁴Met betrekking tot Indonesië kunnen we voor seriële gegevens vanaf 1815 terecht bij de reeks historisch-statistische bronnenpublicaties *Changing Economy in Indonesia*, waarvan er inmiddels tien delen verschenen zijn (editor van de eerste zes P. Creutzberg, vanaf deel 7 P. Boomgaard) en er nog vijf zullen volgen.

Java en de Filippijnen is er tamelijk betrouwbaar materiaal voor de laatste tweehonderd jaar. Vóór 1800 zijn delen van de Filippijnen goed gedocumenteerd, en vóór 1600 zijn we alleen over Vietnam redelijk ingelicht.¹ Ik ben tamelijk pessimistisch over de mogelijkheid om voor de meeste landen van Zuidoost-Azië betrouwbare reeksen van bevolkingsgegevens van voor 1800 te construeren, maar ik realiseer me eveneens dat het ook nog nauwelijks geprobeerd is.

Als we ons echter tot epidemieën (en andere rampen met een vergelijkbare invloed op de samenleving) beperken dan zie ik het minder somber in. Voor de negentiende en twintigste eeuw is dit soort gegevens voor de meeste gebieden van Zuidoost-Azië wel te achterhalen, wat deels dan ook al gebeurd is.² Wat de periode voor 1800 betreft mogen we het nodige verwachten van gepubliceerde en ongepubliceerde proto-koloniale bronnen van de Portugese, Spaanse, Nederlandse, Engelse en Franse overheden en handelscompagnieën en van reisverslagen van westerlingen. In tegenstelling tot bevolkingsgegevens zijn epidemieën in dit soort bronnen goed vertegenwoordigd, omdat ze van onmiddellijke invloed waren op de handel op korte en lange termijn. Wel blijft uiteraard het probleem van de correcte identificatie van de epidemieën levensgroot aanwezig: met termen als 'pestilentie' of 'razende koorts' blijft het vaak gissen naar de aard van de ziekte. Soms echter zijn de beschrijvingen van dien aard dat een medisch historicus geneigd is een gok te wagen.

Voor Indonesië in de zeventiende eeuw – maar zo af en toe ook voor andere gebieden in Azië – biedt bijvoorbeeld het zogeheten *Daghregister*, vanaf 1624 bijgehouden te Batavia, dergelijke gegevens.³ In de archieven te Jakarta en Den Haag moet echter nog veel meer van dit soort materiaal te vinden zijn.

Inheemse bronnen zijn ter aanvulling eveneens bruikbaar, zij het dat de bronnen zelf schaarser zijn, evenals de meldingen van rampen, terwijl de aanduidingen van de aard daarvan zo mogelijk nog vager zijn dan in de

---

¹Dit alles bleek tijdens een workshop gehouden in Washington in maart 1989, gewijd aan de historische demografie van Zuidoost-Azië vanaf 1500.

²Zie vooral Owen 1987.

³Van der Chijs e.a. 1887-1931.

westerse bronnen. Zo meldt bijvoorbeeld de *Babad Tanah Jawi*, een Javaanse kroniek lopend tot het jaar 1722, voor de circa tweehonderd jaar die min of meer gedetailleerd behandeld worden slechts drie epidemieën, waarbij de precieze datering dan nog met behulp van westerse bronnen vastgesteld moet worden. Details over de aard en de omvang van de epidemieën ontbreken.¹

Vóór 1600 is de situatie minder hoopvol. We zijn nu nog meer op inheemse bronnen aangewezen (die nog schaarser zijn), terwijl reizigers van verre – Marco Polo, Ibn Battuta, Tomé Pires, diverse Chinezen – vaak niet verder komen dan Sumatra en Maleisië en ook nog eens vrij kort blijven, zodat de kans dat ze een ‘ramp’ meemaken betrekkelijk klein is.²

Alles bij elkaar genomen moet het echter mogelijk zijn om tot een behoorlijke ‘rampen’-chronologie te komen. Het is echter wel het soort project waarbij samenwerking tussen historici van diverse nationaliteiten en oriëntalisten eigenlijk onontbeerlijk is. Er zijn nu eenmaal weinig mensen die alle relevante talen beheersen én de tijd hebben om alle betrokken archieven af te reizen. Wellicht dat ook historici of oriëntalisten die niet primair in economische en sociale geschiedenis geïnteresseerd zijn tot participatie in zo’n project te bewegen zijn, gegeven het feit dat de seculaire trend ook voor politieke en cultuurgeschiedenis als kader kan dienen. Dat is althans mijn stellige overtuiging.

Helemaal met lege handen staan we overigens niet; de in Australië werkzame historicus Anthony Reid heeft met dit soort onderzoek al een begin gemaakt.³

---

¹Ed. Olthof 1941; de bedoelde jaren zijn 1677, ca. 1686 en 1721.

²Ook zijn er nogal eens problemen als het er om gaat om vast te stellen waar deze reizigers nu eigenlijk precies geweest zijn. Een van de weinige mij bekende voorbeelden van een ‘ramp’ in een inheemse Indonesische bron van voor 1600 is de vermelding van een grote hongersnood op Java in 1426 in de *Pararaton* (cf. Krom 1938:293).

³Reid 1988, 1989.

Ecologische geschiedenis

Met ecologische geschiedenis (of eco-geschiedenis) bedoel ik de geschiedenis van de invloed van de mens op natuur en milieu, en de geschiedenis van de invloed van veranderingen in natuur en milieu op het menselijk handelen. Bij 'natuur' denken we aan flora en fauna, bij 'milieu' aan bodem, lucht en water. Het lijkt me geen al te wilde veronderstelling dat de belangstelling voor deze – in feite nog niet bestaande – tak van de geschiedenis de komende jaren alleen maar kan toenemen.

Op dit moment heeft de historiografie van Zuidoost-Azië nog geen achterstand opgelopen bij de geschiedschrijving van andere regio's. Mij zijn een aantal initiatieven bekend, alle van zeer recente datum, waarbij in twee gevallen Zuidoost-Azië – zij het niet als aparte regio – eveneens is vertegenwoordigd. De *1st International Workshop on European Environmental History* (Bad Homburg, februari/maart 1988) was grotendeels op Europa gericht, maar dit geldt – uiteraard – niet voor de conferentie over *Changing Tropical Forests* (Historical perspectives on today's challenges in Asia, Australasia and Oceania; Canberra, mei 1988),¹ en de *Commonwealth Environmental History Association* in oprichting, blijkens een circulaire van februari 1989.

Voor zover ik kan nagaan is er vóór deze initiatieven op dit terrein met betrekking tot Zuidoost-Azië niet veel gedaan, behalve door een enkeling als R.F. Ellen.²

Enkele problemen waarmee de eco-historicus zich kan bezig houden zijn: uitputting van de grond ('onderbemesting'), erosie, uitputting van natuurlijke hulpbronnen (waaronder hout), ontbossing, overbejaging, klimaatveranderingen (waaronder door menselijk ingrijpen), stank, vervuiling, afvalverwerking. Daarnaast behoort het bestuderen van de wortels van de huidige problemen (CO₂- en methaan-uitstoot, gebruik van fossiele energie) tot het potentiële terrein van de eco-geschiedenis.

---

¹De proceedings zijn uitgegeven door J. Dargavel e.a. (eds.) 1988. Hierin diverse bijdragen over Zuidoost-Azië.

²Ellen 1987.

Naast analyses van negatieve effecten van menselijk optreden kan ook aandacht besteed worden aan situaties waarin juist van 'evenwicht' en 'duurzaam gebruik' (*sustained and sustainable production systems*) sprake was.

Zelf ben ik op dit moment met twee projecten bezig die men tot de eco-geschiedenis-in-wording kan rekenen: de geschiedenis van de Java-tijger van 1630 tot 1980, en de geschiedenis van het beheer en de exploitatie van het bos op Java van 1500 tot 1950.¹

Mijn ervaring is dat, althans voor Java, de primaire en secundaire bronnen voor de negentiende en twintigste eeuw zeer rijk zijn aan materiaal dat voor de ecologische geschiedenis gebruikt kan worden. Voor de periode 1600-1800 is de situatie uiteraard iets minder florissant, maar men moet de (gepubliceerde en ongepubliceerde) VOC-bronnen ook weer niet onderschatten. Vóór 1600 wordt het een stuk lastiger, en zijn we weer aangewezen op de (schaarse) inheemse bronnen en reisverhalen.²

Aangezien de wat meer gedetailleerde belangstelling voor de 'wilde' natuur, althans in Europa, pas in de zestiende eeuw langzaam op gang kwam, moeten we van reisverhalen van vóór 1600 wellicht ook niet al te veel verwachten.³ Wat dat betreft is het verschil tussen Tomé Pires' *Suma Oriental* (bezoek aan Java in 1513) en Willem Lodewyckz' *Eerste Schipvaart* (1596-57) illustratief: waar Pires alleen de 'nuttige' dieren noemt (paarden, olifanten en honden voor oorlog, vorstelijk vertoon en jacht, en eetbare dieren), geeft Lodewyckz ook allerlei curiosa zoals meerkatten, ichneumons, krokodillen en civetkatten.⁴

De inheemse bronnen zouden echter nog wel eens wat aangename verrassingen kunnen bevatten. Aangezien ik deze niet in de oorspronkelijke taal kan lezen durf ik over het hele 'corpus' geen uitspraken te doen, maar in het wel gepubliceerde en vertaalde materiaal zitten brokstukken informatie over de 'wilde' natuur. Zo bevat het *Nagarakertagama*-epos (over Java ca. 1360) een verhaal over een vorstelijke jachtpartij, waarin niet alleen

¹Zie voor dit laatste project Boomgaard 1988 en 1989a.

²Voor een (helaas wat gemakzuchtig) overzicht van wat er op dit gebied uit westerse reisverslagen te halen valt, zie Savage 1984.

³Cf. Thomas 1984:52.

⁴Cortésão 1967:166-200; Rouffaer en Yzerman 1915:133-136.

interessante informatie wordt geboden over het jachtterrein en de manier van jagen, maar ook over de dieren waar jacht op gemaakt wordt.¹ Zelfs over het nog grijzere verleden hebben we nog wel enige informatie: op de betrekkelijk talrijke inscripties uit de negende en tiende eeuw komen vrij veel namen van planten en dieren (waaronder wilde) voor, terwijl men met enige goede wil uit het bestaan van een *tuhalas* (“surveyor of the woods”) zou kunnen afleiden dat er van enige vorm van ‘bosbeheer’ sprake was.² Ook hier geldt weer dat we voor verder onderzoek sterk afhankelijk zijn van oriëntalisten voor het publiceren en vertalen van de nog niet toegankelijke bronnen.

Ten slotte zijn er nog een aantal ‘middeleeuwse’ Chinese reisverhalen die ook zo af en toe informatie bevatten die voor de eco-historicus bruikbaar is.³

Met dit soort onderzoek zouden we ook de huidige ecologie een dienst bewijzen. Nu moeten overigens interessante ecologische studies over Zuidoost-Azië het nog doen met een – obligate – historische inleiding met een pijnlijk oppervlakkig en nietszeggend karakter.⁴

Overigens moeten wij als historici natuurlijk niet in dezelfde fout vervallen: het raadplegen van of samenwerken met ecologisch geschoolde collega’s lijkt me bijna voorwaarde voor het serieus bedrijven van eco-geschiedenis. Ook lijkt het me voor dit onderwerp verstandig aansluiting te zoeken bij antropologen; zij hebben allicht meer ervaring dan wij met onderzoek naar de verhouding mens-natuur.⁵

---

¹Pigeaud 1960-1963, III 57-62 en IV 145-149.

²Barrett Jones 1984:52-58 en 109.

³Groeneveldt 1880.

⁴Zie bijvoorbeeld Whitten e.a. 1987:81-89, en de artikelen van Röhl (over Lombok) en Scholz (Sumatra) 1986.

⁵Met betrekking tot Indonesië wil ik voor dit onderwerp verwijzen naar een recent themanummer over mens & milieu van *Antropologische Verkenningen* 7 (winter 1988).

Mentaliteitsgeschiedenis

Hieronder verstaan we doorgaans de geschiedenis van gangbare ideeën, gevoelens en gewoontes van groepen en groeperingen. Hoewel de grondslagen voor dit soort onderzoek al lang geleden gelegd zijn door M. Bloch en L. Febvre, moeten we de popularisering van dit genre gedurende het laatste decennium toch eerder toeschrijven aan publikaties als die van Emmanuel Le Roy Ladurie (*Montaillou*) en Carlo Ginzburg.¹

Voor Zuidoost-Azië is dit soort onderzoek nog nauwelijks aangesneden omdat het een aantal zeer problematische kanten heeft. In de eerste plaats is er een gebrek aan bronnen die tot het niveau van het individu afdalen, zoals daar zijn ego-documenten (voor 1900 zeer zeldzaam) en juridische bronnen (processtukken). Ook de inquisitie, een dankbare bron voor de Europese mentaliteits-geschiedenis, was in Zuidoost-Azië – ik zou bijna zeggen helaas – niet actief.² In de tweede plaats hebben wij als westerse onderzoekers te maken met een laat- en post-koloniaal trauma. We zijn sterk doordrongen van het besef dat de westerse bronnen voor Zuidoost-Azië bol staan van vooringenomenheid en stereotypie, en met een zekere gretigheid ontmaskeren we de mythen van de luie inlander, het oosters despotisme, enzovoort. Alles bij elkaar genomen (afwezigheid van oosterse bronnen, onbetrouwbaarheid van westerse bronnen) een somber perspectief voor de mentaliteitsgeschiedenis.

Toch is er mijns inziens geen reden voor een al te groot pessimisme. In de eerste plaats zullen er wellicht meer bronnen bestaan, die tot het niveau van het individu afdalen, dan we nu denken; om een bekende maxime uit de economie maar eens om te draaien: elke vraag schept zijn eigen aanbod.³

In de tweede plaats zijn de westerse bronnen mijns inziens aan een herwaardering toe; zijn ze wel allemaal zo stereotiep in hun beeld van

¹Voor een recentere uitgave van Febvre's mentaliteits-historische geschriften zie Burke 1973; Le Roy Ladurie 1986 (1975); Ginzburg 1982.

²Vanaf 1570 was er weliswaar op de Filippijnen een vanuit Mexico geleide inquisitie actief, maar deze richtte zich uitsluitend op Spanjaarden en mestiezen. Men had als hoofddoel de bestrijding van protestantse ketterijen (persoonlijke mededeling Rosanne Rutten).

³Enkele voorbeelden van ego-documenten bij Johns 1979; zie ook Bonneff 1986, met enkele andere voorbeelden in de bibliografie.

'oosterlingen' als we de laatste decennia hebben aangenomen? Mij viel vooral bij de vroege reisverhalen en rapporten (zestiende en zeventiende eeuw) op, hoe zeer de schrijvers differentieerden tussen de vele 'vreemde' groepen en groeperingen die ze voor het eerst tegenkwamen of een tijdlang meemaakten. Inderdaad waren sommige volkeren of personen volgens hen 'vadsig' of 'despotisch', maar daar staat tegenover dat men tenminste zo frekwent positieve kwalificaties tegenkomt. Het lijkt me een uitdaging om dit soort kwalificaties te 'decoderen' in termen met een meer wetenschappelijk karakter, die ons wellicht iets leren over de mentaliteit van de beschreven collectiva.

Ik ben mij er zeer goed van bewust dat deze bronnen grote problemen zullen blijven opleveren. In de eerste plaats schreven auteurs reisverhalen van anderen na, zoals bij iemand als Jan Huygen van Linschoten herhaalde malen geconstateerd is. In sommige gevallen is het zeer twijfelachtig of een auteur de door hem uitvoerig beschreven streek ooit bezocht heeft, wat bij Ibn Battuta het geval schijnt te zijn. Ook zijn de beschrijvingen soms dermate verwarrend en vaag dat we niet precies weten over welke streek de schrijver het nu eigenlijk heeft. Maar ook als dit alles niet ter discussie staat, dan nog blijft het probleem dat de vreemde bezoeker de taal veelal niet verstond en dus in velerlei opzicht van tolken afhankelijk was, die vaak zo hun eigen bedoelingen hadden met hun informatie, en die misschien ook niet altijd goed begrepen of weergegeven werden. Een goede 'bezorger' kan heel wat van dit soort problemen uit de weg ruimen (of althans signaleren), maar gemakkelijk zullen we het nooit hebben.

Toch ben ik van mening dat dit onderzoek gedaan moet worden, al was het alleen maar om ons weer eens te verdiepen in de vraag in hoeverre en in welk opzicht de verschillende Zuidoostaziatische samenlevingen 'anders' waren dan de Europese maatschappijen. Ik heb namelijk de indruk dat we de laatste decennia steeds meer de nadruk zijn gaan leggen op de overeenkomsten tussen 'Oost' en 'West', waarbij de mijns inziens evidente verschillen onder het tapijt zijn geveegd. Ik denk daarbij vooral aan het debat over de ontwikkeling van het kapitalisme. Sinds Van Leur¹ in de jaren '30

---

¹Van Leur 1955.

en '40 de uitspraken van Max Weber over het verschil in economische ontwikkeling tussen Oost en West bestreed, is de opvatting dat de economische verschillen tussen deze gebieden in feite zeer gering waren langzaam maar zeker de historiografische orthodoxie geworden. Nogal wat historici – onder wie Braudel – zijn nu van mening dat het grote verschil in ontwikkeling rond 1800 vrijwel geheel het gevolg was van de westerse penetratie in Azië.

Gelukkig zijn er zo af en toe ook wel eens heterodoxe geluiden te beluisteren. Zo bijvoorbeeld Francesca Bray die enkele jaren geleden de stelling lanceerde dat de economische ontwikkelingen in Oost en West van meet af aan ongelijksoortig geweest waren, vanwege het feit dat in Azië de 'rice economies' domineerden, terwijl Europa gekenmerkt werd door tarwe-rogge-economieën. Aangezien rijst geheel andere eisen stelt aan grond, arbeid, kapitaal en technologie dan tarwe en rogge was er nooit sprake geweest van een gelijke uitgangssituatie rond 1500, niet omdat Oost achterliep bij West, maar omdat de ontwikkelingen zich langs uiteenlopende lijnen voltrokken hadden.¹

Hoewel er wel wat bezwaren tegen haar boek zijn in te brengen – vooral tegen haar stelling dat de rijstteelt in Azië geen 'economies of scale' kende, zodat 'demesne farming' niet voor kwam² – is het verfrissend om weer eens iets van iemand te lezen die de verschillen tussen Oost en West benadrukt. Ik heb de hoop dat het debat hierdoor nieuwe impulsen krijgt, waarbij de mentaliteits-geschiedenis een bescheiden rol zou kunnen spelen.

Ontwikkelingshulp avant la lettre

De koloniale overheidszorg die in Indonesië tussen 1900 en 1950 bekend werd onder de naam Welvaarts Diensten, heeft ook elders in Zuidoost-Azië bestaan, zij het vaak onder een andere naam, en met grote verschillen in 'zorgbreedte' zoals dat nu zo mooi heet. Met de term Welvaarts Diensten doel ik op instellingen als de Dienst voor de Volks Gezondheid, de

---

¹Bray 1986.

²Hierover nader in Boomgaard 1989b.

Landbouw Voorlichtings Dienst, de Irrigatie Afdeeling van het Departement van Burgerlijke Openbare Werken, en het Volkscrediet-wezen.¹

Wat deze overheidsdiensten deden, dat zouden we vandaag ontwikkelingshulp of ontwikkelingssamenwerking noemen. Uiteraard werden deze activiteiten ontplooid tegen een koloniale achtergrond. Daarom zijn deze diensten en de motieven die aan hun oprichting ten grondslag lagen de laatste decennia tamelijk verdacht geweest, waardoor er nauwelijks onderzoek naar gedaan is. Het is echter vrij eenvoudig in te zien dat, wat de motieven ook geweest mogen zijn, het bestuderen van deze diensten belangrijke gegevens zou kunnen opleveren voor hen die nu betrokken zijn bij ontwikkelingssamenwerking.

Er is in de tijd zelf veel over deze diensten geschreven, de diensten gaven vaak zelf jaarverslagen, tijdschriften, publikatie-reeksen en blaadjes uit, en veelal bevindt zich in de archieven nog veel meer materiaal. Zo kunnen we vaak stap voor stap en *en détail* nagaan waarom en hoe bepaalde programma's opgezet werden, hoe de uitvoering in z'n werk ging, welke problemen men te overwinnen had, en wat de uiteindelijke resultaten waren. Kortom, wat ging waarom goed of fout? Gegeven het feit dat in de huidige ontwikkelingssamenwerking de moeilijkheden vaak nog dezelfde zijn als toen (hoe bereiken we de armsten van de armen, hoe krijg je het voor elkaar dat de plaatselijke bevolking zelf initiatieven gaat ontplooiën, enzovoort), lijkt het me niet te pretentius te veronderstellen dat er lering getrokken kan worden uit de fouten en successen van de koloniale welvaartsdiensten.

Ook hier geldt overigens weer dat moderne studies over aspecten van ontwikkelingssamenwerking die de moeite nemen enkele inleidende historische opmerkingen te maken, vaak op grove wijze de plank mislaan.² Aangezien niemand gebaat is met een dergelijke karikaturale weergave van het verleden wordt het tijd dat we als historici hiervoor een degelijker alternatief kunnen bieden.

---

¹Een overzicht van de ontwikkeling van de welvaarts-diensten is te vinden in Boomgaard 1986.

²Hildebrand 1986, vooral pp. 4-6.

Veel belangstelling voor dit onderwerp heb ik tot nog toe niet kunnen bespeuren, met uitzondering van publikaties over de medische aspecten van Europa's koloniale aanwezigheid.¹ Één bepaald element van deze diensten, namelijk de wetenschappelijke (onderzoeks-)kant van de zaak, zal wellicht in de toekomst wat meer aandacht krijgen.² Ook over dat aspect is er, althans wat Indonesië betreft, ruimschoots materiaal voorhanden.

Daarmee ben ik aan het einde gekomen van mijn 'vooruitblik'. Een erg coherent programma is het wellicht niet, en, zoals ik in het begin al gezegd heb, het is een subjectieve selectie. Een team goede onderzoekers zou vermoedelijk aan elk van de vier clusters apart al een heel decennium de handen vol hebben. Dat zo'n team zich gedurende een wat langere periode aan één thema zou kunnen wijden is vermoedelijk een al te vrome wens. Ondanks alle taakverdeling en concentratie c.q. krimp en groei in de jaren '80, zal gericht, coherent onderzoek uitgevoerd door meerdere personen ook in de jaren '90 wel weer niet van de grond komen.

Naar ik hoop is dat de enige 'voorspelling' in dit verhaal die niet zal uitkomen.

---

¹In Groningen is Pierre van der Eng bezig met een proefschrift waarin onder andere de rol van de Landbouw Voorlichtings Dienst belicht zal worden. Zie voor een vergelijkbaar onderzoek buiten Zuidoost-Azië: 'Agricultural research in Sri Lanka: an historical account', Pain 1986. Over medische zaken: Luyendijk-Elshout (red.) 1989.

²Conferentie over "Science and Empires", 2-6 april 1990, Parijs.

AGENDA VOOR DE NEGENTIGER JAREN:
DE LITERATUURWETENSCHAP

Henk Maier

Het aardige van literatuur is dat ieder van ons, geletterd als we zijn, er over kan meepraten. We lezen een gedicht, een roman, een kort verhaal en we kunnen trachten onszelf en anderen duidelijk te maken waarom we die roman zo mooi vinden, waarom dat gedicht ons ontroert, waarom we uit dit korte verhaal iets leren over het Leven, waarom dit essay zo'n treffend beeld geeft van een tijd of van een samenleving, of iets nauwer: van een bepaalde klasse of groep.

Sommige mensen kunnen beter over literatuur praten dan anderen; die hebben doorgaans meer gelezen, ze hebben er langer over nagedacht, hebben meer vergelijkingen gemaakt, hebben het werk van een bepaalde schrijver bestudeerd - kortom: die lijken er meer verstand van te hebben. Onder die mensen zijn er die opschrijven wat ze zoal bedacht hebben en die gedachten publiceren ze dan in een krant, in een tijdschrift: de critici. Zij proberen aan ons uit te leggen waarom zij die roman zo mooi vinden, waarom wij deze gedichtenbundel minder geslaagd dienen te vinden. Vooral dankzij die critici, en de tekstboeken die mede op hun instigatie worden geschreven, bestaat er een soort canon: dit en dat is literatuur. De rest is iets anders, en dat mag best gelezen worden – en dat gebeurt ook zeker – maar het maakt geen deel uit van onze literaire canon.

Lezers worden geboren en sterven, en er verschijnen nieuwe lezers die een andere belangstelling hebben, vanuit een andere achtergrond lezen, andere vragen stellen. Er komen dus ook andere critici; en zo kan het gebeuren dat de literaire canon verschuift – zoals de culturele canon als geheel verschuift.

Te midden van die critici opereren dan ook nog de literatuur-wetenschappers, mensen die op wetenschappelijke manier modellen, methoden, concepten ontwikkelen waarmee ze die roman, deze dichtbundel analyseren en interpreteren, en die zo nodig in een historisch of socio-economisch kader kunnen plaatsen. Critici en tekstboekschrijvers maken steeds vaker gebruik van die modellen, methoden en concepten om literatuur toegankelijk en begrijpelijk te maken voor een groter publiek. Literatuurwetenschap is een discipline die nog niet zo lang op eigen benen staat; in het Engels is er opvallend genoeg nog geen naam voor; 'literary theory' misschien, of gewoon 'literary criticism'.

Een vraag die nogal voor de hand ligt is: hoe belangrijk is literatuur in onze maatschappij? In ieder geval is duidelijk dat ze haar leidende rol in het culturele leven heeft verloren en niet langer het medium is waarin de intellectuele en de economisch-politieke elite zich kunnen vinden in het beheer over de samenleving. Dramatisch behoeven we daar overigens niet over te doen; niet alleen binnen de literaire canon vinden nu eenmaal voortdurend verschuivingen plaats, ook in de culturele canon als geheel gebeurt dat, en zo kan het heel goed gebeuren dat literatuur naar het tweede plan wordt geschoven door andere media – t.v., radio, film – die mede ons cultuurbesef vorm geven. Laten we als literatoren in ieder geval niet de hoop opgeven om toch op de een of andere wijze mee te kunnen blijven sturen. Boeken zoals Blooms *The closing of the American mind* en Hirschs *Cultural literacy. What every American needs to know* maken er een drama van, spreken van culturele imbeciliteit en moreel verval, en Kousbroek was enige jaren geleden ook al zeer in mineur over het verval der literaire vaardigheden. Over verval wordt nu al eeuwen gesproken, maar er zijn nog voldoende tekens van leven in onze samenleving om al die verhalen over ondergang, hel en verdoemenis niet al te serieus te nemen – ook al kan het geen kwaad dergelijke klaagliederen over blutsen en deuken indachtig te zijn. Het is verstandiger zulke onheilspofeten te gebruiken om ons nog eens te bezinnen, en hun vervloekingen en verzuchtingen op te vatten als een uitnodiging om onze agenda voor onderzoek en daaruit voortvloeiend onderwijs nog eens te bezien.

Deze neergang vormt een onderdeel van een veel breder verschijnsel: in de westerse wereld lijken de menswetenschappen hun dominante rol in het

onderwijsstelsel, Universiteit inclus, te hebben verloren aan de technologie en exactica bij de definiëring en vorming van een samenbindend, centraal geheel van waarden en opvattingen. Om bij mijn eigen leest te blijven: de Letterenfaculteiten mogen dan nog zo druk in de weer zijn om ethische en esthetische houvasten te formuleren, de belangrijkste bakens in het intellectuele leven zijn ze niet meer. De 'schone kunsten' opereren tegenwoordig veeleer in de schaduw van laboratoria en ondergrondse kernproeven, maar in die schaduw kunnen ze wel degelijk een belangrijke rol blijven spelen. Laten we voorlopig maar dankbaar zijn dat NRC en Volkskrant nog zo veel schone kunsten in hun krant doen en dat er meer literaire en culturele tijdschriften zijn dan ooit te voren - al zegt die kwantiteit op zich niet zo veel over het effect op de hiërarchie van cultuuruitingen in onze samenleving. Er is nog hoop. Er wordt nog steeds veel gelezen en, belangrijker nog, nagedacht.

Over nadenken gesproken: ieder van de leden van dit panel is gevraagd na te denken over zijn discipline. Mijn discipline is literatuurwetenschap, en met de ideeën en concepten die die literatuurwetenschap mij biedt houd ik mij in het bijzonder bezig met de Indonesische literatuur.

'Indonesische literatuur' heeft als term iets prettigs dubbelzinnigs: het is natuurlijk de literatuur die in het Indonesisch is geschreven - en dat heeft mijn primaire belangstelling - maar het is ook de literatuur zoals die zich in allerlei vormen en talen binnen de Republiek Indonesië openbaart, en dat maakt ook het aandachtsveld natuurlijk aanzienlijk groter. Met welke van de twee ik me ook bezighoud, we zijn met weinigen: mensen die zich bezighouden met de literatuur van Zuidoost-Azië op literatuurwetenschappelijke manier zijn er een paar tientallen in de gehele wereld, schat ik. Vijftig, honderd misschien. Op zichzelf is dat wel een prettig idee: een beetje een grote familie, en de mogelijkheid om enigszins het overzicht te houden.

Met zo weinigen zijn heeft echter ook nadelen: binnen het studiegebied Zuidoost-Azië zitten we in een moeilijke positie. De belangstelling voor het talige van cultuuruitingen is vrij gering onder al die wetenschappers die met teksten van allerlei soort uit Zuidoost-Azië bezig zijn. Vroeger waren dat missionarissen en zendelingen, bestuursambtenaren en folkloristen, tegenwoordig linguïsten, historici en politicologen, maar vooral: filologen en antropologen, die de grote verdienste hebben allerlei teksten toegankelijk te

maken ter lezing en bestudering. Ten einde te overleven en mee te kunnen doen in hun discussies, zien wij ons genoodzaakt op grondige wijze kennis te nemen van allerlei zaken die buiten ons eigenlijke studiegebied vallen. We dienen niet alleen Freud, Shklovsky, Derrida, Bakhtin en Bal te kennen maar ook Snouck Hurgronje, Van Leur, Wertheim, Hooykaas, J.P.B. de Josselin de Jong, Geertz en Kahin. En dan liefst ook nog een beetje Lévi-Strauss, Shils, De Saussure, Freedman en Foucault. Van alles wat: oriëntalistische nieuwe stijl dus – die voortdurend moeten constateren dat al die onderzoekers die vanuit hun discipline Zuidoost-Azië in woorden trachten te vangen, dingen doen die verdrietig stemmen. Er wordt helaas niet zo erg naar ons geluisterd als we tonen wat er met teksten kan worden gedaan, als we het hebben over de literaire kwaliteiten van een tekst, over problemen van genre of taal, over de gevaren van referentiële interpretaties, en al helemaal niet als we bezwaren inbrengen tegen de wijze waarop wetenschappers van andere disciplines met teksten omgaan.

Wat omvat die literatuurwetenschap nu eigenlijk? Het is in ieder geval een eigen discipline, met een eigen set van problemen, een eigen scala van methoden en modellen; zoals in iedere discipline zijn er allerlei stromingen in aan te wijzen, en allerlei modes. Misschien is er geen discipline waarin zo veel stromingen zijn, of omgekeerd geformuleerd: waarin zo weinig eensgezindheid bestaat over de manier waarop het object van onderzoek benaderd dient te worden. Sterker nog: waarin zo weinig eensgezindheid bestaat over het object van onderzoek zelf. U moet er maar eens de handboeken voor literatuurwetenschap op na slaan; de rijkdom aan uitgangspunten, concepten en opvattingen zal U wellicht doen duizelen. Die pluri-formiteit is verheugend, maar ook wel eens vermoeiend – vooral die modes.

Met het gevaar al te zeer te simplificeren denk ik dat wij het er in onze discipline allemaal over eens zijn dat we ons niet alleen met literatuur bezig houden, dat wil zeggen niet alleen met de canon van mooie boeken, van Shakespeare, Dante, Tolstoy en Joyce, en met de vragen van eeuwigheidswaarde en universele geldigheid die dat soort boeken heten te hebben. Wij houden ons in principe bezig met alle vormen van taal alsmede met de verhoudingen tussen die vormen – en wellicht dat termen als 'inter-textualiteit', 'heteroglossia' en 'discursive formation' U niet geheel onbekend voorkomen. Onder die taalvormen is er een die wij desgevraagd met

de term 'literatuur' kunnen aanduiden, in het besef echter dat dat een zeer tijd- en plaatsgebonden term is waar allerlei haken en ogen aan zitten.

Er is nog een tweede aandachtsveld aan te wijzen waar velen van ons zich mee bezig houden: de relatie tussen taal en werkelijkheid, of anders geformuleerd: hoe beschrijft een mens wat hij ziet, voelt en denkt? Zijn er wegen om vast te stellen dat de ene manier van beschrijven betrouwbaarder is dan een andere? Wat is de relatie tussen subject en object? Hoe komt het dat de ene taalvorm sterker is dan de ander, of beter in staat is die werkelijkheid weer te geven? En opnieuw: wellicht dat termen als post-modernisme en deconstructie U niet geheel onbekend voorkomen.

Kortom, onze discipline omvat eigenlijk alles waarbij taal te pas komt; niet alleen de tekst dus die door de antropoloog, de missionaris weergegeven en geanalyseerd wordt, maar ook de manier waarop die antropoloog, die missionaris zelf te werk gaat bij het lezen van, het schrijven over die tekst. Geïnspireerd op het werk van geleerden als Derrida, Foucault en White probeert de literatuurwetenschap de Moeder van alle Wetenschappen te worden: er valt immers niet dan over taal te praten - niet alleen over taal die zichzelf nadrukkelijk als taal presenteert maar evenzeer over taal die onmerkbaar probeert weg te glippen als puur referentieel, als beschrijvend en objectief, als waarheidsgetrouw, als spiegel van de werkelijkheid. Het recente boek van Clifford Geertz (1988) is wat dat betreft natuurlijk een prachtige illustratie van waar ik hier op doel - ook het verhaal dat ik hier zit te houden overigens. Rhetorica dus, waarin concepten als Waarheid, Zijn en Werkelijkheid niet ontkend maar geproblematiseerd worden. Een prachtige onderneming, maar ook *unheimlich*, want er blijft zo weinig zekerheid meer over en de meeste mensen houden daar niet zo van.

Literatuurwetenschap wil de Moeder van alle Wetenschappen zijn om nog een andere reden; directer dan welke andere discipline ook dwingt ze ons ons bezig te houden met de vragen des Levens: waarom interesseren we ons voor bepaalde teksten? Hoe komt het dat bepaalde verhalen zo'n invloed op onze levensvisie hebben? Wat leren ze ons over ons bestaan, onze maatschappij? En, daarop voortbordurend: wat is een levensvisie eigenlijk, wat is het leven, de maatschappij? Waartoe zijn we eigenlijk op aarde?

Dat is in het kort het disciplinaire raamwerk waarin ook de Indonesische literatuur, en ruimer, elke Indonesische vorm van taal wordt bekeken. Één opmerking, wellicht ten overvloede, dient hier te worden toegevoegd. Het is

niet alleen de geschreven taal die onderwerp van onze aandacht is, maar ook de taal die gesproken wordt: ook 'orale literatuur' (een *contradictio in terminis*) rekenen we tot ons werkterrein, en dat betekent een aanzienlijke verruiming van onze bezigheden in Zuidoost-Azië.

Hoe werkt een literatuurwetenschapper nu met Indonesische teksten? Het is binnen de literatuurwetenschap langzamerhand een open deur om er over te klagen dat ze nog steeds te zeer op westerse concepten, de westerse canon van Shakespeare en Tolstoy, de westerse filosofie van Kant en Heidegger, is gebaseerd. Dat is vermoedelijk onvermijdelijk. We leven ten slotte in die westerse literatuur, we zijn gevormd door die westerse canon, en dus stellen we ook onze vragen op grond van die westerse filosofie. Om een collega van mij de citeren: laten we proberen het verhaal van een volksverteller op Oost-Sumatra net zo te benaderen als we een roman van Thomas Mann benaderen – en dan maar eens zien wat er gebeurt.

We vertalen alles wat we zien in een taalvorm die onszelf vertrouwd voorkomt, die onszelf intellectuele en emotionele voldoening geeft, die het begrijpelijk maakt voor ons. In die vertaling gaat een heleboel verloren, dat kan niet anders. Geen ramp, geen drama - we doen het allemaal, ook al beweren we nog zo hartstochtelijk dat we moeten proberen in de huid te kruipen van een Maleier in de zeventiende eeuw en dat het onze taak is de gedachten en gevoelens van die Maleier te reconstrueren. Die Maleier zou niet hebben geweten wat hem overkwam – en hij zou het niet eens waarden: lezen en luisteren is een proces dat zich in de ruimte tussen lezer/luisteraar en tekst afspeelt en niet in die tekst zelf, laat staan in de man of vrouw achter die tekst.

Die westerse uitgangspunten, vooroordelen zo U wilt, of nog erger: ethnocentrisme, zullen bij de studie van Indonesische teksten nogal eens op de proef worden gesteld; ze leiden beslist niet altijd tot overtuigende resultaten. Een confrontatie met Indonesische teksten zal ons steeds weer dwingen onze discipline bij te stellen, te verrijken met nieuwe concepten en ideeën.

Dit beschouw ik als het meest algemene punt van onze agenda: we zullen moeten trachten de literatuurwetenschap binnen de studie van Indonesische teksten te trekken, en andersom: we zullen moeten trachten Indonesische teksten binnen de literatuurwetenschap te trekken, en vervolgens binnen de

kring der critici en gewone lezers. Een karwei van lange adem, met een brede bedoeling, opdat meer en meer mensen geïntrigeerd worden door teksten uit Indonesië en er mede hun levensvisie, hun levensgevoel door laten bepalen. Hopelijk zullen eens ook Indonesische teksten tot de canon van de 'literatuur' in onze samenleving gaan behoren. Bordewijk naast Pramoedya Ananta Toer, 'The waste land' naast 'Sumanasantaka', 'Der Zauberberg' naast 'Hikayat Panglimo Awang'.

Toegegeven, dit is een zeer abstract agendapunt maar uiteindelijk toch het belangrijkste: een verrijking van ons eigen leven, van onze eigen cultuur en daarmee ook een dieper inzicht in het doen en laten van de Ander. We leven ten slotte in een *global village*, en hoe breder de dialoog met onze medemens, hoe beter.

Er is natuurlijk meer en veel concreter werk aan de winkel, en dat is agendapunt II: teksten lezen en beluisteren en interpreteren, en verslag doen van onze bevindingen. Waar lezen we een Indonesisch verhaal voor? Een antropoloog zal proberen het denken van de mensen en de cultuur waarin dat verhaal wordt verteld te reconstrueren of te begrijpen en wellicht ook de logica ervan te doorgronden. Een socioloog zal trachten er de maatschappelijke situatie, de sociale spanningen, of voor mijn part de klassestrijd in terug te vinden. De historicus zal het lezen op zoek naar gegevens over het verleden. Een filoloog zal trachten soortgelijke verhalen te vinden, en vervolgens variaties en verschillen, onnauwkeurigheden en bronnen vast leggen. Een linguïst zoekt naar de achterliggende systematiek in de taal die wordt gebruikt ofwel de historische ontwikkeling van die systematiek.

Een literatuurwetenschapper bekijkt dat alles met verwondering en zal proberen er waardering en aandacht voor op te brengen; mooi interdisciplinair is dat ten slotte, en we moeten er nu eenmaal iets voor over hebben om te mogen meetellen. De waarachtigen onder ons echter zullen er toch niet echt tevreden over zijn: de meesten van onze medewetenschappers lijken, vooral omdat ze niet de moeite nemen de taal te leren waarin de door hen bestudeerde tekst is opgebouwd, niet voldoende te beseffen hoezeer ze door die tekst worden gestuurd en maken te gemakkelijk de effecten van 'hun' tekst tot oorzaken van die tekst. Literatuurwetenschappers zullen, deels van de weeromstuit, toch primair bewogen zijn door vragen van rhetorische aard: hoe is de tekst opgebouwd? Welke problemen roept de

tekst op? En nog ruimer: hoe kan ik er op een interessante manier betekenis aan geven? Wat voor betekenis mogelijkheden biedt een tekst? Wat voor spanningen, conflicten zijn er binnen een tekst aan te wijzen? Welke beperkingen, welke tegenstand biedt hij bij onze pogingen tot interpretatie? Wat leer ik ervan voor mijn leven, voor ons bestaan?

Het is de taal van de tekst die effecten op ons bewerkstelligt, en de vraag of onze bevindingen overeenkomen met het beeld dat reeds is gevormd van de kontekst waarin de tekst functioneerde is niet werkelijk van belang: zo'n terugkoppeling is, radicaal gesteld, onnodig, en filosofisch ook niet te verantwoorden. Taalvormen sluiten de werkelijkheid niet af, bevestigen die werkelijkheid niet, maar breken haar juist bij voortdoring open.

Ontslagen te zijn van de verplichting om een verhaal in zijn oorspronkelijke kontekst te plaatsen. Bevrijd te zijn van de plicht om interpretaties waartoe een verhaal leidt terug te koppelen tot onderdeel van de ontstaansgeschiedenis van dat verhaal: dat moet leiden tot de constructie van onvermoede diepten waarin we een antwoord zoeken op de vragen, slechts zelden verwoord laat staan beantwoord: waarom ontroert ons een bepaald verhaal? Waarom intrigeert het ons? Waarom verbaast het ons? Zoeken naar het onzegbare moment van fascinatie dat de basis vormt van ieder lezen, van ieder nadenken, van iedere studie - het vermogen van een tekst om onze nieuwsgierigheid op te roepen. De rhetorica van Indonesische teksten, de effecten die ze op ons hebben: daar gaat het om, en daarin valt nog veel te doen: waarom houden we ons eigenlijk *überhaupt* bezig met verhalen uit zo'n vreemde wereld?

Waar in ook nog veel valt te doen: het verzamelen en inventariseren van teksten - en dat is dan agendapunt III, het meest concreet maar daarom beslist niet het eenvoudigst. In ieder geval zo veel mogelijk geschreven en gedrukt materiaal, van vroeger en nu, ten nutte van ons allen. Aangenomen dat literatuurwetenschappers zich met 'talige teksten' in iedere vorm bezig houden maar in het bijzonder met de meer gestructureerde, de verbazingwekkende, dan moet ons echter met name de verdwijning van allerlei vormen van orale literatuur zeer ter harte gaan. We zullen, zoals collega Schefold al opmerkte, moeten trachten zo veel mogelijk te documenteren en te inventariseren voordat het te laat is, en ons daar bij voortdoring reken-schap moeten afleggen van methode, doelstelling en beperking. Zonder

precies te weten wat het momenteel voor nut heeft. Zonder te weten wie er momenteel verder aan zou kunnen werken. Opslaan, vastleggen. En dan maar hopen dat er in de toekomst steeds meer literatuurwetenschappers zijn die in staat worden gesteld om zich hiermee bezig te houden, als een soort kritische en subversieve begeleiders van antropologen, filologen, godsdienstwetenschappers, historici.

Indonesische literatuur onderdeel maken van literatuurwetenschap en andersom: literatuurwetenschap onderdeel maken van Indonesische literatuur. Een bestudering van teksten waarbij het talige en niet oorsprong, intentie, kontekst of achtergrond centraal staat. Inventarisatie en documentatie. Dat zijn drie punten van de agenda waarvoor naar ik hoop in de komende jaren nog enige ruimte, nog enig geld beschikbaar blijft binnen ons universitair bedrijf. Literatuur blijft ten slotte van levensbelang.

Er is nog een vierde agendapunt, wellicht het moeilijkst te implementeren: de samenwerking met Indonesië, en Zuidoost-Azie als geheel. Indonesiërs stellen ongetwijfeld andere vragen aan de teksten uit hun gebied dan wij doen met ons literatuurwetenschappelijke en filosofische bagage en zij zullen de vragen die wij stellen niet altijd waarderen, net zomin als wij overigens altijd de hunne op waarde kunnen schatten. Op enigerlei wijze heeft zich echter over deze zaken een conversatie ontwikkeld, en die conversatie moeten we voortzetten. Niet zo zeer om ons gelijk te halen dankzij onze klaarblijkelijke culturele dominantie – dat is een verhaal op zich – alswel om met onze vragen aan Indonesische taalvormen interpretaties te ontlokken, die Indonesiërs zelf niet hadden kunnen bedenken en tegelijkertijd om serieus kennis te nemen van de interpretaties die Indonesiërs zelf bedacht hebben. Dat betekent een verdieping van die teksten, en dus een verrijking van onszelf, van ons gevoel voor literatuur, van ons begrip van de wereld. Op die manier houden we onze cultuur open voor veranderingen, in de canon, in ons denken – en daarmee voor iedere vorm van dialoog met de Ander.

DE SOCIOLOGIE VAN ZUIDOOST-AZIË
OP WEG NAAR DE JAREN NEGENTIG

Een overzicht¹

Otto van den Muijzenberg

Vóór de Tweede Wereldoorlog vormde Zuidoost-Azië nog geen afgebakend gebied. Tijdens die periode bestudeerden koloniale wetenschappers hun eigen kolonie en schreven daarover in hun eigen taal (Frans, Engels, Nederlands), zonder dat er over en weer regelmatige contacten bestonden. Als gevolg daarvan waren comparatieve studies zeldzaam.²

De Tweede Wereldoorlog en de daarop volgende dekolonisatie brachten fundamentele veranderingen met zich mee. Enerzijds was er een sterke afname van wetenschappelijke belangstelling vanuit de voormalige koloniale metropolen. Anderzijds verschenen er nieuwe academische mogelijkheden zoals de Verenigde Staten op het toneel. De gewijzigde politieke verhoudingen, en met name de Koude Oorlog en de betrokkenheid bij de confrontatie in Indochina, noopten de U.S.A. een grote kennisachterstand in te halen. Zuidoost-Azië werd, met andere woorden, niet alleen gedekoloniseerd, maar qua onderzoek tegelijkertijd 'geamerikaniseerd'.

In de jaren tachtig deden zich opnieuw verschuivingen voor. Mede door de afloop van de Vietnam-oorlog – doch niet louter en alleen daardoor – verminderde de Amerikaanse dominantie en ontwikkelde de studie van Zuidoost-Azië zich tot een ware internationale discipline. De Amerikanen kregen gezelschap van een groeiende groep Australiërs, Japanners, Duitsers, Nederlanders en, niet in de laatste plaats, academici uit Zuidoost-Azië zelf.

---

¹Een deel van dit artikel werd eerder gepresenteerd op het symposium over Indonesische studiën in Wassenaar in 1983 (zie Speckmann 1984). Ik dank Han ten Brummelhuis en Nico Schulte Nordholt voor hun waardevolle suggesties.

²Emerson 1937, Furnivall 1948.

In dit hoofdstuk zal een overzicht worden gegeven van de recente Nederlandse bijdrage aan de studie van Zuidoost-Azië, waarbij de nadruk valt op het sociologisch onderzoek met betrekking tot Indonesië. Ter afsluiting worden na enige overwegingen omtrent de verhouding tussen inheemse en buitenlandse onderzoekers enkele suggesties gedaan aangaande toekomstig onderzoek en een nieuw Europees kader waarin dat zou kunnen plaatsvinden.

Zuidoostaziatische studies buiten Indonesië

In verhouding tot de grote hoeveelheid publicaties over Indonesië is het aantal dat betrekking heeft op de overige gebieden van Zuidoost-Azië bepaald gering te noemen. Dit overzicht kan derhalve kort zijn.¹

Empirische precisie en een onderwerp dat in tijd en ruimte scherp is afgebakend kenmerken over het algemeen de Nederlandse studies over Zuidoost-Azië. De Nederlandse wetenschappers zijn kennelijk huiverig om zich aan theoretische modellen en debatten te wagen.² Als gevolg daarvan hebben de jaren tachtig veelal publicaties opgeleverd die gebaseerd zijn op ruraal veldwerk en zijn de schrijvers zich zelden te buiten gegaan aan generalisaties of vergelijkingen. Dit geldt niet alleen voor de antropologie en de sociologie maar ook voor de geschiedenis.³

Comparatieve studies behoren nog altijd tot de uitzonderingen. Voorbeelden uit de sociale wetenschappen hiervan zijn Breman over de koloniale conceptualisering van het dorp in Azië⁴ en arbeidsmigratie⁵; Wolters over de toenemende staatsdominantie in Indonesië en de Filippijnen⁶ en koloniale belastingheffing in beide landen.⁷ Hagesteijn⁸ publiceerde een vergelijkende

---

¹Bovendien geeft W.G. Wolters (1981) een gedetailleerd overzicht van de antropologie en sociologie van Zuidoost-Azië tot en met 1980. Op organisatorisch vlak valt sindsdien de oprichting van de Werkgemeenschap Zuidoost-Azië te vermelden, die als voornaamste taak heeft adviezen te verstrekken over onderzoeksvorstellen. Niet exclusief op Zuidoost-Azië gericht zijn het Centre for Asian Studies Amsterdam (CASA) en het Centrum voor Niet-Westerse Studies in Leiden die in resp. 1987 en 1989 werden opgericht.

²Uitzonderingen hierop zijn Wertheim 1974 en Schoorl 1974 en de structuralistische benadering van de Leidse antropologie (De Josselin de Jong [ed.] 1984, Locher 1988).

³Zie Van den Muijzenberg en Wolters 1988.

⁴Breman 1988.

⁵Breman 1990.

⁶W.G. Wolters 1983a.

⁷W.G. Wolters 1983b.

studie over vroege staten in Zuidoost-Azië. Mulder¹ verrichtte een vergelijkend onderzoek naar culturele aspecten van de Javaanse, Thaise en Filipijnse culturen. Buiten de sociale wetenschappen moet de iconografische studie van Chutiwongs² worden vermeld die het gehele vasteland van Zuidoost-Azië bestrijkt. Onder de historici behoren Van Goor³ en Blussé en De Moor⁴ tot de weinigen die over meerdere Aziatische gebieden hebben gepubliceerd.

Recentelijk vond een aantal comparatieve workshops plaats, zoals bijvoorbeeld de jaarlijkse KOTA-(Kontaktgroep Tropisch Azië) bijeenkomsten en de Cambridge - Delhi - Leiden - Yogyakarta-conferenties over India en Indonesië onder het koloniale bewind.⁵ Over het algemeen is het niveau van vergelijking van de daaruit voortgekomen publicaties echter gering omdat deze in hoofdzaak uit een verzameling losstaande case-studies bestaan. Samenvattend kan worden gesteld dat de typische Nederlandse bijdrage aan de studie van Zuidoost-Azië bestaat uit een degelijke monografie over een beperkt onderwerp. De verklaring die Wolters hier tien jaar geleden voor gaf, blijft nog steeds van kracht:

[...] a researcher has invested much in his field; he has learned the language, he knows the relevant literature, he has built up a network of friends and contacts in his locality and in the national and international academic communities. He is able to participate in these academic *kongsi*'s of country specialists on the basis of his specialized knowledge. Switching to another country requires an extra effort to acquire this same level of intimacy.⁶

---

⁸Hagesteijn 1989.

¹Mulder 1983 en 1985.

²Chutiwongs 1984.

³Van Goor 1982.

⁴Blussé en De Moor 1983.

⁵Zie resp. Van den Muijzenberg e.a. (eds.) 1982, 1983; Kooiman e.a. (eds.) 1984; Lieten e.a. (eds.) 1989; en Itinerario 1986-'89. Daarnaast werden er *ad hoc* workshops georganiseerd; zie o.a. Hüsken en Kemp (eds.) (ter perse); Ruiter en Schulte Nordholt 1989.

⁶W.G. Wolters 1981:122.

De Filippijnen

Na Indonesië wordt er in Nederland de meeste aandacht besteed aan de Filippijnen.¹ Hoewel wetenschappelijk onderzoek sinds het einde van de jaren zestig op gang is gekomen, groeide de belangstelling pas na 'februari 1986', toen de Filippijnen tevens een apart 'sector land' werden voor de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Het merendeel van de publicaties is evenwel gebaseerd op onderzoek dat reeds voor 1986 werd verricht.²

De meeste onderzoeken richtten zich op verschijnselen als staatsformatie, de positie van de Filippijnse elite en patronage-verhoudingen, de commercialisering van de landbouw in samenhang met kredietrelaties en landhervormingen, sociaal-politieke veranderingen in de suikergebieden en ecologische problemen.³

Historische studies verschenen over Surigao/Agusan en Maguindanao en over de politieke en economische relaties tussen Nederlands-Indië en de Filippijnen.⁴ Een betrekkelijk nieuw terrein voor Nederlandse onderzoekers is dat van het nationalisme en de Filippijnse identiteit.

Maleisië en Singapore

Gedurende de jaren zeventig is de wetenschappelijke belangstelling voor deze gebieden sterk teruggelopen. Een van de meest opmerkelijke ontwikkelingen in de afgelopen jaren in Maleisië was de poging van de overheid om in snel tempo een proces van industrialisatie in gang te zetten, waarover Van Naerssen (1983) publiceerde. Daarnaast deed een team van de Landbouw Universiteit van Wageningen onderzoek naar de sociale effecten van agrarische moderni-

---

¹Ofschoon de Universiteit van Amsterdam en de Katholieke Universiteit te Nijmegen elk een 'filipinist' onder de hoogleraren tellen, bestaan er geen institutionele voorzieningen op dit vlak.

²Zie voor de publicaties verschenen vóór 1980: Wolters 1981.

³Luning en Aban (1981) en Van Oosterhout (1985) publiceerden studies over regionale ontwikkeling, W.G. Wolters (1984) over klasserelaties, patronage en de opkomst van nieuwe economische elites, Huijsman (1986) richtte zich op huishoudeconomieën. Rutten (1982, 1990) verrichtte onderzoek naar arbeidsters op suikerplantages in Negros Occidental en naar de opkomst van rurale ambachtslieden in relatie tot ruimere marktverhoudingen. Hardon (1990) schreef haar dissertatie over moderne geneesmiddelen en zelfmedicatie onder stedelijke armen. Zie voor een uitgebreid literatuuroverzicht Van den Muijzenberg (ter perse).

⁴Resp. Schreurs 1987 en 1990; Laarhoven 1989; Bootsma 1986.

sering.¹ De belangstelling voor Singapore bleef beperkt tot het huisvestingsbeleid.

Thailand

Ofschoon Thailand een land is dat in toenemende mate populair wordt onder Nederlandse reizigers, is er slechts een geringe groei in het wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot Thailand te bespeuren. Ongetwijfeld speelt de taalfactor hierbij een belemmerende rol. Met name in het noorden van Thailand werden in hoofdzaak sociaal-economisch getinte studies verricht naar overheidsbeleid en ontwikkeling, coöperaties, ontbossing en *gender* relaties.² Een andere tak van onderzoek betrof de geschiedenis. Ten Brummelhuis³ (1987) gebruikte Nederlandstalige bronnen uit de VOC-periode voor zijn publicatie over de Nederlands-Thaise betrekkingen in het verleden. Aansluitend bij de actualiteit werd er onderzoek verricht naar de relatie tussen prostitutie en toerisme.⁴

In de naaste toekomst vallen er publicaties te verwachten over de samenhang tussen staatsformatie en irrigatie in de negentiende en twintigste eeuw, de sociale en economische aspecten van cassaveteelt en de relaties tussen de informele sector en het toerisme.

Vietnam, Cambodja, Burma

Tot voor kort waren Vietnam, Cambodja en Burma gesloten voor buitenlandse onderzoekers, terwijl het historische bronnenmateriaal over dit gebied betrekkelijk schaars is. Desondanks verschenen er enkele historische studies over boerenopstanden onder het Franse koloniale bewind en over de periode van revolutie en oorlog na 1945 in Vietnam.⁵ Ten aanzien van Cambodja werd

¹Zie resp. Daane 1982 en Kalshoven e.a. 1984, 1989 over boerenorganisaties in de Muda en Krian irrigatiegebieden en in Kelantan.

²Resp. Van der Meer 1981; Verhagen 1984; De Beer en McDermott 1989; en Klein Huthesing 1990. Daarnaast gaf Jansen 1987 een macro-economische analyse van financieel-politiek beleid.

³Ten Brummelhuis 1987

⁴Thanh-Dam 1988.

⁵Resp. Kleinen 1988; Quang Truong 1987; Nguyen Ngoc Luu 1987; en Post 1989-....

een studie gepubliceerd over het schrikbewind van Pol Pot.¹ Burma werd betrokken in een vergelijkende studie naar accumulatie en armoede en verschillende deltagebieden.²

Indonesië

In vergelijking met het voorafgaande, is het veld van Indonesische studiën in Nederland vele malen groter en heterogener van samenstelling. Dit is echter een recent fenomeen zoals uit het nu volgende overzicht mag blijken.

Zoals vermeld, smolt de belangstelling voor Indonesië in de loop van de jaren vijftig als sneeuw voor de zon weg. De dekolonisatie en de moeizame relatie tussen Indonesië en Nederland die daarop volgde stimuleerden maar weinigen zich in de voormalige kolonie te verdiepen. Enerzijds waren er degenen die in wrok omzagen en de nationalisatie van buitenlandse bedrijven in 1958, het conflict rond Nieuw-Guinea en de anti-westerse opstelling van Soekarno, aangrepen om de deur naar Indonesië gesloten te houden, anderzijds was er een groep die het Nederlandse koloniale verleden voorgoed wenste af te sluiten. In dezelfde periode begon er een ruimere belangstelling voor de Derde Wereld te ontstaan en met de groei van de studentenaantallen vanaf de jaren zestig nam vooral de niet-westerse sociologie de plaats in van de oude wetenschappelijke bemoeienis met Nederlands-Indië.³ Dit alles had tot gevolg dat aan de universiteiten het aantal stafleden met een specifieke Indonesië-specialisatie sterk afnam. Bovendien zag het er naar uit dat er voor die Indonesië-specialisten die zich hadden weten te handhaven geen opvolgers voorhanden zouden zijn.

Bij nader inzien blijkt de situatie evenwel minder somber te zijn geweest. Veel academici, die zich voorheen in Nederlands-Indië/Indonesië hadden gespecialiseerd, konden aan de slag in de nieuwe en snel groeiende niet-westerse studierichtingen. Zodoende konden zij hun kennis over Indonesië toch overdragen aan hun studenten. Bovendien vond een groep 'oudgedienden' niet

---

¹Burgler 1990.

²Van Schendel (ter perse).

³Zie voor een recent overzicht van de overgang van koloniale naar niet-westerse studiën Kloos 1988. Eén voor één gingen tevens de tijdschriften die op Nederlands-Indië/Indonesië waren gericht ter ziele. Alleen de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* bleef in een ietwat gewijzigde formule bestaan.

alleen een nieuwe werkkring aan universiteiten, maar ook in musea, instellingen zoals het Koninklijk Instituut voor de Tropen en wetenschappelijke bestuurlijke organen. Er bleef, met andere woorden, een kader intact dat de ontwikkeling van Indonesische studiën kon stimuleren zodra de mogelijkheden zich daartoe aandienden.

Een diepgaande heroriëntatie in de relatie tussen Nederland en Indonesië vond plaats nadat president Soeharto aan de macht was gekomen. Het regime van de Nieuwe-Orde zette de deuren wijd open voor buitenlandse investeringen en ontwikkelingsprojecten en ook Nederlandse onderzoekers kregen toegang tot Indonesië. Aanvankelijk was de respons uit de wetenschappelijke hoek evenwel gering. Aversie tegen de wijze waarop Soeharto aan de macht was gekomen, maar vooral het vrijwel ontbreken van een jonge generatie onderzoekers waren hier debet aan. Pas tegen het midden van de jaren zeventig viel er een aanzienlijke toename van het wetenschappelijk onderzoek waar te nemen. Deze groeiende belangstelling ging in de daaropvolgende jaren gepaard met een aanzwellende stroom toeristen die zich naar Indonesië begaf en een ware hausse op het vlak van vrijwel alles was met 'Indië' en Indische nostalgie te maken heeft.

De wederopleving van het wetenschappelijk onderzoek in en over Indonesië - die bovendien parallel liep met de toenemende handelscontacten tussen Nederland en Indonesië - zou niet mogelijk zijn geweest zonder de nodige geldelijke middelen. Als gevolg van pressie die er zowel vanuit de diplomatieke als de wetenschappelijke wereld werd uitgeoefend stegen de WOTRO-subsidies voor onderzoek in Indonesië en kwam er in 1975 een apart Programma voor Indonesische Studiën (PRIS) van de grond.¹

Aan de totstandkoming van het PRIS lag onder meer de zorg ten grondslag dat er binnen enkele jaren een oudere generatie Indonesië-kenners met pen-

¹Van 1969 tot 1976 vormde WOTRO de belangrijkste financieringsbron. De volgende cijfers illustreren de groei van het Indonesië onderzoek (gemiddelde 1969 en 1970 = 100):

projecten	bedragen		percentage budget
1969/70	100(=7.5 proj.)	100(=f 125.500)	9.3%
1972	86	260	15.4
1974	133	370	21.1
1976	152	822	33.3

(WOTRO Jaarboeken 1970-1977).

Gebaseerd op het zgn. Plan Teeuw maakt het PRIS deel uit van het Cultureel Accoord dat tussen Nederland en Indonesië werd gesloten. De jaarverslagen van het PRIS zijn opgenomen in *BKI* vol. 133, 1977 e.v. Zie m.b.t. de Indonesische Studiën ook J.J.P. de Jong 1976, Sutherland 1977 en Grijns 1982.

sioen zou gaan, zonder dat er een jongere generatie klaar stond om hun taken over te nemen. Er moest derhalve in hoog tempo nieuwe 'bibit' worden gekweekt die de generatiekloof zou kunnen overbruggen. In korte tijd entameerde het PRIS een serie projecten van uiteenlopende aard waarbij de nadruk kwam te liggen op de opleiding van Indonesische onderzoekers. Daarnaast werden er door het PRIS meer dan 35 jonge Nederlandse academici in staat gesteld promotie-onderzoek te verrichten op het vlak van de sociale wetenschappen, geschiedenis en talen en letteren, waarvan verreweg de meesten daadwerkelijk zijn gepromoveerd.¹ Bovendien kon worden geprofiteerd van onderzoeksgelden die door het Directoraat Generaal Internationale Samenwerking van het ministerie van buitenlandse zaken werden verstrekt in samenhang met een groeiend aantal ontwikkelingsprojecten in Indonesië.

Binnen tien jaar was er, kortom, een geheel nieuwe situatie ontstaan: Indonesië stond opnieuw in het centrum van de wetenschappelijke belangstelling, er waren institutionele kaders, ruime financieringsmogelijkheden, het aantal publicaties steeg aanmerkelijk. Er was een nieuwe generatie Indonesië-specialisten gevormd.

Na de hoogconjunctuur van de jaren zeventig brachten de jaren tachtig nieuwe problemen met zich mee. In opdracht van het Ministerie van Onderwijs, dat het merendeel van het nieuwe Indonesië-onderzoek had gefinancierd, bracht de Commissie-Piekaar in 1982 een rapport uit waarin voorstellen werden geformuleerd ten aanzien van de Indonesische studiën in Nederland.² Deze beoogden enerzijds een betere taakverdeling tussen de verschillende wetenschappelijke instellingen, anderzijds een blijvende versterking van enkele disciplines door middel van extra formatieplaatsen.³

Tot op heden zijn de voorstellen van de Commissie-Piekaar echter maar zeer ten dele uitgevoerd, omdat zij strijdig zijn met de belangen van de betrokken universiteiten en faculteiten, die er in tijden van bezuinigingen weinig voor voelen om voor de kosten op te draaien. Wellicht op de Rijksuniversiteit van

---

¹Uit gegevens die in *Excerpta Indonesica* werden gepubliceerd (no. 2, 3, 7, 11, 26 en een speciale uitgave in 1979), kan worden afgeleid dat er in 1970 69 personen onderzoek over Indonesië verrichtten. In 1973 was dit aantal gegroeid tot 142, terwijl in 1978 260 onderzoekers werden geregistreerd. In 1982 bedroeg dit aantal 280. Over de jaren 1970-1983 stonden 106 onderzoeken als promotie-onderzoek geregistreerd. 72 hiervan, ofwel 68%, waren in 1990 in de vorm van een dissertatie afgerond.

²Rapport Piekaar 1982.

³Dit rapport werd in 1983 uitvoerig besproken tijdens de bijeenkomst op het NIAS in Wassenaar (zie Speckmann [ed.] 1984).

Leiden na is er nog altijd sprake van een dreigende erosie van de Indonesische studiën aan de Nederlandse universiteiten zoals onder meer is geconstateerd door de Commissie-Speckmann in 1987¹ en de Commissie-Sutherland in 1988.² Omdat de mogelijkheden om aan de slag te kunnen voor de nieuwe generatie onderzoekers zeer gering zijn, dreigt de kostbare en succesvolle investering van de jaren zeventig ernstig in gevaar te komen.

Het Nederlands sociologisch onderzoek in Indonesië

Het is niet eenvoudig om het vakgebied van de sociologie duidelijk af te bakenen. Wanneer men *Excerpta Indonesica* er op naslaat blijkt bijvoorbeeld dat de meeste publicaties van sociologen gerubriceerd staan onder 'gezondheid', 'arbeid', 'landbouw' of 'geschiedenis' en niet onder 'sociologie'. Tevens is er onder historici en geografen een tendens om zich een sociologische benadering eigen te maken, terwijl een scheidslijn tussen antropologie en sociologie nauwelijks meer te trekken is. Dit is evenwel niet de plaats om verschillende definities van de sociologie te bespreken. Voor mijn betoog voldoet de stelling dat sociologen de problemen van het samenleven bestuderen.³ Dit impliceert de studie van samenwerkingsvormen, maar ook van conflicten, van gemeenschap maar ook van verdeeldheid. Door zich op deze thema's te richten is het inherent aan de sociologie de dominante concepten van machthebbers op het politieke, economische of religieuze vlak kritisch te benaderen.

Het eerste onderdeel van het sociologisch onderzoek over Indonesië dat ik zal bespreken, betreft de relatie tussen de samenleving en haar natuurlijke hulpbronnen. Hier zien we een vruchtbare toepassing van een lange-termijnperspectief met bijdragen uit de economie, ecologische antropologie, rurale sociologie, sociale geografie en demografie. Onder invloed van Clifford Geertz' *Agricultural Involution*⁴ heeft de aandacht zich voornamelijk gericht op het Javaanse platteland. Tot het begin van de jaren zeventig viel dit werk algemene bijval en bewondering ten deel. Daarna nam de kritiek op de theoretische, methodologische en historische aspecten ervan hand over hand toe. Momenteel is Geertz' concept – evenals dat van zijn voorloper Boeke – vrijwel

¹Commissie-Speckmann 1987.

²Commissie-Sutherland 1988.

³Goudsblom 1974:32.

⁴Geertz 1963.

geheel onttakeld. Dit geldt eveneens voor lang geëerbiedigde opvattingen omtrent het Javaanse dorp en de veronderstelde tweedeling tussen staat en boer. Andere inzichten, zoals de productiewijze-benadering en het debat over sociale differentiatie, inspireren nu het onderzoek naar processen van rurale transformatie. Hier moet aan worden toegevoegd dat deze nieuwe inzichten Indonesië relatief laat hebben bereikt en pas opgeld deden toen de gevolgen van de Groene Revolutie werden onderzocht.

In de meeste recente publicaties wordt het door Geertz geschetste beeld van blijvende stagnatie en deling van armoede ondergraven. De vele (dorps)studies die sindsdien zijn verricht, geven echter geen beeld te zien van een tweedeling op het Javaanse platteland tussen een opkomende kapitalistische klasse en een massa van landloze loonarbeiders. In plaats van deze leninistische redenering blijkt er spake te zijn van veel complexere processen waarin rurale ondernemers niet uitgroeien tot kapitalistische grootgrondbezitters, maar hun activiteiten over tal van sectoren verspreiden. Zo zijn zij naast hun hoedanigheid als grondbezitter actief in de landbouw en de handel en treden zij vaak naar voren als religieus of politiek leider en/of als geldschietter. De armere groepen verworden niet tot een amorfe massa landlozen, maar weten soms een stukje grond te behouden, terwijl zij zich voor aanvullende inkomsten als deelbouwer verbinden aan grootgrondbezitters of hun toevlucht zoeken in de stedelijke informele sector.¹

Een tweede onderzoeksterrein betreft de relatie tussen stad en platteland en de ontwikkeling van stedelijke samenlevingen. Hieraan is relatief weinig aandacht besteed.² Slechts enkele Nederlandse onderzoekers hebben in dit kader studies verricht naar de zogenaamde 'informele sector' in verschillende steden. Nog minder aandacht is er besteed aan de sociologische aspecten van de ontwikkeling van grootschalige industrie, de opkomst van een managers-klasse, industriële arbeidsrelaties en schakelingen tussen moderne industrie, informele

---

¹Voordat in de jaren zeventig de differentiatie studies op gang waren gekomen, heeft men zich enige tijd beziggehouden met 'verzuiling' en patroon-cliëntrelaties. Ook deze benadering leidde tot een omverwerping van het beeld van het Javaanse dorp als een homogene en egalitaire gemeenschap. Desalniettemin wordt deze voorstelling van zaken nog vaak gehoord in kringen van machthebbers. Zie voor een helder overzicht van de verschillende ideeën omtrent 'het' Javaanse dorp, Hüskens 1988, hoofdstuk 2, 'Paradigma's van het Palladium'.

²Nas (1986) heeft de voornaamste Nederlandse onderzoekers op dit terrein in een bundel bijeengebracht. In dit verband lijkt het oude debat over de duale economie, dat aan het begin van deze eeuw door J.H. Boeke werd gestart en waarin uitgegaan wordt van twee relatief autonome economische sectoren, nog niet geheel te zijn afgesloten.

sector en wereldmarkt. Dit is een onderzoeksveld dat in de jaren negentig moet worden ontgonnen.

Onlangs is er een begin gemaakt met vergelijkend onderzoek naar schakelingen (ook wel: *linkages*) tussen de rurale samenleving en de centrale staat, wat ik als het derde onderzoeksgebied zou willen aanmerken. In dit verband werd de doelmatigheid van overheidsprogramma's en de relaties tussen overheidsorganen en plattelandsbevolking onderzocht.¹ Desalniettemin is de Nederlandse onderzoeker meer vertrouwd met het dorpsniveau dan met de hogere echelons van de staatsbureaucratie en de politieke machtsstructuren op nationaal niveau.

Naast een gerichtheid op het locale en rurale hedendaagse Indonesië, is er ten slotte onder sociologen een toenemende belangstelling te bespeuren voor relaties tussen boeren en staat en arbeiders en ondernemers in het koloniale verleden. We weten daardoor meer over de sociale cohesie van de *priyayi* (het Javaanse bestuurscorps) in de laat-koloniale periode dan van de recrutering en sociale samenstelling van overheidsambtenaren in post-koloniaal Indonesië en hun relaties met, bijvoorbeeld, militairen en economische belangengroepen. Dit is een ernstige tekortkoming in de studie van het hedendaagse Indonesië, waar in de komende tien jaar nodig wat aan gedaan moet worden.

De reden waarom Nederlandse sociologen kennelijk huiverig zijn om zich aan de studie van de hedendaagse elite te wagen, verdient een nadere beschouwing. In het verlengde hiervan moet de vraag worden gesteld waarom er zo weinig onderzoek wordt gedaan naar grote actuele onderwerpen, zoals industrialisatie en de invloed van *expatriate* managers en de vorming van een industriële elite. Waarom is er, om kort te gaan, zoveel aarzeling om het politieke systeem van het huidige Indonesië te analyseren?

In zijn algemeenheid valt hier allereerst het volgende op te antwoorden: wie macht wil onderzoeken, moet daar, volgens Cicourel, ook over kunnen beschikken.² Sociologen hebben in de regel de medewerking nodig van degenen die zij onderzoeken om tot bevredigende resultaten te komen. Weinig machthebbers zijn echter genegen vreemde pottenkijkers een blik achter de schermen te gunnen en zullen dergelijke activiteiten veelal proberen te verhinderen.

---

¹Zie o.a. Quarles van Ufford (ed.) 1986.

²Aangehaald in Goudsblom 1983:XXIX.

Een tweede algemene reden ligt in de opbouw van de academische carrière besloten. Veel van de publicaties die tot dusver de revue zijn gepasseerd, zijn geschreven door betrekkelijk jonge onderzoekers. In hun dissertatie worden zij geacht aan te tonen dat zij het wetenschappelijke ambacht onder de knie hebben. Hiertoe hebben zij slechts een beperkte hoeveelheid tijd ter beschikking, waarin zij in de regel participierend onderzoek dienen te verrichten en tenminste één vreemde taal moeten leren.

Bovendien is de onderzoeker een vreemdeling die zich eerst moet leren aanpassen aan de nieuwe omgeving. Armere en relatief machteloze mensen verschaffen in de regel eerder en makkelijker toegang tot hun leefwereld, dan mensen die rijker en machtiger zijn.

In de derde plaats heeft het er alle schijn van dat rijke en machtige groepen uit de bevolking door westerse onderzoekers 'te modern' worden gevonden; zij representeren niet het 'echte' Indonesië. Bovendien zouden elitegroepen met hun vele buitenlandse connecties de aandacht van de onderzoeker kunnen wegvoeren van de Indonesische naar de 'internationale' samenleving. Omdat de meeste onderzoekers in de eerste plaats geïnteresseerd zijn in de specifieke kenmerken van Indonesië en wellicht geheel onbekend zijn met de wereld van de elite, achten zij zich niet capabel dergelijk onderzoek uit te voeren.

Ten slotte is het politieke klimaat in Indonesië een belangrijke factor. Jarenlang heeft het bewind er voor gewaakt dat er geen onderzoek werd verricht dat machthebbers voor het oog van de wereld in discredit zou kunnen brengen. Er is dan ook een strenge 'screening' van onderzoeksvoorstellen die moeten worden ingediend ten einde een visum te bemachtigen en in een aantal gevallen is aan (m.n. Amerikaanse en Australische) onderzoekers de toegang tot Indonesië geweigerd.

Naast deze meer algemene oorzaken zijn er ook specifiek Nederlandse redenen aan te wijzen waarom het onderzoek naar macht en machthebbers zo schaars is. Zoals hiervoor al is gesteld heeft het sociologisch onderzoek een potentiële kritische functie omdat er getracht wordt dieper liggende (of verholde) processen aan het licht te brengen. Berger en Kellner merken in dit verband op:

[...] sociology begins to 'subvert' from the first moment that it applies to social reality its peculiar way of seeing. It is very important to emphasize that this is so *regardless* of whether a particular sociologist *intends* to subvert.¹

---

¹Berger en Kellner 1981:12, cursivering door de auteurs.

Wellicht menen Nederlandse onderzoekers dat de voormalige positie van hun land als koloniale overheerser hun het recht ontnemt om zich kritisch over Indonesië uit te laten. Deze gedachte zou kunnen verklaren waarom men, in vergelijking met het buitenland, vanuit Nederland zo terughoudend is om politiek gevoelige onderwerpen aan te snijden. Uitzonderingen op deze regel zijn bijzonder schaars. In een pas verschenen artikel verwijst Nico Schulte Nordholt in dit verband naar het werk van de Australiërs Robison en Jenkins en tekent hij aan dat dergelijk onderzoek in Nederland niet wordt verricht. Volgens Schulte Nordholt ligt dit ten eerste aan de continuering van de 'Leidse traditie' van het sociaal-wetenschappelijke onderzoek, dat gericht is op kleine en relatief geïsoleerde gemeenschappen. Ten tweede is er in Nederland een dominante preoccupatie met het koloniale verleden. Ten derde hebben onderzoekers de neiging om 'veilige' onderwerpen te selecteren op het vlak van toegepast onderzoek waarvoor relatief veel subsidiemogelijkheden bestaan. Derhalve passen zij zelfcensuur toe.¹

De terughoudendheid ten aanzien van politiek gevoelige onderwerpen wordt bovendien versterkt door diverse bilaterale samenwerkingsprogramma's tussen Nederland en Indonesië. De mogelijkheid dat een bepaald onderwerp geen genade vindt in de ogen van een anonieme ambtenaar ergens in de Indonesische bureaucratie zou een specifiek project of zelfs een heel samenwerkingsprogramma in gevaar kunnen brengen. Erger nog, het zou de positie van Indonesische collega's, waarmee wordt samengewerkt, kunnen bedreigen. Ruim twintig jaar geleden wees Myrdal er al op dat er veel 'political strategy and diplomacy in research' vereist was op het vlak van de ontwikkelingsstudies.² Dit geldt nog altijd, te meer waar het de relatie tussen twee partners met een gemeenschappelijk koloniaal verleden betreft. Dit heeft uiteraard weinig van doen met de vrije keuze van onderzoeksthema's, hetgeen een voorwaarde is voor elke wetenschappelijke ontwikkeling. Immers, zoals Deutsch³ heeft aangetoond, resulteert het uitsluiten van bepaalde onderzoeken

¹Schulte Nordholt 1990. Zie in dit verband ook Simon C.N. de Jong 1989. Hijzelf is overigens één van de weinigen die zich wel met de politiek van het moderne Indonesië bezighouden. Ook J.J.P. de Jong (1989) bekritiseert de geringe gerichtheid op sociaal-economische en politieke ontwikkelingen in Indonesië. Volgens hem komt dit echter in hoofdzaak doordat men in Nederland meer belangstelling heeft voor het Indische of koloniale verleden dan voor het huidige Indonesië.

²Myrdal 1968, vol.I:12-16.

³Deutsch e.a. 1986:368-369.

op basis van politieke overwegingen in een stagnatie van het wetenschappelijk debat.

Alvorens over te gaan tot enkele afsluitende opmerkingen over de toekomst van het sociologisch onderzoek in Zuidoost-Azië, wil ik nog op een tweetal belangrijke onderzoeksterreinen wijzen. Sociologen en historici zijn opnieuw het debat aangegaan over de aard en ernst van de koloniale exploitatie en het daarmee verbonden racisme.¹ Met het almaar toenemende aantal publicaties over het dekolonisatieproces in de jaren veertig, maakt dit debat deel uit van een omvangrijke herbeoordeling van het Nederlandse koloniale verleden.

Het tweede terrein betreft dat van de vrouwen- en 'gender'-studies. Hier heeft zich sinds het einde van de jaren zeventig een opvallende groei voorgedaan, die gestimuleerd is door een actieve groep vrouwen. Ofschoon ook in hun publicaties het zwaartepunt enigszins op het koloniale verleden ligt, vallen in de naaste toekomst meer studies over het huidige Indonesië te verwachten. Waar in de hiervoor vermelde debatten over de herziening van het koloniale verleden nogal eens de nadruk ligt op de opvattingen en daden van dominante actoren, is er binnen de vrouwenstudies een consistente aandacht voor de percepties van de gedomineerden.²

Onderzoek in Zuidoost-Azië in de jaren negentig

Tot voor kort werd het meeste onderzoek in Zuidoost-Azië door buitenlanders verricht. Dat is niet langer zo. Het aantal Zuidoostaziatische wetenschappers is in snel tempo toegenomen en in sommige disciplines produceren zij het merendeel van de publicaties. Gezien de uitbreiding van de sociale wetenschappen in Zuidoost-Azië is te verwachten dat meer academici in eigen land onderzoek gaan doen, wat weer zou kunnen leiden tot een beter inzicht in en begrip van de eigen samenleving. Dit laatste is echter lang niet altijd het geval. In veel Zuidoostaziatische landen worden nog vaak tekstboeken en theoretische concepten uit de jaren vijftig en zestig gebruikt. Dit heeft niet alleen tot gevolg dat er soms nogal achterhaalde uitspraken worden gedaan, maar ook dat de

---

¹ Zie o.a Breman (ed.) 1990.

² Sinds het midden van de jaren tachtig heeft de Werkgemeenschap Zuidoost-Azië een aparte sectie Vrouwenstudies. Een eerste bundel vrouwenstudies werd in 1987 gepubliceerd onder redactie van Locher-Scholten en Postel-Coster, terwijl een tweede in voorbereiding is.

aansluiting bij onderzoeksthema's en discussies in het westen bemoeilijkt wordt.

Gelukkig zijn steeds meer vooraanstaande onderzoekers in Zuidoost-Azië zich ervan bewust dat het weinig zinvol is concepten en onderzoeksmethoden te blijven toepassen die in het westen allang zijn verworpen. Bovendien zijn enkelen van hen actief betrokken bij de 'deconstructie' van dominante westerse theorieën en concepten. Dit laatste gaat niet zelden gepaard met de formulering van culturele concepties en programma's met een sterk nationalistische inslag. In dit verband wordt steeds sterker de nadruk gelegd op de noodzaak om de samenleving *letterlijk* in haar eigen termen te begrijpen. Het begrijpen van de samenleving in haar eigen termen gaat, zoals gezegd, gepaard met een toename van het aantal publicaties in de eigen taal. Thailand is hier een voorbeeld van. Hoe deze trend zich in landen als Maleisië, Singapore en de Filippijnen zal ontwikkelen blijft vooralsnog de vraag. Ik verwacht echter dat het Engels, als academische taal, steeds meer terrein zal moeten prijsgeven aan de nationale talen van Zuidoost-Azië. De kennis van Zuidoostaziatische talen blijft derhalve hoog op de agenda voor de jaren negentig staan. Er moet evenwel worden geconstateerd dat op het vlak van de talen buiten insulair Zuidoost-Azië vrijwel geen expertise in Nederland aanwezig is, hetgeen een serieuze ontwikkeling van onderzoek ernstig belemmert.

De tendens om de samenleving in haar eigen termen te verklaren bemoeilijkt het maken van vergelijkingen. Bovendien ontstaat er het gevaar dat elke samenleving als uniek beschouwd wordt, als gevolg waarvan elders ontwikkelde theoretische concepten niet langer relevant zijn. De vraag rijst dan of buitenlandse onderzoekers nog wel een zinvolle bijdrage aan het wetenschappelijk debat kunnen leveren. Een dergelijke ontwikkeling zou de studie van Zuidoost-Azië schade berokkenen omdat het onderlinge contact tussen sociale wetenschappers op wereldschaal er door wordt gehinderd. Uiteraard hebben sociale processen hun specifiek plaats- en tijdgebonden aspecten, maar deze mogen het zoeken naar overeenkomsten, regelmatigigheden en internationale vervlechtingen niet in de weg staan.

Omdat de hedendaagse wereld in het teken staat van toenemende onderlinge contacten en wederzijdse afhankelijkheid, moet er ook op het academische vlak gestreefd worden naar een uitbreiding van zinvolle samenwerkingsverbanden tussen onderzoekers uit Zuidoost-Azië en de rest van de wereld. Mij staat in dit verband een gelijkwaardige samenwerking voor ogen in wat *cross-cum-parallel* research-programma's kunnen worden genoemd. Hiermee worden

niet de gangbare samenwerkingsprogramma's bedoeld die eenzijdig op de kennis van één bepaalde Zuidoost-Aziatische regio zijn gericht. In plaats daarvan zou bijvoorbeeld de relatie tussen Nederland en de Filippijnen in haar totaliteit centraal kunnen staan. Het geheel van deze relaties bestaat uit kapitaalstromen, hulpverlening, arbeidsverkeer, toerisme, wederzijdse culturele invloeden etc. Onderzoek hiernaar moet zo worden ingericht dat de partners *gezamenlijk* elk van de genoemde aspecten bestuderen. Een Nederlandse onderzoeker heeft immers een andere kijk op de wijze waarop de Filippijnse staat functioneert met betrekking tot de genoemde relaties dan een Filippijnse collega. Anderzijds moeten Filippijnse onderzoekers ook betrokken worden bij het onderzoek naar het functioneren van de Nederlandse kant van de relatie. De Nederlandse en Filippijnse partners kunnen door hun verschillende achtergrond en optiek tot resultaten komen die elkaar aanvullen. Deze resultaten lopen bovendien minder snel het gevaar door specifiek westerse opvattingen te worden gedomineerd. Een gevolg van een dergelijke benadering is bovendien dat Zuidoostaziatische onderzoekers actief participeren in 'West-Europese studies'.¹

Het zojuist geformuleerde agendapunt voor de jaren negentig is niet op eenvoudige wijze uit te voeren. Voor een *cross-cum-parallel* research-programma is niet alleen de samenwerking van onderzoekers uit verschillende academische culturen vereist, maar ook tussen instellingen en regeringen. Indien de sociale wetenschappers in de toekomst een rol van enig belang wensen te vervullen zullen zij die in organisatorisch opzicht moeten funderen. Er zijn in dit verband hoopvolle ontwikkelingen gaande. In Europa hebben zich enkele al dan niet informele netwerken gevormd die nieuwsbrieven uitgeven.² Binnen de Indonesische studiën heeft het European Colloquium on Indonesian and Malay Studies zich ontwikkeld tot een forum voor letterkundigen, historici en sociale wetenschappers. Voorts zijn er de Thai-European Seminars en er staat een serie workshops over de Filippijnen op stapel. Er is echter nog geen overkoepelende Europese organisatie voor (Zuidoost-)Aziatische studiën in Europa. Mede gezien de veranderingen die zich op korte termijn in Europa gaan voltrekken zal het de moeite lonen om een

---

¹Enige ervaring is er reeds op dit vlak. Indiase antropologen hebben in het kader van het IDPAD programma onderzoek gedaan naar familieverhoudingen en bejaardenzorg in Nederland terwijl deze onderwerpen door Nederlanders in India bestudeerd zijn. De systematische vergelijking van resultaten hiervan is in volle gang is.

²Zie bijvoorbeeld de *European Newsletter of Southeast Asian Studies* die sinds 1988 door het KITLV in Leiden wordt uitgegeven, en Documentation Center for Modern Indonesia 1987.

Europese Federatie voor Aziatische Studiën op te richten. Deze federatie kan tot een belangrijk medium uitgroeien voor degenen die zich met (Zuidoost-)Azië bezighouden. Daarnaast zal deze Federatie het belang van de Aziatische studiën en de daarmee verbonden fondsen in Europees verband moeten behartigen. Ten slotte zou deze organisatie als een 'clearing house' kunnen fungeren voor wetenschappelijke samenwerking tussen Europa en (Zuidoost-)Azië, terwijl (Zuidoost-)Aziatische wetenschappers actief betrokken moeten worden bij de besluitvorming.

BIBLIOGRAFIE

Allchin, B., en R. Allchin

- 1982 *The rise of civilization in India and Pakistan.*
Cambridge: Cambridge University Press.

Bakels, J., en W. Boevink

- 1988 *De Baduy van West-Java.*
Amsterdam: Centre for Asian Studies Amsterdam.
Werkdocumenten 2.

Barnes, R.H.

- 1985 'The Leiden version of the comparative method in South-east Asia'. In: *JASO* 16:87-110.

Barraud, C., en J.D.M. Platenkamp (eds.)

- 1989-90 Rituals and socio-cosmic order in Eastern Indonesian societies. *BKI* 145,4 en 146,1.

Barrett Jones, A.M.

- 1984 *Early tenth century Java from the inscriptions.*
Dordrecht, Cinnaminson: Foris. VKI 107.

Bayard, Donn

- 1984 *Southeast Asian archaeology at the XV Pacific science congress.*
Dunedin: University of Itago.

Beal, S.

- 1884 *Si-yu-ki. Buddhist records of the western world.*
London: Trübner. 2 vols.
(Vertaling uit het Chinees van Hiuen Tsiang A.D. 629.)

Beer, J.H de, en M.J. McDermott

- 1989 *The economic value of non-timber forest products in Southeast Asia, with special emphasis on Indonesia, Malaysia and Thailand.*
Amsterdam: IUCN.

Bemmelen, S. van

- 1990 'Ulos, weefsters en weefscholen.' In: J. Bakels en A. Boer (red.), *Het wapen van de bruid. Batakse weefsels* (Den Haag: Museon), pp. 17-23.

Benjamin, G.

- 1985 'In the long term: three themes in Malayan cultural ecology.' In: K. L. Hutterer e.a. (ed.), *Cultural values and human ecology in Southeast Asia* (Ann Arbor: Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan), pp. 219-278.

Berger, Peter L., en Hansfried Kellner

- 1982 *Sociology reinterpreted. An essay on method and vocation.*
Harmondsworth: Penguin.

Blussé, Leonard, en Jaap de Moor

- 1983 *Nederlanders overzee. De eerste vijftig jaar 1600-1650.*
Franeker: Wever.

Bonneff, M.

- 1986 *Pérégrinations javanaises. Les voyages de R.M.A. Purwa Lelana: une vision de Java au XIXe siècle (c. 1860-1875).*
Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme.

Boomgaard, P.

- 1986 'The welfare services in Indonesia, 1900-1942.' In: *Itinerario* 10, 1:57-81.

- 1988 'Forests and forestry in colonial Java, 1677-1942.' In: J. Dargavel e.a. (eds.), *Changing tropical forests* (Canberra: National University), pp. 59-87.
- 1989a *Colonial forest policy in Java in transition, 1865-1914.*
(Paper gepresenteerd tijdens de conferentie over "The socio-economic foundations of the late colonial state in Indonesia, 1880-1930", Wassenaar, juni 1989.)
- 1989b *The Javanese rice economy 800-1800.*
(Paper gepresenteerd tijdens de workshop "Economic and demographic development in rice producing societies. Some aspects of East Asian economic history, 1500-1900", Tokyo, september 1986.)

Bootsma, H.A.

- 1986 *Buren in de koloniale tijd. De Philippijnen onder Amerikaans bewind en de Nederlandse, Indische en Indonesische reacties daarop, 1898-1942.*
Dordrecht, Riverton: Foris. VKI 119.

Bosch, F.D.K.

- 1961 *Selected studies in Indonesian archaeology.*
Den Haag: Nijhoff. KITLV Translation Series 5.

Braudel, F.

- 1973 *Capitalism and material life 1400-1800.*
New York: Harper and Row.

Bray, F.

- 1986 *The rice economies. Technology and development in Asian societies.*
Oxford: Blackwell.

Breman, Jan

1988 *The shattered image. Construction and deconstruction of the village in colonial Asia.*

Dordrecht: Foris. Comparative Asian Studies 2.

1990 *Labour migration and rural transformation in colonial Asia.*
Amsterdam: Free University Press/CASA. Comparative Asian Studies 5.

Breman, J. (ed.)

1990 *Imperial monkey business. Racial supremacy in social Darwinist theory and colonial practice.*

Amsterdam: Free University Press/CASA.

Briggs, L.P.

1951 *The ancient Khmer empire.*

Philadelphia: American Philosophical Society.

Bronson, B.

1979 'The archaeology of Sumatra and the problems of Srivijaya.' In R.B. Smith and W. Watson (eds.), *Early South East Asia. Essays in archeology, history and historical geography* (New York: Oxford University Press), pp. 395-405.

Brummelhuis, Han ten

1987 *Merchant, courtier and diplomat. A history of the contacts between the Netherlands and Thailand.*

Lochem-Gent: De Tijdstroom.

Burgler, Roeland Arnoud

1990 *The eyes of the pineapple. Revolutionary intellectuals and terror in democratic Kampuchea.*

[Nijmegen]: Nijmeegs Instituut voor Comparatieve Cultuur- en Ontwikkelingsstudies; Saarbrücken: Breitenbach. Diss. Nijmegen 1990.

Burke, P. (ed.)

- 1973 *A new kind of history. From the writings of Febvre.*
London: Routledge and Keagan Paul.

Casparis, J.G. de

- 1979 'Inscriptions and South Asian dynastic traditions.' In:
R.J. Moore (ed.), *Tradition and politics in South Asia*
(New Delhi: Vikas), pp. 103-127.
- 1983 *India and maritime South East Asia. A lasting relationship.*
Kuala Lumpur: University of Malaya.
- 1986 'Some notes on the oldest inscriptions of Indonesia.' In:
C.M.S. Hellwig and S.O. Robson (eds.), *A man of
Indonesian letters. Essays in honour of Professor A.Teeuw*
(Leiden: Foris. VKI 121), pp. 242-255.

Chakravarti, Adhir

- 1985-86 'Indianization of South-East Asia - A re-examination.' In:
JAIH 15:229-261.

Chattopadhyaya, B.D.

- 1983 *Political processes and structure of polity in early medieval
India. Problems of perspective. Presidential address.*
Burdwan: [z.n.].
(Indian History Congress, 44th Session.)

Chhabra, B.Ch.

- 1965 *Expansion of Indo-Aryan culture during Pallava rule.*
Nai Sarak Delhi: Munshi Ram Manohar Lal.

Chijs, J.A. van der, e.a. (eds.)

- 1887-1931 *Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant
passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-
India.*
Batavia: Kolff; Den Haag: Nijhoff. 31 delen (1624-1682).

Christie, Anthony

- 1970 'The provenance and chronology of the early Indian cultural influence in South-East Asia.' In: H.B. Sarkar (ed.), *R.C. Majumdar felicitation volume* (Calcutta: Mukhopadhyay), pp. 1-14.

Chutiwongs, Nandana

- [z.j.] *The iconography of Avalokitesvara in mainland Southeast Asia.*
[z.p.]: [z.n.]. Diss. Leiden 1984.

Coedès, G.

- 1964 'Some problems in the ancient history of the hinduized states of Southeast Asia.' In: *JSEAH* 5,2 1: 1-14.
1968 *The indianized states of Southeast Asia.*
Honolulu: East-West Center Press.

Commissie Speckmann

- 1987 'Zicht op de Indonesische studies in Nederland. Een overzicht van onderwijs en onderzoek gericht op Indonesië.' *Rapport I*, deel 1.
[z.p.]: [z.n.].

Commissie Sutherland

- 1988 'Met het oog op de toekomst.' *Rapport I*, deel 2.
[z.p.]: [z.n.].

Corteseão, A. (ed.)

- 1967 *The Suma Oriental of Tomé Pires.*
London: Hakluyt Society. Series 89/90.

Daane, J.R.V.

- [z.j.] *Responses of peasant paddy growers to farmers' organizations in West Malaysia.*
[z.p.]: [z.n.]. Diss. Wageningen 1982.

- Dargavel, J., K. Dixon, N. Semple (eds.)
 1988 *Changing tropical forests.*
 Canberra: Australian national University.
- Deutsch, Karl W., Andrei S. Markovits, John Platt
 1986 *Advances in the social sciences, 1900-1980. What, who, where, how?*
 Cambridge (Mass.): University Press.
- Documentation Centre for Modern Indonesia
 1987 *Directory of West European Indonesianists 1987.*
 Dordrecht, Providence: Foris.
- Domenig, G.
 1980 *Tektonik im primitiven Dachbau. Materialien und Rekonstruktionen zum Phänomen der auskragenden Giebel an alten Dachformen Ostasiens, Südostasiens und Ozeaniens.*
 Zürich: Eidgenössische Technische Hochschule.
- Ellen, R.F.
 1987 'Environmental perturbation, inter-island trade, and the relocation of production along the Banda arc; or, why central places remain central.' In T. Suzuki en R. Ohtsuka (eds.), *Human ecology of health and survival in Asia and the South Pacific* (Tokyo: University of Tokyo Press), pp. 35-61.
- Emerson, Rupert
 1937 *Malaysia. A study in direct and indirect rule.*
 London: McMillan.
- Filliozat, J.
 1954 'Le symbolisme du monument du Phnom Bakheñ.'
 In: *BEFEO* 48:527-54.

Fischer, H.Th.

1941 'Het woord "koppensnellen".' In: *CI* 3:92-93.

Fleet, J.F.

1888 *Inscriptions of the early Guptas and their successors*.
Calcutta: Office of the Superintendent of Government
Printing. Corpus Inscriptionum Indicarum, vol. 3.

Fox, J.J.

1980 'Models en metaphors. Comparative research in Eastern
Indonesia.' In: J.J. Fox (ed.), *The flow of life. Essays on
Eastern Indonesia* (Cambridge [Mass.]: Harvard University
Press), pp. 327-333.

Furnivall, J.S.

1948 *Colonial policy and practice. A comparison of Burma and
Netherlands India*.
Cambridge: Cambridge University Press.

Galloway, P.R.

1986 'Long-term fluctuations in climate and population in the
pre-industrial era.' In: *Population and Development
Review* 12:1-24.

Geertz, Clifford

1963 *Agricultural involution. The processes of ecological change
in Indonesia*.

Berkeley, California: University of California Press.

1988 *Works and lives. The anthropologist as author*.

Cambridge: Polity Press.

Ginzburg, C.

1982 *De kaas en de wormen. Het wereldbeeld van een zestiende-
eeuwse molenaar*.

Amsterdam: Bakker.

(Vertaald uit het Frans, 1976.)

Goor, Jurrien van

- 1982 *Kooplieden, predikanten en bestuurders overzee. Beeldvorming en plaatsbepaling in een andere wereld.*
Utrecht: Hes.

Goudsblom, Johan

- 1974 *Balans van de sociologie.*
Utrecht: Spectrum.
1983 *Balans van de sociologie.*
Utrecht: Spectrum. Tweede, herziene uitgave.

Grijns, C.D.

- 1982 'Indonesian studies in the Netherlands around 1980. A note on their scope and position.' In: *Archipel* 24:3-15.

Groeneveldt, W.P.

- 1880 *Notes on the Malay archipelago and Malacca, compiled from Chinese sources.*
Batavia: Bruining; Den Haag: Nijhoff. VBG 39.

Hagesteijn, Renee

- 1989 *Circles of kings. Political dynamics in early continental Southeast Asia.*
Dordrecht, Providence: Foris. VKI 138.

Hall, K.R.

- 1976 'State and statecraft in early Srivijaya.' In: K.R. Hall and J.K. Whitmore (eds.), *Explorations in early Southeast Asian history. The origins of Southeast Asian statecraft* (Ann Arbor: Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan), pp. 61-106.

Hardon, Anita

- [z.j.] *Confronting ill health. Medicines, self-care and the poor in Manila.*
[z.p.]: [z.n.]. Diss. Universiteit van Amsterdam 1990.

Hildebrand, Peter E. (ed.)

- 1986 *Perspectives on farming systems research and extension.*
Boulder (Colorado): Rienner.

Huijsman, Abraham

- 1986 *Choice and uncertainty in a semi-subsistence economy. A study of decision-making in a Philippine village.*
Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen. Diss. Wageningen 1986.

Hüsken, Franciscus Adelbertus Maria

- 1988 *Een dorp op Java. Sociale differentiatie in een boerengemeenschap, 1850-1980.*
Overveen: ACASEA. Diss. Universiteit van Amsterdam 1988.

Hüsken, Frans, en Jeremy Kemp (eds.)

- ter perse *Cognation and social organization in Southeast Asia.*
Dordrecht, Providence: Foris.

Itinerario

- 1986 India and Indonesia from the 1920s to the 1950s. The origins of planning. Vol. 10, 1.
1987 India and Indonesia from the 1830s to 1914. The heyday of colonial rule. Vol. 11, 1.
1988 The ancient regime in India and Indonesia. Vol. 12, 1.
1989 India and Indonesia. General Perspectives. Vol. 13, 1.

Jacques, C.

- 1979 "Funan", "Zhenla". The reality concealed by these Chinese views of Indochina.' In: R.B. Smith and W. Watson (eds.), *Early South East Asia* (New York: Oxford University Press), pp. 371-379.

Jager Gerlings, J.H.

- 1952 *Sprekende weefsels. Studie over ontstaan en betekenis van weefsels van enige Indonesische eilanden.*
Amsterdam: Scheltens & Giltay.

Jansen, K.

- 1987 *'Finance, growth and stability. Financing economic development in Thailand (1960-1984).*
Den Haag: Institute of Social Studies. Diss. Vrije Universiteit Amsterdam 1987.

Johns, A.H.

- 1979 'The turning image. Myth and reality in Malay perceptions of the past.' In: A. Reid en D. Marr (eds.), *Perceptions of the past in Southeast Asia* (Singapore: Heineman Educational Books), pp. 43-67.

Jong, Joop J.P. de,

- 1976 'Indonesiëkennis in Nederland als factor in de samenwerking met Indonesië.' In: *Internationale Spectator* 30:325-331.
- 1989 'Ups and downs in knowledge. The story of the Indonesian studies in the Netherlands.' In: Selo Soemardjan e.a. (eds.), *Indonesian design of industrialism* (Middelburg: Roosevelt Study Center), pp. 421 (samenvatting).

Jong, Simon C.N. de

- 1989 'The intertwining of local social dynamics and global processes. The rise of a new 'strategic group' in Indonesia?' In: Selo Soemardjan e.a. (eds.), *Indonesian design of industrialism* (Middelburg: Roosevelt Study Center), pp. 390-419.

Josselin de Jong, J.P.B. de

- 1935 *De Maleische archipel als ethnologisch studieveld.*
Leiden: Ginsberg.

Josselin de Jong, P.E. de

- 1965 'An interpretation of agricultural rites in Southeast Asia.' *JAS* 24:283-291.
- 1976 *Contact der continenten. Bijdrage tot het begrijpen van niet-westerse samenlevingen.*
Leiden: Universitaire Pers Leiden. Derde, herziene druk.
- 1980a 'The concept of the field of ethnological study.' In: J.J. Fox (ed.), *The flow of life: essays on Eastern Indonesia* (Cambridge [Mass.]: Harvard University Press), pp. 327-333.
- 1980b 'Ruler and realm. Political myths in Western Indonesia.' *Mededelingen van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde*, 43:1-19.
- 1984 'A field of anthropological study in transformation' en 'Summary and conclusions.' In: P.E. de Josselin de Jong (ed.), *Unity in diversity: Indonesia as a field of anthropological study* (Dordrecht: Foris), pp. 1-10 en 234-266.
- 1987 *Generalisatie in de culturele anthropologie.*
Leiden: Brill. Afscheidscollege.

Josselin de Jong, P.E. de (ed.)

- 1984 *Unity in diversity. Indonesia as a field of anthropological study.*
Dordrecht, Cinnamison: Foris. VKI 103.

Josselin de Jong, P.E. de, en H.F. Vermeulen

- 1989 'Cultural anthropology at Leiden University. From encyclopedism to structuralism.' In: W. Otterspeer (ed.), *Leiden oriental connections 1850-1940* (Leiden: Brill), pp. 280-316.

Kalshoven, Geert, e.a.

- 1984 *Paddy farmers, irrigation and agricultural services in Malaysia. A study in the Kemubu scheme.*
Wageningen: Landbouwniversiteit Wageningen. Studies on sociology 11.

- 1989 *Organization and participation in Southeast Asian irrigation systems.*
Wageningen: Landbouwwuniversiteit Wageningen. Studies on sociology 25.

Klein Huthesing, Otome

- 1990 *Emerging sexual inequality among the Lisu of North Thailand.*
Leiden: Brill.

Kleinen, John G.

- [z.j.] *Boeren, Fransen en rebellen. Een studie van boerenverzet in een Midden-Vietnamese regio (1880-1940).*
[z.p.]: [z.n.]. Diss. Universiteit van Amsterdam 1988.

Kloos, Peter

- 1988 'Het ontstaan van een discipline: de sociologie van de niet-westerse volken.' In: *Antropologische Verkenningen* 7, 1/2:123-146.

Kooiman, Dick, Otto van den Muijzenberg, Peter van der Veer (eds.)

- 1984 *Conversion, competition and conflict. Essays on the role of religion in Asia.*
Amsterdam: Free University Press.

Krom, N.J.

- 1938 'Het Hindoe-tijdperk'. In: F.W. Stapel (red.), *Geschiedenis van Nederlandsch-Indië*. Vol. I (Amsterdam: Joost van den Vondel), pp. 117-305.

Kulke, H.

- 1978 'Early state formation and royal legitimation in tribal areas of Eastern India'. In: Rupert R. Moser en Mohan K. Gautam (eds.), *Aspects of tribal life in South Asia* (Bern: Institute of Ethnology, University of Bern), pp. 29-37.

- 1986a 'The early and the imperial kingdom in Southeast Asian history.' In: D.G. Marr en A.C. Milner (eds.), *Southeast Asia in the 9th to 14th centuries* (Singapore: Southeast Asian Studies), pp. 1-22.
- 1986b 'Max Weber's contribution to the study of "Hinduization" in India and "Indianization" in Southeast Asia.' In: D. Kantowsky (ed.), *Recent research on Max Weber's studies of Hinduism* (München: Weltforum Verlag), pp. 97-116.
- In press a 'Epigraphical references to the "city" and the "state" in early Indonesia. A reassessment of the evidence.' In: *Indonesia*.
- In press b 'Kadātuan Srivijaya - Kraton or empire of Srivijaya?' In: J. Stargardt (ed.), *The ancient Southeast Asian city and state* (Cambridge, Singapore).
- Laarhoven, Ruurdje
- 1989 *Triumph of Moro diplomacy. The Maguindanao sultanate in the 17th century.*
Quezon City: Ateneo de Manila University Press.
- Le Roy Ladurie, E.
- 1973 'Un concept: l'unification microbienne du monde (XIVe-XVIIe siècles).' In: *Revue suisse d'histoire* 23:627-696.
- 1986 *Montaillou. Een kettersdorp in de Pyreneeën 1294-1324.*
Amsterdam: Bakker.
(Vertaald uit het Frans, 1975.)
- Leur, J.C. van
- 1934 *Eenige beschouwingen betreffende den ouden Aziatischen handel.*
Middelburg: Den Boer. Diss. Leiden 1934.
- 1955 'On early Asian trade.' In: *Indonesian trade and society. Essays in Asian social and economic history* (The Hague, Bandung: Van Hoeve), pp.1-144. Herdrukt in 1967, 1983.

Lévi-Strauss, C.

1972 *Rasse und Geschichte.*

Frankfurt: Suhrkamp.

(Oorspronkelijke uitgave: *Race et histoire*, Unesco 1952.)

1987 'Discours (Prix Erasme).' In: R. de Ridder and J.A.J. Karremans (eds.), *The Leiden tradition in structural anthropology. Essays in honour of P.E. de Josselin de Jong* (Leiden: Brill), pp. 99-105.

Lieten, G.K., Olga Nieuwenhuys, Loes Schenk-Sandbergen (eds.)

1989 *Women, migrants and tribals; survival strategies in Asia.*

Delhi: Manohar.

Locher, G.W.

1978 'De etnologie van de jaren dertig: het Leidse perspectief.'

In: F. Bovenkerk e.a. (red.), *Toen en thans; de sociale wetenschappen in de jaren dertig en nu* (Baarn: Ambo), pp. 80-94.

1988 'J.P.B. de Josselin de Jong en het Leidse structuralisme.'

In: *Antropologische Verkenningen* 7:51-74.

Locher-Scholten, Elsbeth, en Els Postel-Coster (eds.)

1987 *Indonesian women in focus. Past and present notions.*

Dordrecht, Providence: Foris. VKI 127.

Loofs-Wissowa, Helmut H.E.

1983 'The distribution of Dongson drums: some thoughts.' In: P.

Snoy (ed.), *Ethnologie und Geschichte: Festschrift für Karl Jettmar* (Wiesbaden: Steiner), pp. 410-418.

Luning, H.A., en M.M. Aban

1981 *The need for regionalized agricultural development planning. Experiences from Western Visayas, Philippines.*

College, Laguna, SEARCA.

Luyendijk-Elshout, A.M., e.a. (red.)

- 1989 *Nederlandse geneeskunde in de Indische Archipel.*
Amsterdam, Atlanta: Rodopi.

Mabbett, I.W.

- 1977a 'The "Indianization" of Southeast Asia: reflections on the historical sources.' In: *JSEAS* 8,2:143-161.
1977b 'The "Indianization" of Southeast Asia: reflections on the prehistoric sources.' In *JSEAS* 8,1:1-14.

Majumdar, R.C.

- 1927 *The inscriptions of Champa.*
Lahore: [z.n.].
1940 *Greater India.*
Sholapur: [z.n.]. Sain Dass Memorial Lectures 1940.

Maloney, Clarence

- 1976 'Archaeology in South India: accomplishments and prospects.' In: B. Stein (ed.), *Essays on South India* ([Honolulu]: University Press of Hawaii), pp. 1-40.

Marschall, W.

- 1980 'Indonesia in Indian Ocean culture history.' In: *IC* 21:15-23.

May, Reginald le

- 1962 *The culture of South-East Asia. The heritage of India.*
Delhi: Publications Division, Ministry of Information and Broadcasting, Govt. of India.

McNeill, W.H.

- 1979 *Plagues and peoples.*
Harmondsworth: Penguin.

- Meer, Cornelus Lodewijk Johannes van der
[z.j.] *Rural development in Northern Thailand. An interpretation and analysis.*
[z.p.]: [z.n.]. Diss. Groningen 1981.
- Muijzenberg, Otto van den
ter perse *Philippine studies in the Netherlands. A bibliographic survey.*
- Muijzenberg, Otto van den, Pieter Streefland, Willem Wolters (eds.)
1982 *Focus on the region in Asia.*
Rotterdam: CASP.
- Muijzenberg, Otto van den, Frans Hüsken en John Kleinen (eds.)
1983 *Geweld en politiek in Zuidoost-Azië.* In: *De Gids*, 146, 8-9.
- Muijzenberg, Otto van den, en Willem Wolters
1988 *Conceptualizing development. The historical-sociological tradition in Dutch non-western sociology.*
Dordrecht: Foris/CASA. Comparative Asian Studies 1.
- Mulder, Niels
1983 *Java-Thailand. A comparative perspective.*
Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
1985 *Everyday life in Thailand. An interpretation.*
Bangkok: Duang Kamol.
- Myrdal, Gunnar
1968 *Asian drama. An inquiry into the poverty of nations.*
New York: Pantheon.
- Naerssen, Antoine L. van
1983 *'A tale of two towns.' Afhankelijkheid, industrialisatie en regionale ontwikkeling in West-Maleisië.*
Nijmegen: Stichting Politiek en Ruimte. Diss. Nijmegen 1983

Naerssen, F.H. van

- 1976 'Tribute to the God and tribute to the king.' In: C.D. Cowan and O.W. Wolters (eds.), *Southeast Asian history and historiography. Essays presented to D.G.E. Hall* (Ithaca, London: Cornell University Press), pp.296-303.

Nas, Peter (ed.)

- 1986 *The Indonesian city. Studies in urban development and planning.*
Dordrecht, Cinnaminson: Foris. VKI 117.

Nguyen Ngoc Luu

- [z.j.] *Peasants, party and revolution; the politics of agrarian transformation in Northern Vietnam, 1930-1975.*
[z.p.]: [z.n.]. Diss. Universiteit van Amsterdam 1987.

Niessen, S.A.

- 1985 *Motifs of life in Toba Batak texts and textiles.*
Dordrecht, Cinnaminson: Foris. VKI 110.

Olthof, W.L.

- 1941 *Babad Tanah Djawi in proza. Javaansche geschiedenis lopende tot het jaar 1647 der Javaansche jaartelling.*
's-Gravenhage: Nijhoff.

Oosten, J.

- 1988 'The stranger-king. A problem of comparison.' In: D.S. Moyer en H.J.M. Claessen (eds.), *Time past, time present, time future. Essays in honour of P.E. Josselin de Jong* (Dordrecht, Providence: Foris. VKI 131), pp. 259-275.

Oosterhout, Alphonsus T.H. van

- [z.j.] *Region and reign. Regionale ongelijkheid en regionaal beleid in de Filippijnen.*
[z.p.]: [z.n.]. Diss. Nijmegen 1985.

Owen, N.G. (ed.)

- 1987 *Death and disease in Southeast Asia. Explorations in social, medical and demographic history.*
Singapore: Oxford University Press.

Pain, A.

- 1986 'Agricultural research in Sri Lanka. An historical account.'
In: *Modern Asian Studies* 20: 755-778.

Persoon, G.A., en J.G. Oosten (eds.)

- 1988 Mens en milieu. *Antropologische Verkenningen* 7/4

Pigeaud, T.G.T.

- 1960-63 *Java in the 14th century. A study in cultural history.*
The Hague: Nijhoff. 5 delen. KITLV Translation Series 4.

Platenkamp, J[ohannes] D[ominicus] M[aria]

- [z.j.] *Tobelo. Ideas and values of a North Moluccan society.*
[z.p.]: [z.n.]. Diss. Leiden 1988.

- 1990 *North Halmahera: non Austronesian languages, Austronesian cultures?*
Leiden: Oosters Genootschap in Nederland.

Post, Ken

- 1989 *Revolution, socialism and nationalism in Viet Nam.*
Aldershot: Gower.

Postel-Coster, Elsje

- 1985 *Het omheinde kweekbed. Machtverhoudingen in de Minangkabause familieroman.*
Delft: Eburon. Diss. Leiden 1985.

Quang Truong

- [z.j.] *Agricultural collectivization and rural development in Vietnam: a North/South study (1955-1985).*
[z.p.]: [z.n.]. Diss. Vrije Universiteit Amsterdam 1987.

Quarles van Ufford, Ph. (ed.)

- 1986 *Local leadership and programme implementation in Indonesia.*
Amsterdam: Free University Press.

Ramachandran, K.S., en S.P. Gupta (eds.)

- 1979 *India and South-East Asia.*
Delhi: B.B. Publishing Corporation.

Reid, A.

- 1988 *Southeast Asia in the age of commerce. Vol. I: The lands below the winds.*
New Haven: Yale University Press.
- 1989 'The seventeenth century crisis in Southeast Asia.'
(Paper gepresenteerd op de AAS-Conferentie, Washington, maart 1989.)

Röll, W.

- 1986 'Umweltzerstörung durch Kulturwandel in Südostasien. Am Beispiel Lombok Indonesien.' In: A. Bittner (ed.), *Umwelt, Kultur und Entwicklung in der Dritten Welt; zum Problem des Umwelterhalts und der Umweltzerstörung in Afrika, Asien und Lateinamerika* (Tübingen: Institut für wissenschaftliche Zusammenarbeit mit Entwicklungsländern), pp. 152-161.

Rouffaer, G.P., en J.W. Yzerman (eds.)

- 1915 *De eerste schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595-1597, I: D'eerste boeck, van Willem Lodewyckz.*
's-Gravenhage: De Linschoten-Vereeniging.

Ruiter, Tine, en Henk Schulte Nordholt

- 1989 'The village revisited. Community and locality in Southeast Asia.' In: *SOJOURN, Social Issues in Southeast Asia* 4:127-134.

Rutten, Rosanne

- 1982 *Women workers of hacienda Milagros. Wage labor and household subsistence on a Philippine sugarcane plantation.* Universiteit van Amsterdam. Publikatieserie Zuid- en Zuid-Oost Azië 30.
- 1990 *Artisans and entrepreneurs in the rural Philippines. Making a living and gaining wealth in two commercialized crafts.* Amsterdam: VU University Press. Diss. Universiteit van Amsterdam 1990. CASA Monographs 2.

Sarkar, Himansu Bhusan

- 1970 *Some contribution[s] of India to the ancient civilization of Indonesia and Malaysia.* Calcutta: Punthi Pusak.
- 1971 *Corpus of the inscriptions of Java.* Calcutta: Mukhopadhyay.

Savage, V.R.

- 1984 *Western impressions of nature and landscape in Southeast Asia.* Singapore: Singapore University Press.

Schefold, R.

- 1985 'Kulturelle Transformationen im "ethnologischen Studienfeld" Indonesien.' In: *Ethnologica Helvetica* 10:363-385.
- 1986 'The unequal brothers-in-law: Indonesia as a "field of anthropological study" and the case of Mentawai.' In: *BKI* 142:69-86.
- 1988a 'Hearthless house and painted concrete: aspects of ethnicity among Sa'dan Toraja and Toba Batak (Indonesia).' In: Ph. Quarles van Ufford en M. Schoffeleers (eds.), *Religion and development* (Amsterdam: Free University Press), pp. 231-246.
- 1988b 'De wildernis als cultuur van gene zijde. Tribale concepten van "natuur" in Indonesië.' In: *Antropologische Verkenningen* 7,4:5-22.

- 1989 'The meaningful transformation. The anthropological field of study, the analysis of myths and the gender perspective.' In: H.J.M. Claessen (ed.), *Variant views; five lectures from the perspective of the "Leiden Tradition" in cultural anthropology* (Leiden: ICA), pp. 94-131. ICA Publicatie 84
- [z.j.] *Harmonie en rivaliteit. Verbeelding van botsende principes in Indonesië.*
[z.p]: [z.n.]. Inaugurele rede Leiden 1990.
- Schendel, Willem van
ter perse *Three deltas. Accumulation and poverty in rural Burma, Bengal and South India.*
Delhi: Oxford University Press.
- Scholz, U.
1986 'Agrare Wirtschaftsformen und Umwelt auf Sumatra.' In: A. Bittner (ed.), *Umwelt, Kultur und Entwicklung in der Dritten Welt; zum Problem des Umwelterhalts und der Umweltzerstörung in Afrika, Asien und Lateinamerika* (Tübingen: Institut für wissenschaftliche Zusammenarbeit mit Entwicklungsländern), pp. 217-231.
- Schoorl, J.W.
1974 *Modernisering. Een inleiding in de sociologie der niet-westerse volken.*
Deventer: Van Lochem Slaterus.
- Schreurs, Peter
1987 *Angry days in Mindanao. The Philippine revolution and the war against the U.S. in East and Northeast Mindanao, 1897-1901.*
Cebu City: San Carlos Publications.
- 1990 *Caraga Antigua.*
Cebu City: San Carlos Publications.

Schulte Nordholt, Nico

- 1990 'Dutch-Indonesian relations forty years after the transfer of sovereignty: some critical remarks.' In: *Internationale Spectator* 43:654-661.

Schwartzberg, J.E. (ed.)

- 1978 *Historical atlas of South Asia*.
Chicago: University of Chicago Press.

Seneviratne, Sudharshan

- 1980-81 'Kaliṅga and Āndhra: the process of secondary state formation in early India.' In: *Indian Historical Review* 7:54-69.

Sircar, D.C.

- 1951 'Two Śailodbhava grants from Banpur.' *Epigraphia Indica* 39:32-43.

Slicher van Bath, B.H.

- 1960 *De agrarische geschiedenis van West-Europa (500-1850)*.
Utrecht, Antwerpen: Spectrum.

Smith, R.B., en W. Watson (eds.)

- 1979 *Early Southeast Asia. Essays in archeology, history, and historical geography*.
New York: Oxford University Press.

Speckmann, J.D. (red.)

- 1984 *Indonesische studiën in Nederland. In het bijzonder met betrekking tot de cultuur- en maatschappijwetenschappen*.
Wassenaar: NIAS.

Stein, Burton

- 1969 'Integration of the agrarian system of South India.' In: R. Frykenberg (ed.), *Land control and social structure in Indian history* (Madison: University of Wisconsin Press), pp. 175-216.

Sutherland, H.,

- 1977 'Indonesian studies and the social sciences.' In: *Itinerario* 1:27-31.

Tauchmann, Kurt

- [z.j.] *Die Religion der Minahasa-Stämme (Nordost-Celebes/ Sulawesi).*
[z.p]: [z.n.]. Diss. Köln 1968.

Thanh-Dam, Truong

- [z.j.] *Sex, money and morality. The political economy of prostitution and tourism in Southeast Asia.*
[z.p.]: [z.n.]. Diss. Universiteit van Amsterdam 1988.

Thomas, K.

- 1984 *Man and the natural world. Changing attitudes in England 1500-1800*
Harmondsworth: Penguin.

Verhagen, Koenraad

- 1984 *Co-operation for survival. An analysis of an experiment in participatory research and planning with small farmers in Sri Lanka and Thailand.*
Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Vermeulen, H.F.

- 1987 'P.E. de Josselin de Jong and the Leiden tradition. A short history.' In: R. de Ridder and J.A.J. Karremans (eds.), *The Leiden tradition in structural anthropology. Essays in honour of P.E. de Josselin de Jong* (Leiden, etc.: Brill), pp. 4-63.

Visser, L.

- 1989 *My rice field is my child. Social and territorial aspects of swidden cultivation in Sahu, Eastern Indonesia.*
Dordrecht, Providence: Foris. VKI 136.

Wertheim, W.F.

- 1974 *Evolution and revolution. The rising waves of emancipation.*
Harmondsworth: Penguin.

Wheatley, P.

- 1961 *The golden khersonese.*
Kuala Lumpur: University of Malaya Press.
- 1982 'Presidential address: India beyond the Ganges. Desultory reflections on the origins of civilization in Southeast Asia.'
In: *JAS* 42,1: 13-28.

Whitten, A.J., e.a.

- 1987 *The ecology of Sulawesi.*
Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.

Wolters, O.W.

- 1974 'North-Western Cambodia in the seventh century.' In: *BSOAS* 37: 355-384.
- 1982 *History, culture and region in Southeast Asian perspectives.*
Singapore: Institute for Southeast Asian Studies.

Wolters, Willem G.

- 1981 'Recent Dutch research on Southeast Asia.' In: Peter Kloos en Henri J.M. Claessen (eds.), *Current issues in anthropology. The Netherlands* (The Hague Anthropological Branch, Netherlands Sociological and Anthropological Society), pp. 119-133.
- 1983a 'Toenemende staatsdominantie in de Filippijnen en Indonesie.' In: *Internationale Spectator* 37:319-331.
- 1983b 'A comparison between the taxation systems in the Philippines under Spanish rule and Indonesia under Dutch rule during the 19th century.' In: *Asian Studies* 21:79-106.
- 1984 *Politics, patronage and class conflict in Central Luzon*. Quezon City: New Day.

COLOFON

Omslagontwerp:	Studio Henk de Bruin, Leiden
Omslagfoto:	©Raymond H. Menick
Oplage:	300
Lettertype:	Times
Papier:	Oxford Crème, 90 gr/m ²
Druk:	Drukkerij Elinkwijk B.V., Utrecht